

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

ปีที่ 14 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2565

ISSN 2229-1644 (Print) / ISSN 2730-3144 (Online)

- วัตถุประสงค์ :** เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ทางวิชาการและงานวิจัยทางด้านอยุธยาศึกษา โดยพิมพ์เผยแพร่บทความทางวิชาการ (Academic Article) บทความงานวิจัย (Research Article) และบทความปริทัศน์ (Review Article)
- ขอบเขตเนื้อหา :** บทความวิชาการและบทความวิจัยในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อาทิ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์ ในบริบทด้านอยุธยาศึกษา
- เงื่อนไขการตีพิมพ์ :** บทความที่จะได้รับการตีพิมพ์ จะต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ในการรับพิจารณาบทความของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา โดยกองบรรณาธิการจะตรวจสอบเป็นขั้นแรก แล้วจัดให้มีผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกในสาขานั้น ๆ ร่วมกลั่นกรอง (Peer Review) 3 ท่าน โดยเป็นการประเมินแบบ Double-blind peer review คือ ผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้แต่ง และผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา โดยมีการพิมพ์เผยแพร่เป็นรูปเล่ม สำหรับจัดส่งให้ห้องสมุดและหน่วยงานทางวิชาการต่าง ๆ รวมทั้งเผยแพร่ทางระบบฐานข้อมูลวารสารอิเล็กทรอนิกส์ Thai Journals Online (ThaiJO)
- กำหนดเผยแพร่ :** วารสารตีพิมพ์เผยแพร่ปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน
ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม
- สำนักงาน :** สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
96 ถนนปรีดีพนมยงค์ ตำบลประตู่ชัย อำเภอพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13000 โทรศัพท์ / โทรสาร 0-3524-1407
เว็บไซต์สถาบันอยุธยาศึกษา: www.aru.ac.th/asi
เว็บไซต์วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา:
<https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jas>

คณะกรรมการกองบรรณาธิการ

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

ที่ปรึกษา : นายกสภามหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

บรรณาธิการ : อาจารย์ ดร.สุรินทร์ ศรีสังข์งาม

กองบรรณาธิการภายนอก : ศาสตราจารย์ ดร.สุเนตร ชุตินธรานนท์

ศาสตราจารย์ ดร.สุรชาติ บำรุงสุข

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขุม

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สุชาติ เกาทอง

ศาสตราจารย์พิเศษ ศรีสักร วัลลิโภดม

ศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว

ข้าราชการบำนาญ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา

มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี

มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์

ข้าราชการบำนาญ

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

กองบรรณาธิการภายใน : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชนิกันต์ ผลเจริญ

อาจารย์กันยารัตน์ คงพร

อาจารย์อุมาภรณ์ กล้าหาญ

ดร.เกษรา ศรีวิเชียร

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

ฝ่ายจัดการวารสาร : พิสูจน์อักษร

(ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ)

อาจารย์รัตนชัย ปรีชาพงศ์กิจ

อาจารย์เอกรัตน์ คณาพร

ผู้จัดการวารสาร

นายพัทธ์ แดงพันธ์

นางสาธิตา รื่นชล

นางสาวศรีสุวรรณ ช่วยโสภา

ฝ่ายบริหารงานทั่วไป

นางสาวศรีสุวรรณ ช่วยโสภา

นางสาวธัญวลัย แก้วแหวน

นางจิราพร พัฒนธนกิจ

นางสาวรสสุคนธ์ คำสอน

ฝ่ายวิชาการ

นายพัทธ์ แดงพันธ์

นางสาธิตา รื่นชล

นายปัทพงษ์ ชื่นบุญ

นายอายุวัฒน์ คำผล

นางสาวอรอุมา โพธิ์จิว

๖ ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความ

รองศาสตราจารย์ ดร.กาสะกั เต๊ะขันหมาก

รองศาสตราจารย์ ดร.ทรงวิทย์ เจริญกิจจนลาภ

รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พิศภูมิวิถิ

รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทระ คมขำ

รองศาสตราจารย์ ดร.วันทนี แสนภักดี

รองศาสตราจารย์ ดร.อัจฉรา หล่อตระกูล

รองศาสตราจารย์จรูญ รัตนกาล

รองศาสตราจารย์วิสุทธิ ภิญญวณิกะ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กานดา เต๊ะขันหมาก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จริยาภรณ์ รุจิโมระ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฉันทัส เพียรธรรม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นฤทธิ วัฒนภู

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภักดิ์ กัลยาณมิตร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มยุรี รัตนเสริมพงศ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัตนา รักสกุลพานิชย์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรศักดิ์ จำนงค์สาร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิลาวัฒน์ ชัยวงศ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุทาน บุญเมือง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์จินดา นัยผ่องศรี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ว่าที่ร้อยเอก ดร.ณัฐดนัย แก้วโพนงาม

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศุภกานต์ นานรัมย์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สหภัต อินทรีย์

อาจารย์ ดร.ขจร ฝ่ายเทศ

อาจารย์ ดร.ธีรพงษ์ คำอุ่น

อาจารย์ ดร.บุญสมหญิง พลเมืองดี

อาจารย์ ดร.ปิยะนาถ อังควาณิกุล

อาจารย์อรุณ พุ่มไส

มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ

มหาวิทยาลัยมหิดล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข้าราชการบำนาญ

ข้าราชการบำนาญ

ข้าราชการบำนาญ

ข้าราชการบำนาญ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

มหาวิทยาลัยบูรพา

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

ในพระบรมราชูปถัมภ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

ข้าราชการบำนาญ

มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

มหาวิทยาลัยราชภัฏสมเด็จพระเจ้าพระยา

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ข้าราชการบำนาญ

สารบัญ

บทความวิชาการ

- บทบาทของพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์)
ในการบริหารจัดการปกครองมณฑลอยุธยา พ.ศ. 2446-2472
ธานี สุขเกษม / พัชยา เลือดชัยพฤกษ์ 7
- ชุมชนชั้นในรอบเมืองพิษณุโลกจากแผนที่โบราณ
ในตำราพิชัยสงครามสมัยอยุธยา
ธีระวัฒน์ แสงคำ 23
- รูปแบบศิลปกรรม คุณค่าและความสำคัญของธรรมาสันยาว วัดเชิงท่า
สู่แนวทางการอนุรักษ์กระจกเกรียบสมัยอยุธยา
รัชพล เต๋จ๊ะยา 39
- แนวทางการพัฒนาการตลาดของธุรกิจสิ่งพิมพ์ขนาดเล็ก
ในย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา
เด่นเดือน เลิศทยากุล ไชยยะ / อธิเทพ หลินวรัตน์ 53

บทความวิจัย

- การศึกษาการผลิตกลองแขกของ นายสมนึก จินดาวงษ์
ภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
นภัสนันท์ จุณนเกษ / ปานหทัย วัชรวิงศ์ ณ อยุธยา 69
- การสืบทอดภูมิปัญญาในการทำขนมไทย (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน)
เพื่อพัฒนาเป็นธุรกิจของกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจีน ตำบลวัดยม
อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
พิเชษฐ เนตรสว่าง / ฉัตรชัย นิยะบุญ 87
- การประยุกต์ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อสร้างแผนที่ออนไลน์
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ลาว
: กรณีศึกษา อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
บังอร บุญปิ่น / สุพิชฌาย์ ธนารุณ 102
- จากทัศนคติชุมชนเทศบาลตำบลมหาพรหมณ์ อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา : มุมมองจากหลากหลายภาคส่วนในท้องถิ่น
อัศวินท์ ศาสณพิทักษ์ 117

บทบรรณาธิการ

อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกจากองค์การยูเนสโก เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ.2534 ช่วง 30 ปี ที่ผ่านมานี้มรดกโลกพระนครศรีอยุธยามีพัฒนาการมาเป็นลำดับ และได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ว่าจะมีการระบาดของโรคโควิด-19 อยู่ขณะนี้รัฐบาลมีแผนการจะประกาศให้โรคโควิด-19 เป็นโรคประจำถิ่น ซึ่งจะส่งผลดีต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยทั่วประเทศ

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา รวบรวมความรู้เกี่ยวกับ “อยุธยา” ในทุกศาสตร์และทุกมิติ กองบรรณาธิการเปิดรับบทความวิจัยและบทความวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์จากผู้เขียนทุกสาขาอาชีพ เพื่อส่งเสริมให้ผู้อ่านได้รับความรู้ ตั้งแต่ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปจนถึงความร่วมมือในทุกระดับของ “อยุธยา” บทความที่ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิจะได้รับการตีพิมพ์ตามลำดับ

เนื้อหาของบทความวิชาการ และบทความวิจัย ประกอบด้วย 1.บทบาทของพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ในการบริหารจัดการปกครองมณฑลอยุธยา พ.ศ.2446-2472 โดยรองศาสตราจารย์ ดร.ธานี สุขเกษม และผู้ช่วยศาสตราจารย์พัสยา เลือดชัยพฤกษ์ 2.ชุมชนชั้นในรอบเมืองพิษณุโลกจากแผนที่โบราณในตำราพิชัยสงครามสมัยอยุธยา โดยอาจารย์ ดร.ธีระวัฒน์ แสนคำ 3.รูปแบบศิลปกรรม คุณค่าและความสำคัญของธรรมาสันยาว วัดเชิงท่า สู่แนวทางการอนุรักษ์กระเจกเรียบสมัยอยุธยา โดยอาจารย์รัชพล เต๋อจะยา 4.แนวทางการพัฒนาการตลาดของธุรกิจสิ่งสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์เด่นเดือน เลิศทยากุล ไชยยะ และอาจารย์อิทธิเทพ หลินวรัตน์ 5.การศึกษาการผลิตกลองแขกของ นายสมนึก จินดาวงษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นภัสนันท์ จุนนเกษ และอาจารย์ปานหทัย วัชรวิงศ์ ณ อยุธยา 6.การสืบทอดภูมิปัญญาในการทำขนมไทย (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน) เพื่อพัฒนาเป็นธุรกิจของกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจั่น ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยอาจารย์พิเชษฐ เนตรสว่าง และอาจารย์ฉัตรชัย นิยะบุญ 7.การประยุกต์ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อสร้างแผนที่ออนไลน์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ลาว : กรณีศึกษา อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยผู้ช่วยศาสตราจารย์บังอร บุญปิ่น และคุณสุพิชฌาย์ ธนารุณ และ 8.ฉากทัศน์ชุมชนเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา: มุมมองจากหลากหลายภาคส่วนในท้องถิ่น โดยอาจารย์ ดร.อัศวินท์ ศาสนพิทักษ์

ในนามของคณะกรรมการกองบรรณาธิการ วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้พิจารณา กลั่นกรอง ชี้แนะและปรับปรุงแต่ละบทความให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบพระคุณผู้อ่านทุกท่านที่ติดตามวารสารมาโดยตลอด หากมีข้อเสนอแนะประการใด กรุณาแจ้งมายังกองบรรณาธิการ จักขอบพระคุณยิ่ง

บรรณาธิการวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

บทบาทของพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ในการบริหารจัดการปกครองมณฑลอยุธยา พ.ศ. 2446-2472

The Role of Phraya Boranratchathanin (Porn Tejagupta) in Administrative Management of Ayutthaya County during 1903-1929

ธานี สุขเกษม / Thanee Sukkasem

รองศาสตราจารย์ ดร. หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
Associate Professor Dr. Responsible for the Master Degree of Political Science Curriculum,
Phetchabun Rajabhat University

พัชยา เลือดชัยพฤกษ์ / Patchaya Leudchaiyapauk

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์
Assistant Professor Responsible for the Bachelor Degree of Political Science Curriculum,
Phetchabun Rajabhat University

วันที่รับบทความ 20 กรกฎาคม 2564 / แก้ไขบทความ 3 พฤศจิกายน 2564 / ตอรับบทความ 26 ธันวาคม 2565

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ในการบริหารจัดการปกครองมณฑลอยุธยาในช่วงปี พ.ศ. 2446 ถึง พ.ศ. 2472 เป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์โดยใช้เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองเป็นข้อมูลสำคัญ ผลการศึกษาพบว่า ในช่วงเวลาของการดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยานั้น พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ได้บริหารจัดการปกครองมณฑลอยุธยาและหัวเมืองอื่น ๆ ของมณฑลในด้านต่าง ๆ ได้แก่ (1) การปกครอง (2) การศาล (3) การศึกษา (4) การอนามัย (5) การคลังและการเก็บภาษีอากร (6) การโยธา และ (7) ด้านอื่น ๆ ผลงานของท่านได้บรรลุเป้าหมายตามพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และนโยบายของกระทรวงมหาดไทยที่มีสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นเสนาบดี ผลจึงทำให้มณฑลอยุธยามีการพัฒนาทุก ๆ ด้าน จนถึงปัจจุบัน จึงนับได้ว่าพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) เป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่งของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

คำสำคัญ : พระยาโบราณราชธานินทร์ การบริหารจัดการปกครอง มณฑลอยุธยา

Abstract

This article is historical study whose primary objective was to study the role of Phraya Boranratchathanin (Porn Tejagupta) in administrative management of Ayutthaya county during 1903-1929. The key information was collected via relevant documents from both primary and secondary sources. The results revealed that during the term as governor

(Khaluang Thesaphiban) of Ayutthaya county, he accomplishedly administered the county and other provinces in the following aspects: 1) government 2) court 3) education 4) hygiene 5) finance and taxation 6) civil work and 7) others. His performance achieved both King Chulalongkorn's Royal Plans and the policies of Ministry of Interior whose minister was Krom Phraya Damrong Rajanupab, leading to the development of Ayutthaya county in every aspect. As a result, Phraya Boranratchathanin should be praised and recognized as one of important persons of Phranakhon Si Ayutthaya province.

Keywords : Phraya Boranratchathanin, Administrative Management, Ayutthaya County

บทนำ

พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) เป็นบุคคลสำคัญท่านหนึ่งที่คนทั่วไปมักจะรู้จักท่านในหลาย ๆ บทบาท อาทิเช่น นักประวัติศาสตร์ และนักโบราณคดี ผู้เชี่ยวชาญ นักปกครองระดับสูงของกระทรวงมหาดไทยที่เรียกว่า “สมุหเทศาภิบาล” และบุคคลสำคัญที่สร้างคุณประโยชน์ให้กับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น ดังจะพบว่า คนทั่วไปมักจะรับรู้บทบาทที่โดดเด่นของท่านในเชิงวิชาการด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีเกี่ยวกับอยุธยา เนื่องจากท่านเคยดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา เป็นเวลาเกือบ 30 ปี ซึ่งท่านได้ใช้เวลาในช่วงนี้ทุ่มเทกำลังกายและสติปัญญาในการศึกษาค้นคว้า ตรวจสอบ ค้นหา รวบรวม และอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุอย่างชนิดที่ “เทียวดูทั่วทุกหัวระแหง” (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2554, หน้า 14) จนกระทั่งพัฒนาการมาเป็น “อยุธยาพิพิธภัณฑสถาน” ในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าบทบาทของท่านในฐานะนักประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้รับการยกย่องขึ้นมาให้โดดเด่นเหนือบทบาทด้านอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด ทั้ง ๆ ที่ตามข้อเท็จจริงแล้วบทบาทอีกด้านหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับตำแหน่งหน้าที่ราชการของท่านโดยตรงที่แทบจะไม่มีผู้กล่าวถึง หรือกล่าวถึงก็มีน้อยมาก คือ บทบาทของท่านในฐานะนักปกครอง

ดังนั้น จึงควรที่จะพิจารณาบทบาทของพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ในฐานะนักปกครองผู้เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยที่ระบบการปกครองส่วนภูมิภาคในช่วงสมัยนั้นเรียกว่า “แบบมณฑลเทศาภิบาล” ซึ่งพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ได้ชื่อว่า เป็นสมุหเทศาภิบาลที่ดำรงตำแหน่งยาวนานที่สุดกว่าผู้ใด (พ.ศ.2446-2472)

บทความเรื่องนี้จึงเป็นการศึกษาบทบาทของพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ในการปฏิรูปการปกครองมณฑลอยุธยา ระหว่างปี พ.ศ. 2446 ถึงปี พ.ศ. 2472 และวิเคราะห์ผลของการดำเนินการดังกล่าว เป็นวิธีการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ (historical approach) โดยใช้ข้อมูลเอกสาร (documentary study) ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และนำเสนอแบบการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (analytical description) โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (primary sources) และเอกสารชั้นรอง (secondary sources) ควบคู่กันไป

แนวคิดเรื่องการปกครองระบบเทศาภิบาล

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เป็นยุคของการปฏิรูปหรือยุคของการทำให้ประเทศมีความทันสมัย ซึ่งมูลเหตุสำคัญของการปฏิรูปในรัชสมัยของพระองค์สืบเนื่องมาจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือ (1) สภาพการเมืองการปกครองในประเทศแบบเดิมที่ล้าสมัยไม่เหมาะสมต่อสภาพการณ์ที่กำลังเปลี่ยนแปลง (2) การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ อังกฤษได้เข้าประชิดพรมแดนไทยด้านตะวันตกและด้านใต้ ส่วนฝรั่งเศสเข้าประชิดพรมแดนไทยด้านตะวันออก ปัจจัยดังกล่าวได้เร่งเร้าให้เกิดการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ ในปี พ.ศ. 2435 และด้านอื่น ๆ พร้อมทั้งดำเนินการปกครองหัวเมืองต่าง ๆ แบบใหม่ มีการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลขึ้นใน พ.ศ. 2437 เพื่อสร้างเอกภาพทางการเมืองและการปกครองของประเทศให้พ้นจากภัยคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก โดยจัดให้มีการวางแผนการปกครองทั่วราชอาณาจักรอย่างสืบเนื่องกันจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ยุบเลิกไป แต่หลักการปกครองหัวเมืองบางประการก็ยังคงอยู่ ดังนั้น การปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาล จึงนับได้ว่ามีความสำคัญต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลถือได้ว่าเป็นกระบวนการรวมชาติ รวมประเทศ และโยกอำนาจเข้าสู่สถาบันกษัตริย์ ตลอดจนเป็นกระบวนการรักษาอธิปไตยของไทยในท่ามกลางการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกอย่างชัดเจน ซึ่ง โกวิท วงศ์สุรวัฒน์ (2560, หน้า 24) ตั้งข้อสังเกตว่า การจัดรูปแบบการปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาล เป็นการเลียนแบบการปกครองของอังกฤษในพม่าอย่างแนบเนียน

หลังจากจัดหน่วยราชการบริหารส่วนกลางโดยมีกระทรวงมหาดไทยในฐานะเป็นส่วนราชการที่เป็นศูนย์กลางดำเนินการปกครองประเทศและควบคุมหัวเมืองทั่วประเทศแล้ว ก็ได้มีการจัดตั้งหน่วยราชการบริหารส่วนภูมิภาค ซึ่งมีสภาพและฐานะเป็นตัวแทนหรือหน่วยงานประจำท้องที่ของกระทรวงมหาดไทย อันได้แก่ การจัดรูปแบบการปกครองระบอบเทศาภิบาล ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนำมาใช้ในการปรับปรุงระเบียบบริหารราชการแผ่นดินส่วนภูมิภาคในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยมีสาระสำคัญดังนี้ (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และพระยาราชเสนา, 2545, หน้า 168-170)

1. ลักษณะการปกครองระบบเทศาภิบาล

การเทศาภิบาล คือ การปกครองโดยลักษณะที่จัดให้มีหน่วยบริหารราชการอันประกอบด้วยตำแหน่งข้าราชการต่างพระเนตรพระกรรณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ และเป็นที่ไว้วางใจของรัฐบาล รับแบ่งภาระของรัฐบาลกลาง ซึ่งประจำอยู่แต่เฉพาะในราชธานีนั้น ออกไปดำเนินการในส่วนภูมิภาค อันเป็นที่ใกล้ชิดต่ออาณาประชาราษฎร์ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่อาณาประชาราษฎร์อย่างทั่วถึงกัน ทั้งนี้โดยให้มีระเบียบแบบแผนที่เป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศด้วย จึงได้แบ่งการปกครองให้มีลักษณะเป็นลำดับขั้น กล่าวคือ เป็นมณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน และแบ่งหน้าที่ราชการเป็นสัดส่วนโดยให้มีลักษณะคล้ายกับกระทรวงในราชธานี อันจะนำมาซึ่งความเป็นระเบียบเรียบร้อยรวดเร็วในการระงับทุกข์บำรุงสุขด้วยความเที่ยงธรรมแก่อาณาประชาราษฎร์ ดังนี้

มณฑล คือ การรวมเขตจังหวัดตั้งแต่สองจังหวัดขึ้นไป อาจจะมากบ้างน้อยบ้างสุดแต่ความสะดวกในการปกครองบังคับบัญชาของสมุหเทศาภิบาลจัดเป็นมณฑลหนึ่ง มีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นข้าราชการ

สูงสุดในมณฑล ฐานันดรของสมุหเทศาภิบาลเป็นตำแหน่งรองจากเสนาบดีเจ้ากระทรวง และเหนือกว่าผู้ว่าราชการจังหวัด และข้าราชการเจ้าพนักงานทั้งปวงในมณฑล

สำหรับอำนาจหน้าที่ของสมุหเทศาภิบาลก็คือ เป็นผู้บัญชาการและตรวจตราเหตุการณ์ทั้งหมด และราชการในมณฑลที่เกี่ยวกับบทบัญญัติของรัฐบาล มอบให้เป็นหน้าที่ของเทศาภิบาลรับข้อเสนอและสั่งราชการแก่ผู้ว่าราชการจังหวัด อันเป็นผลทำให้การบริหารราชการเป็นไปด้วยความรวดเร็วกว่าเดิมเป็นอันมาก นอกจากเป็นเรื่องที่เกินอำนาจหน้าที่ของมณฑลหรือเป็นปัญหา เทศาภิบาลจึงบอกเข้ามายังกระทรวง และเจ้ากระทรวงจะรับพิจารณาและบัญชาการไปยังสมุหเทศาภิบาล หรือจะนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาแล้วแต่กรณี ราชการที่มณฑลติดต่อกับกระทรวงย่อมมีน้อยกว่าที่จังหวัดติดต่อกับกระทรวงเป็นรายจังหวัดดังแต่ก่อน การดำเนินการเช่นนี้นับว่าเป็นคุณประโยชน์แก่ประชาชนที่มาติดต่อกับราชการให้ได้รับความสะดวกและรวดเร็วกว่าเดิมที่ยังไม่ได้มีการจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาล และฝ่ายกระทรวงในกรุงเทพฯ ก็ไม่ต้องมีภาระที่ต้องรับข้อเสนอจากจังหวัด ซึ่งมีมากกว่ามณฑลหลายเท่า อันเป็นเหตุให้เกิดผลล่าช้าต่อราชการ และยังมีผลกระทบต่อราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อน และต้องการความช่วยเหลือจากราชการ เมื่อมีการนำรูปแบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลมาใช้ ก็ได้แบ่งเบาภาระจากกระทรวงมหาดไทยได้อย่างมาก อีกทั้งเป็นการช่วยเหลือประชาชน ซึ่งต้องพึ่งพาการให้ได้รับความสะดวกและรวดเร็ว

จังหวัด แต่ก่อนเรียกว่า “เมือง” รวมอำเภอตั้งแต่สองอำเภอขึ้นไปถึงหลายอำเภอก็ตาม ได้จัดเป็นจังหวัดหนึ่ง รองถัดจากมณฑลลงมา โดยมีอาณาเขตพอสมควรแก่ความเจริญและความสะดวกในการตรวจตราปกครองของผู้ว่าราชการเมือง จังหวัดหนึ่งมีข้าราชการผู้ใหญ่เป็นตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง และมีกรรมการจังหวัดคณะหนึ่ง

อำเภอ กิ่งอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ซึ่งเป็นส่วนรองถัดจากจังหวัดลงมาตามลำดับ นโยบายในการปกครองหัวเมือง ในสมัยที่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้ยึดหลักที่ว่า อำนาจของการปกครองควรจะเข้ามารวมอยู่จุดเดียวกันหมด ซึ่งหมายความว่า รัฐบาลกลางจะไม่ให้การบังคับบัญชาหัวเมืองกระจัดกระจายไปอยู่กับกระทรวง 3 กระทรวงดังแต่ก่อน คือ ฝ่ายมหาดไทย ฝ่ายกลาโหม และกรมท่า และจะไม่ยอมให้หัวเมืองต่าง ๆ มีอธิปไตยอย่างเช่นแต่ก่อน ระบบการปกครองแบบ “เทศาภิบาล” จึงได้ถูกจัดตั้งขึ้น หลักของการปกครองแบบเทศาภิบาลได้ระบุไว้ในประกาศจัดป็นหน้าที่ระหว่างกระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย ร.ศ. 113 (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 11 วันที่ 23 ธันวาคม ร.ศ. 113, หน้า 306-307) ซึ่งรวมหัวเมืองทั้งหมดมาไว้ใต้การบังคับบัญชาของกระทรวงมหาดไทย พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 14 วันที่ 30 พฤษภาคม ร.ศ. 116, หน้า 105-125) และข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ. 113 (เศษ บุนนาค, 2524, หน้า 22) ตามกฎหมายเหล่านี้รัฐบาลจะจัดการปกครองหัวเมืองตั้งแต่ชั้นต่ำสุดจนถึงสูงที่สุด เริ่มต้นด้วยพลเมืองมีสิทธิจะเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านของราว ๆ 10 หมู่บ้าน มีสิทธิเลือกตั้งกำนันของตำบล และตำบลหลาย ๆ ตำบล มีพลเมืองประมาณ 10,000 คนรวมเป็นอำเภอ หลาย ๆ อำเภอรวมกันเป็นเมืองหลาย ๆ เมืองรวมเป็นมณฑล

2. ลักษณะการปกครองมณฑลเทศาภิบาล : มณฑลอยุธยา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453) ได้จัดให้มีการปกครองแบบเทศาภิบาลขึ้น สำหรับมณฑลอยุธยาได้จัดตั้งขึ้นเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2438 (ร.ศ. 114) โดยได้รวมเอา 7 หัวเมือง คือ กรุงเก่า อ่างทอง สระบุรี ลพบุรี อินทบุรี (ปัจจุบันคืออำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี) พรหมบุรี (ปัจจุบันคืออำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี) และสิงห์บุรี เข้าเป็นมณฑล และตั้งที่ว่าการมณฑลที่มณฑลกรุงเก่า (ในรัชกาลที่ 7 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลอยุธยาเมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2469) ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมเมืองอินทร์บุรีและพรหมบุรีกับเมืองสิงห์บุรี (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2/25 “เรื่องราวการเมืองสิงห์บุรีรวมเมืองพรหม 1 เมืองอินทร์ 1 เมือง เข้าเป็นเมืองสิงห์บุรี” (28 สิงหาคม ร.ศ. 115-15 ธันวาคม ร.ศ. 115)

3. สาเหตุเฉพาะของการปกครองมณฑลอยุธยา

1) ปัญหาทางด้านการปกครอง เป็นผลมาจากระบบการปกครองในขณะนั้นยังไม่รัดกุมและไม่เหมาะสมกับสภาพการณ์ ทำให้ไม่สามารถปกครองดูแลราษฎรให้มีความเป็นอยู่อย่างมีความสุขได้อย่างทั่วถึง กล่าวคือ เจ้าเมืองคิดจะปราบปรามโจรผู้ร้ายก็จะใช้บุคคลที่มีอิทธิพลสำหรับปราบปรามโจรผู้ร้าย ทำให้ไม่กล้าปล้นสะดม และสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชน วิธีการดังกล่าวเรียกว่า “เลี้ยงขโมยไว้จับขโมย” แต่วิธีการดังกล่าวได้ก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากมาก เพราะบุคคลที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการเมืองมักจะประพฤติตนไปในทางทุจริตเสียเอง ด้วยการเป็นหัวหน้าช่องโจร ปัญหากรรมการเมืองประพฤติตนทุจริตนั้น เมื่อได้จัดการปกครองแบบเทศาภิบาลแล้ว ได้จัดให้มีกรรมการอำเภอและตำรวจภูธร ประจำอยู่ตามท้องถื่น จึงไม่ต้องอาศัยกรรมการในท้องถื่นเหมือนอย่างแต่ก่อน

ความบกพร่องของการบริหารการปกครองในหัวเมืองนั้น เกิดจากการที่ผู้ว่าราชการเมืองและกรรมการเมืองไม่มีเงินเดือนประจำ ทำให้บรรดาคนเหล่านั้นเบียดบังเงินภาษีอากรตามโอกาสที่จะทำได้ เช่น เรียกทรัพย์สินเงินทองจากผู้กระทำผิด การปล่อยคดีให้ค้างคั่งโดยไม่มีการพิจารณาคดี ฯลฯ ตัวอย่างเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความเกี่ยวพันระหว่างปัญหาการปกครองกับปัญหาทางเศรษฐกิจ

สรุปได้ว่า การที่มณฑลอยุธยามีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องที่ผู้ว่าราชการเมืองและกรรมการเมือง เบียดบังเงินผลประโยชน์ของทางราชการไว้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการปกครองแบบเก่าไม่รัดกุมพอ เปิดช่องทางให้ผู้ว่าราชการเมือง และกรรมการเมืองทุจริตเบียดบังเงินภาษีอากรได้ และการที่เจ้าเมืองไม่มีเงินเดือนทำให้เจ้าเมืองคิดหาผลประโยชน์ในทางไม่ชอบ ก็เป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คิดปรับปรุงการปกครองเป็นแบบเทศาภิบาล มีข้าหลวงเทศาภิบาลปกครองดูแลหัวเมืองต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึง

2) ปัญหาด้านการศาล ปรากฏว่า หัวเมืองแถบมณฑลอยุธยามีคดีต่าง ๆ คั่งค้างมากมาย ราษฎรที่ถูกจับขังอยู่ในคุกเป็นเวลานาน เพราะไม่ได้มีการพิจารณาคดีให้เสร็จสิ้น เป็นการเสียเวลาทำมาหากินของราษฎร บางครั้งผู้ว่าราชการเมืองและกรรมการเมืองก็หาประโยชน์โดยเรียกทรัพย์สินจากผู้ร้ายที่จับตัวได้แล้วก็ปล่อยตัวไป ในเรื่องที่ผู้ว่าราชการเมืองและกรรมการเมืองทุจริตต่อหน้าที่ราชการหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองเช่นนี้ ก็เพราะเจ้าหน้าที่เหล่านั้นไม่มีเงินเดือนประจำ จึงต้องหาผลประโยชน์ในทางที่มิชอบอันเป็นผลเสียหายแก่ทางราชการ ทำให้ราษฎรมองภาพพจน์เจ้าหน้าที่ไปในทางที่ไม่ดี แต่เมื่อได้จัดเป็นมณฑลเทศาภิบาล มีข้าหลวงควบคุมอย่างใกล้ชิด ทำให้ปัญหาในเรื่องนี้ทุเลาเบาบางลงไปได้

3) ปัญหาโจรผู้ร้าย หัวเมืองเขตนมทลอยุธยา นั้น ปรากฏว่ามีโจรผู้ร้ายทำการก่อความสงบสุขของราษฎรอยู่เสมอ ต้องผลัดเปลี่ยนตัวผู้ว่าราชการเมืองอยู่เสมอ และการเลือกสรรข้าราชการในกรุงเทพฯ ที่มีกำลังและความสามารถออกไปรับราชการ เหตุที่มีโจรผู้ร้ายชุกชุมเนื่องมาจากสาเหตุดังนี้ คือ

(1) หัวเมืองในมณฑลอยุธยาเป็นดินแดนที่มีอาณาเขตกว้างขวาง และมีอาณาเขตติดต่อกับเมืองสุพรรณบุรี เมืองนครชัยศรี ซึ่งระหว่างเขตแดนดินติดต่อกันนี้เป็นป่าดง เหมาะในการหลบซ่อนตัวของโจรผู้ร้าย จึงทำให้มีโจรผู้ร้ายชุกชุม และโดยมากโจรผู้ร้ายจะชอบขโมยสัตว์พาหนะ วัว ควาย การที่มีโจรผู้ร้ายชุกชุมเช่นนี้ ทำให้ราษฎรไม่เป็นอันทำมาหากิน

(2) การตั้งร้านจำหน่ายสุรายาฝิ่น ซึ่งเดิมนายอากรพอใจจะตั้งขายที่ใดก็ได้ บางทีก็เข้าไปขายในวัดร้าง และตำบลที่ไม่มีบ้านเรือนผู้คน อันเป็นช่องทางให้โจรผู้ร้ายเข้าประชุมพักอาศัย เมื่อปล้นได้ของกลางก็เอามาซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน และนายอากรบางคนก็รับซื้อของโจร กรมการเมืองก็ไม่สามารถตรวจตราได้ จึงทำให้เกิดโจรผู้ร้ายชุกชุม (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 40/1 “เรื่องราวการมณฑลกรุงเก่า” วันที่ 5 มิถุนายน ร.ศ. 114)

(3) การที่มีโจรผู้ร้ายลอบลักสัตว์พาหนะ ยานพาหนะมาก เพราะจะมีช่องตั้งกองรับซื้อของโจร และมีการตั้งโรงรับจำนำในตลาดหรือตามโรงบ่อน อันเป็นช่องทางทำให้เกิดโจรผู้ร้ายลักลอบขโมยทรัพย์สินของราษฎรแล้วมาจำนำ ทำให้ท้องที่มีโรงจำนำมีคดีความเกิดขึ้นมากมาย

(4) เนื่องจากเจ้าเมืองและกรมการเมืองแถบนี้มักจะรู้เห็นเป็นใจกับโจรผู้ร้าย หรือเลี้ยงโจรผู้ร้ายไว้ เพื่อผลประโยชน์ของตน และในบางครั้งถึงกับประพฤติดนเป็นโจรเสียเอง ทำให้มณฑลอยุธยา ก่อนที่จะจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาลมีโจรผู้ร้ายชุกชุมมาก และคดีความโจรผู้ร้ายในเขตนมทลอยุธยาก็มีมากมายเกินความสามารถของผู้ว่าราชการเมือง และกรมการเมืองจะปราบปรามได้ จนกระทั่งเมื่อได้มีการปรับปรุงการปกครอง โดยจัดการปกครองหัวเมือง เป็นมณฑลมีข้าหลวงเทศาภิบาลดูแลต่างพระเนตรพระกรรณสามารถดูแลการปกครองได้อย่างทั่วถึง ราษฎรมีความเป็นอยู่อย่างสงบสุขกว่าแต่ก่อน

หัวเมืองต่าง ๆ ในแถบมณฑลอยุธยาเป็นหัวเมืองที่มีปัญหาหลายประการ ปัญหาที่เด่นชัดคือ ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องโจรผู้ร้ายชุกชุม จนราษฎรไม่เป็นอันทำมาหากิน ปัญหาเกี่ยวกับคดีความที่ค้างศาลมาก ทำให้เสียเวลาทำมาหากินของราษฎร และปัญหาเกี่ยวกับเจ้านายทุจริตต่อหน้าที่ราชการ ดังนั้นเพื่อให้เกิดความสงบสุขแก่ราษฎร และเพื่อให้การปกครองเป็นระเบียบแบบแผนเดียวกัน รัฐบาลจึงได้รวมเขตเมืองจัดตั้งเป็นมณฑลอยุธยาในปี พ.ศ. 2438 เนื่องจากมณฑลอยุธยาไม่มีปัญหาการรุกรานจากต่างชาติอันเป็นปัญหาร้ายแรงที่เกิดขึ้นกับมณฑลชายแดน ฉะนั้นมณฑลอยุธยาจึงได้รับเลือกเป็นแหล่งสำหรับทดลองโครงการใหม่ ๆ ที่ได้ริเริ่มขึ้น

พระยาโบราณราชธานินทร์กับการดำเนินงานบริหารจัดการปกครองอยุธยา

พ.ศ. 2446-2472

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า มณฑลอยุธยาได้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2438 (ร.ศ. 114 ในระยะแรกเรียก มณฑลกรุงเก่า) ผู้ที่ดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลของมณฑลอยุธยาคคนแรก คือ พลตรีเจ้าพระยาบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (เดช บุนนาค, 2532, หน้า 369) พระองค์ได้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลอยู่ในช่วง พ.ศ. 2438-2446 และผู้ที่มาดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลอยุธยาต่อมา คือ พระยา

โบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ซึ่งได้เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ.2446-2472 (กระทรวงมหาดไทย, 2511, หน้า 299 ; นวลเพ็ญ ภาณุรัตน์, 2521, หน้า 188) ในขณะนั้นยังดำรงตำแหน่งพระยาโบราณบุรารักษ์ ปลัดเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา

สำหรับประวัติโดยสังเขปของพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) จากพระนิพนธ์ของ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ระบุว่า ท่านจบการศึกษาจากโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เริ่มรับราชการในกรมศึกษาธิการ พ.ศ. 2433 อายุ 19 ปี และย้ายไปรับราชการกระทรวงพระคลัง ต่อมา พ.ศ. 2436 สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย จึงชวนท่านมารับราชการในกระทรวงมหาดไทย เริ่มต้นที่ตำแหน่งเสมียนเอกพันพุ่มอนุราช เมื่ออายุ 25 ปี ได้เลื่อนเป็นหลวงอนุรักษ์ภูเบศร และพระอนุรักษ์ภูเบศร ผู้รักษากรุงศรีอยุธยา จากนั้นดำรงตำแหน่งปลัดเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาโบราณบุรารักษ์ และพระยาโบราณราชธานินทร์ ตามลำดับ ส่วนที่พำนักของท่านที่มณฑลอยุธยาคือ บ้านพรพินิต จวนเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา คือ บริเวณป้อมเพชรปัจจุบัน (วรรณศิริ เดชะคุปต์ และปรีดี พิศภูมิวิถี, 2554, หน้า 6-10, 28)

พ.ศ. 2446 รัชกาลที่ 5 โปรดให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนมรุพงศ์สิริพัฒน์ เสด็จย้ายไปดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลปราจีน เพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในมณฑลนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาโบราณบุรารักษ์ ขึ้นดำรงตำแหน่งผู้รั้ง (ผู้รักษาราชการ) สมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา

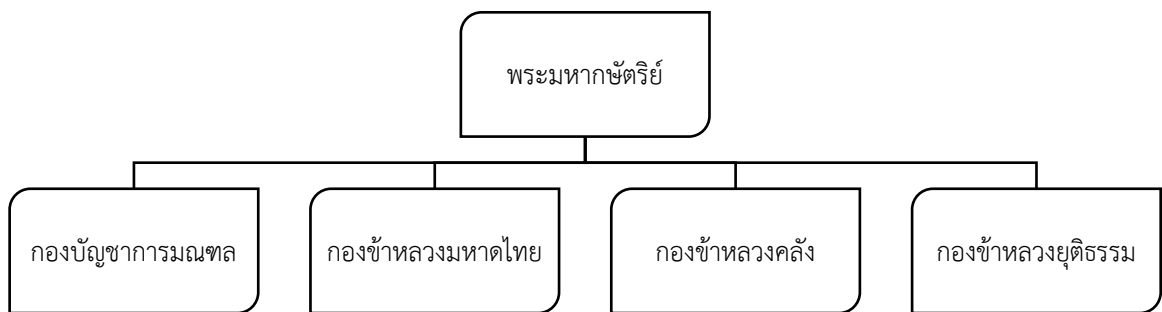
ในสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนมรุพงศ์สิริพัฒน์เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา ในระยะแรกพระองค์ได้ปรับปรุงด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการปกครองและด้านการศาล ซึ่งมีผลต่อความสงบสุขของราษฎร เมื่อพระยาโบราณบุรารักษ์ได้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาล สืบทอดต่อจากกรมขุนมรุพงศ์สิริพัฒน์ ในปี พ.ศ. 2446 ท่านได้สานงานต่อเนื่อง ดังต่อไปนี้

1. การปกครอง

ในการปรับปรุงด้านการปกครอง ซึ่งถือว่าเป็นงานสำคัญอันดับแรกที่จะต้องดำเนินงานเพื่อให้สอดคล้องกับการปกครองส่วนกลาง การปรับปรุงด้านการปกครองแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะใหม่ ๆ คือ (1) การปรับปรุงแบบแผนการปกครองในมณฑล (2) การสรรหาตัวบุคคลเข้ามารับราชการ (3) การป้องกันรักษาความสงบสุขของประชาชน (นวลเพ็ญ ภาณุรัตน์, 2521, หน้า 189-190) ในด้านการปกครอง ได้จัดการปรับปรุงด้านการปกครองเป็นอันดับแรก เพื่อให้สอดคล้องกับการปรับปรุงการปกครองส่วนกลาง การปรับปรุงทางด้านการปกครอง ได้แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1) การปรับปรุงแบบแผนการปกครอง แบ่งออกเป็น 4 แบบ คือ

(1) การจัดรูปแบบการปกครองในมณฑล ได้จัดรูปหน่วยงานต่าง ๆ ขึ้น ได้แก่ กองบัญชาการมณฑล กองข้าหลวงมหาดไทย กองข้าหลวงคลัง และกองข้าหลวงยุติธรรม โดยจัดให้มีข้าราชการตำแหน่งต่าง ๆ เข้าดูแลรับผิดชอบหน่วยงานเหล่านั้น ตำแหน่งข้าราชการที่สำคัญ ได้แก่ ข้าหลวงเทศาภิบาล ทำหน้าที่บังคับบัญชารับผิดชอบราชการในมณฑลทั่วไปทั้งมณฑล นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งข้าหลวงมหาดไทย ข้าหลวงคลัง และข้าหลวงยุติธรรม เป็นต้น การจัดรูปหน่วยงานและจัดข้าราชการตำแหน่งต่าง ๆ ทำหน้าที่แตกต่างกันไปนี้เป็นไปเหมือนกันทุกมณฑล (จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, 2545, หน้า 191-192)

ภาพที่ 1 รูปแบบการจัดหน่วยงานการปกครองมณฑลอยุธยา

ที่มา : จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, 2545, หน้า 191.

การจัดรูปการปกครองในมณฑลอยุธยา จัดรูปหน่วยงานและตำแหน่งทางราชการไว้ดังนี้ (สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงราชูปถัมภ์ และพระยาราชเสนา, 2545, หน้า 169-170)

- กองบัญชาการมณฑล มีตำแหน่งข้าราชการคือ ข้าหลวงเทศาภิบาล เสมียนตรา และเลขานุการ มียศเป็น “ขุน” (สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงราชูปถัมภ์ และพระยาราชเสนา, 2545, หน้า 106)
- กองข้าหลวงมหาดไทย มีตำแหน่งข้าราชการคือ ข้าหลวงมหาดไทย และพนักงานตรวจการ 3 นาย

- กองข้าหลวงคลัง มีตำแหน่งข้าหลวงคลังและผู้ช่วยข้าหลวงคลัง
- กองข้าหลวงยุติธรรม มีตำแหน่งข้าหลวงยุติธรรมและผู้ช่วยข้าหลวงยุติธรรม (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.40/2 “มณฑลกรุงเก่า”, 16 กันยายน ร.ศ.117)

(2) การจัดรูปแบบการปกครองเมือง ได้จัดให้มีตำแหน่งข้าราชการในเมืองต่าง ๆ ดังนี้ คือ ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง ปลัดเมือง ยกกระบัตร และผู้ช่วยราชการ

พ.ศ.2441 มณฑลอยุธยาได้ประกาศใช้ “ข้อบังคับลักษณะการปกครองท้องที่ ร.ศ.117” ได้มีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองบางคน โดยยึดเอาความรู้ความสามารถเป็นเกณฑ์ และตำแหน่งกรรมการเมืองอันเป็นตำแหน่งข้าราชการอันรับรองมาจากผู้ว่าราชการเมือง แบ่งออกเป็น 2 คณะ คือ

(2.1) กรรมการเมืองในทำเนียบ ได้แก่ ข้าราชการประจำมีตำแหน่งปลัดเมือง ยกกระบัตร และผู้ช่วยราชการทั้ง 3 ตำแหน่งนี้ เป็นกรรมการเมืองชั้นผู้ใหญ่ ส่วนกรรมการเมืองชั้นผู้น้อย ซึ่งเป็นข้าราชการชั้นรองมี 5 คน คือ จ่าเมือง สัสดี แพ่ง ศุภมาตรา และสารเลข นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งโยธาธิการ และพะทำมะรง (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.40/2 “กรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่ารายงานราชการหัวเมืองในมณฑล”, 16 กันยายน ร.ศ.117)

(2.2) กรรมการเมืองนอกทำเนียบ เป็นตำแหน่งที่แต่งตั้งจากบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิคุณพดที่ที่ตั้งบ้านเรือนในเมืองนับมีจำนวน 10 คน เป็นตำแหน่งประจำ 5 คน ตำแหน่งไม่ประจำ 5 คน อยู่ในตำแหน่งคราวละ 5 ปี กรรมการเมืองนอกทำเนียบนี้เป็นตำแหน่งที่ตั้งขึ้นใหม่โดยรัฐบาล มีจุดประสงค์จะทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการปกครองรัฐบาลได้ต้องจ่ายเงินเดือนให้ เพราะบุคคลเหล่านั้นมีฐานะดีอยู่แล้ว กรรมการเมืองนอกทำเนียบเป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษาหารือแก่ผู้นำราชการเมือง

(3) การจัดรูปแบบการปกครองอำเภอ ข้าราชการประจำในอำเภอ ได้แก่ นายอำเภอ ปลัดอำเภอ สมุหบัญชี เป็นต้น

หน่วยราชการในมณฑลระดับถัดลงไปจากเมือง คือ แขวงหรืออำเภอ กระทรวงมหาดไทยได้วางเขตอำเภอตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 ฉะนั้นมณฑลอยุธยาจึงได้แบ่งเขตอำเภอใหม่ คือ เมืองอยุธยา มี 11 อำเภอ เมืองลพบุรีมี 4 อำเภอ เมืองอ่างทองมี 4 อำเภอ เมืองสระบุรีมี 5 อำเภอ และเมืองสิงห์บุรีมี 4 อำเภอ

ตำแหน่งข้าราชการในอำเภอ มีทั้งข้าราชการที่เป็นกรมการอำเภอและข้าราชการที่ไม่ใช่กรมการอำเภอ กรมการอำเภอประกอบด้วยนายอำเภอ ปลัดอำเภอ และสมุหบัญชีอำเภอ ส่วนข้าราชการที่ไม่ใช่กรมการอำเภอ ได้แก่ เสมียนพนักงานจำนวนหนึ่งตามสมควรแก่ทางราชการ เป็นต้น

(4) การจัดรูปแบบการปกครองตำบลและหมู่บ้าน การจัดตัวบุคคลผู้เป็นกำนันและผู้ใหญ่บ้านต่างจากหน่วยบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ซึ่งได้กล่าวมาแล้ว คือ ใช้วิธีให้ราษฎรในท้องถิ่นนั้นเลือกตั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองของตนเอง การเลือกตั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านนี้ได้มีการทดลองเลือกตั้งเป็นครั้งแรกที่บ้านเกาะ บางปะอิน เขตเมืองกรุงเก่า ใน พ.ศ. 2435 (ร.ศ. 111) โดยมอบหมายให้หลวงเทศาภิบาลจัตติวิจารณ์เป็นผู้ดำเนินการได้ผลสำเร็จในการทดลองเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านที่บางปะอินเป็นตัวอย่างให้มณฑลอื่นนำเอาไปเลือกตั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านตามแบบอย่าง (จักรฤษณ์ นรนิติผดุงการ, 2545, หน้า 33-34)

การจัดรูปแบบของหน่วยการปกครองตำบล มีตำแหน่งกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าหน่วยการปกครอง วิธีการจัดตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ให้จัดตั้งจากบุคคลที่มีความซื่อสัตย์มั่นคงดีเป็นผู้ใหญ่บ้านที่พอจะกล่าวอ้างบ่งคับราษฎรได้ แต่ต่อมาไม่มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน คงมีแต่กำนันทำให้การปฏิบัติหน้าที่ของกำนันบกพร่องไปด้วย เนื่องจากขาดผู้ช่วยคอยดูแลทุกข์สุขของราษฎรในท้องที่และเขตท้องที่ภายในตำบลหนึ่ง ๆ ก็กว้างขวางมากเกินกำลังคนคนเดียวที่จะปกครอง ขอบกพร่องดังกล่าวได้รับการแก้ไขในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำริเห็นควรที่จะเริ่มจัดการให้มีการทดลองจัดตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านขึ้นเป็นตัวอย่าง โดยให้ประชาชนเป็นผู้เลือกกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเอง โดยได้ทรงมอบหมายให้หลวงเทศาภิบาลจัตติวิจารณ์ (เส็ง วิริยศิริ) ไปทดลองเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านที่เกาะบางปะอินเป็นการทดลองก่อน (ถวัลย์ วรเทพพิพัฒน์, 2510, หน้า 15 ; เศษ บุญาค, 2532, หน้า 151)

สำหรับวิธีการดำเนินการเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่เกาะบางปะอิน ในขั้นแรกหลวงเทศาภิบาลจัตติวิจารณ์ได้จัดให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านโดยให้จัดทำบัญชีสำมะโนครัวที่จะจัดเป็นหมู่บ้าน คือการจัดรวมเจ้าของบ้านที่อยู่ใกล้ชิดติดต่อกันราว 10 เจ้าของบ้าน ซึ่งเจ้าของหนึ่งจะมีเรือนกี่หลังก็ตามรวมเข้าเป็นหมู่บ้านและเชิญเจ้าของบ้านมาประชุมในวัดพร้อมด้วยราษฎรอื่น ๆ แล้วให้เจ้าของบ้านเลือกผู้ใหญ่บ้านกันในกลุ่มของพวกเขว่าใครจะได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน

เมื่อได้ดำเนินการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านขึ้นแล้ว หลวงเทศาภิบาลจัตติวิจารณ์ก็ได้ดำเนินการจัดให้มีการเลือกตั้งกำนันโดยจัดประชุมที่ศาลาวัด ให้ราษฎรในท้องที่นั้นเลือกผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งในกลุ่มของพวกเขว่าใครควรที่จะได้รับเลือกให้เป็นกำนัน

ผลของการทดลองเลือกกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่บางปะอินนับว่าประสบความสำเร็จเป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นการเร่งรัดพระราชประสงค์ที่จะต้องจัดให้มีการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านขึ้นทั่วราชอาณาจักร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้มณฑลต่าง ๆ ได้ดำเนินการเลือกตั้งกำนัน

ผู้ใหญ่บ้าน ตามแบบที่ได้ทดลองที่บางปะอิน คือ ให้ราษฎรชายหญิงที่ตั้งบ้านเรือนประจำอยู่ในหมู่บ้าน ประชุมกันเลือกเอาบุคคลในท้องที่มีคุณงามความดีเป็นที่นิยมของราษฎรเป็นผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่ง วิธีการ เลือกตั้งอาจเปิดเผยหรือลับก็ได้ให้นายอำเภอเป็นประธาน ผู้ได้รับคะแนนนิยมมากให้นายอำเภอเข้าไป ขอรับหมายตั้งจากผู้ว่าราชการเมือง ส่วนการเลือกตั้งกำนันให้ผู้ใหญ่บ้านในตำบลเดียวกัน เลือกตั้งกันเอง ในระหว่างกลุ่มผู้ใหญ่บ้านยกมือขึ้นเป็นกำนันโดยมีนายอำเภอเป็นประธาน และผู้ว่าราชการเมือง เป็นผู้ออกกฎหมายตั้งให้เช่นเดียวกัน

2) การสรรหาตัวบุคคลเข้ารับราชการ เนื่องจากในสมัยนั้นเกิดปัญหาขาดแคลนตัวบุคคล ที่มีความรู้ความสามารถรับราชการในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ในมณฑลทางกระทรวงมหาดไทยจึงหาทาง แก้ปัญหานี้ โดยตั้งโรงเรียนฝึกหัดกรมการอำเภอที่มณฑลกรุงเก่า เพื่อให้มีสถานที่ฝึกหัดและสอนความรู้ วิชาการปกครองแก่คน ซึ่งจะเป็นกรมการอำเภอแต่ปรากฏว่าได้ผลไม่ดีเท่าที่ควร พระยาโบราณ- ราชธานินทร์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา จึงให้เลิกโรงเรียนแบบเก่าเสีย ให้ผู้ที่จะเป็นนักเรียนไป ฝึกหัดทำงานเป็นเสมียนในแผนกต่าง ๆ ของอำเภอ โดยนักเรียนแต่ละคนจะมี “สมุดหลังทอง” เป็นสมุด ประจำตัว ซึ่งบรรจุหัวข้อราชการต่าง ๆ ที่ต้องเรียน และมีที่ว่างสำหรับจดบอกจำนวนวันที่ได้เรียน เมื่อเรียนรู้งานในแผนกใดแล้ว หัวหน้าแผนกนั้นก็สอบความรู้ เมื่อสอบได้แล้วหัวหน้าแผนกก็ลงชื่อให้เป็น สำคัญทำให้ไม่เสียเวลา และการเรียนภาคปฏิบัติงานในแผนกนั้น ทำให้ผู้สอนซึ่งมีความชำนาญงาน สามารถสอนได้ดีกว่าครูที่มีความรู้แต่ขาดความชำนาญ การฝึกอบรมกรมการอำเภอด้วยวิธีใหม่นี้ เป็นการ ช่วยแก้ปัญหาการขาดกรมการอำเภอปฏิบัติหน้าที่ราชการได้สำเร็จ วิธีการฝึกหัดกรมการอำเภอแบบใหม่นี้ กระทรวงมหาดไทยได้นำเอาหลักการต่าง ๆ มาปรับปรุงให้ดีขึ้น นำเอามาใช้ในการฝึกหัดข้าราชการแผนก ต่าง ๆ เป็นผลให้สามารถผลิตกรมการอำเภอส่งไปยังมณฑลต่าง ๆ ได้ทันกับความต้องการ (สมเด็จพระ ธรรมราชาดำรงราชานุภาพ และพระยาราชเสนา, 2545, หน้า 260-261)

3) การป้องกันรักษาความสงบสุขของประชาชน เนื่องในมณฑลอยุธยามีโจรผู้ร้ายชุกชุม ซึ่งก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนอยู่เสมอ พระยาโบราณราชธานินทร์ ในฐานะสมุหเทศาภิบาล จึงได้หาทางแก้ปัญหานี้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การควบคุมตรวจตราสถานที่จำหน่ายสุรายาฝิ่น การยกเลิก โรงรับจำนำ การทำตัวรูปพรรณสัตรีพหุหะ เป็นต้น วิธีการที่น่าสนใจวิธีหนึ่ง คือ การกำหนดให้ราษฎร ต้องมีหนังสือในการเดินทางไปยังต่างเมือง และได้มีการตั้งด่านตรวจหนังสือเดินทาง ด้วยวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้มีผลทำให้คดีโจรผู้ร้ายลดลง ทำให้มณฑลอยุธยาเป็นมณฑลที่มีความสงบสุข (นวลเพ็ญ ภาณุรัตน์, 2521, หน้า 190)

2. การปรับปรุงด้านการศาล

เนื่องจากมณฑลอยุธยามีคดีความค้างศาลเป็นจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกองข้าหลวงพิเศษออกไปชำระความที่มณฑลอยุธยาเป็นแห่ง แรก การชำระคดีความของกองข้าหลวง นับว่าเป็นประโยชน์ต่อชาวอยุธยามากเพราะเป็นไปด้วยความ รวดเร็ว ประชาชนไม่เสียเวลาในการทำมาหากิน กล่าวคือ วิธีการชำระความของกองข้าหลวงพิเศษ เมื่อไต่ สสวนได้ความว่าทำความผิดจริง และจำเลยยอมรับสารภาพ ก็จะอ่านคำฟ้องและคำตัดสินให้จำเลยฟัง และในกรณีที่จำเลย คนใดถูกขังมานานพอแก่โทษก็ให้ส่งปล่อยไป (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร รัชกาลที่ 5, 8/5 “เรื่องประกาศตั้งกรมพิเศษชำระความหัวเมือง” วันที่ 21 กันยายน ร.ศ.115)

ปรากฏว่า วิธีการชำระสะสางคดีความที่มณฑลอยุธยา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือว่าเป็นตัวอย่างอันดีสมควรที่มณฑลอื่นจะได้เอาเป็นตัวอย่างในการจัดศาลยุติธรรมในหัวเมืองต่อไป (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5, 8/5 “รายงานข้าหลวงพิเศษชำระความหัวเมือง” 19 มกราคม ร.ศ. 114-17 มกราคม ร.ศ. 117)

การจัดตั้งศาลในมณฑลอยุธยาได้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ (1) ศาลแขวง บังคับคดีในเขตแขวง (2) ศาลเมือง บังคับคดีในเขตเมือง และ (3) ศาลมณฑล บังคับคดีในเขตมณฑลอยุธยา

กล่าวโดยสรุป การปรับปรุงด้านการศาล เนื่องจากมณฑลกรุงเก่ามีคดีความต่าง ๆ คั่งค้างอยู่ตาม ไรศาลมากมาย มณฑลกรุงเก่าจึงเป็นมณฑลแรกที่มีกองข้าหลวงพิเศษออกไปชำระความที่ค้างอยู่เป็น แห่งแรก การชำระสะสางคดีความของกองข้าหลวงพิเศษนี้ เป็นประโยชน์ต่อชาวกรุงเก่ามาก เพราะทำให้ ผู้บริสุทธิ์พ้นโทษออกมา ส่วนผู้ที่ทำผิดจริงแต่ติดคุกนานแล้วก็ถูกปล่อยตัวออกมาได้ทำมาหากินเลี้ยง ครอบครัวต่อไป และการชำระความที่รวดเร็วทำให้ประชาชนไม่เสียเวลาทำมาหากิน นอกจากนี้ กองข้าหลวงพิเศษยังได้จัดตั้งศาลมณฑลขึ้นที่เมืองกรุงเก่าและตั้งศาลเมืองขึ้นในเมืองต่าง ๆ ในเขตมณฑล อยุธยา และยังได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของผู้พิพากษาไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน การจัดการด้านการศาลของ มณฑลกรุงเก่า จึงมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยเป็นแบบแผนที่ดีสำหรับมณฑลอื่นจะได้นำเอาไปเป็น ตัวอย่างในการจัดตั้งด้านการศาล (นวลเพ็ญ ภาณุรัตน์, 2521, หน้า 191)

3. การปรับปรุงด้านการคลังและการเก็บภาษีอากร

การปรับปรุงด้านการคลัง ได้มีการจัดระเบียบการคลังใหม่ โดยจัดตั้งคลังมณฑลขึ้นที่เมืองกรุงเก่า ส่วนในเมืองอื่น ๆ ในเขตมณฑลอยุธยา ก็จัดตั้งคลังเมืองขึ้น และจัดให้มีเจ้าหน้าที่รับจ่ายเงินผลประโยชน์ แผ่นดิน การจัดรูปคลังมณฑลใหม่นี้ เจ้าหน้าที่ของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติและกระทรวงมหาดไทย จะทำหน้าที่ร่วมกันในการเก็บและรักษาเงินผลประโยชน์ภายในมณฑล ทำให้เกิดความสะดวกรวดเร็วใน การปฏิบัติงาน เพราะเจ้าหน้าที่ของฝ่ายมหาดไทย ซึ่งมีอำนาจในการบังคับบัญชาราชการภายในมณฑล ย่อมจะอำนวยความสะดวกให้แก่เจ้าหน้าที่ของกระทรวงการคลัง นอกจากนี้ยังจะทำให้เกิดการควบคุม ซึ่งกันและกัน ในระหว่างเจ้าหน้าที่ของทั้งสองกระทรวง เป็นผลให้การทุจริตในการเก็บภาษีอากร และการทุจริตรื้อราษฎรทำได้ยากยิ่งขึ้น

การปรับปรุงภาษีอากรในสมัยพระยาโบราณราชธานินทร์ ได้ดำเนินการปรับปรุงภาษีอากรดังนี้ (นวลเพ็ญ ภาณุรัตน์, 2521, หน้า 192)

1) การจัดอากรสุราเป็นของรัฐบาล ซึ่งสามารถจำหน่ายสุราได้มาก ทำให้เก็บเงินได้มากกว่าเมื่อเป็น อากรผูกขาด

2) เรื่องเงินตรองราชการที่อำเภอ พระยาโบราณราชธานินทร์ขออนุญาตให้ใช้เงินผลประโยชน์เก็บ ไว้ว่าการอำเภอ มีกำหนดเดือนละ 50 บาท เพื่อใช้เป็นค่าเดินทางราชการ ค่าส่งนักโทษและค่าส่งเงิน ผลประโยชน์ ซึ่งเมื่อได้ตรองรายได้ไปเท่าใด ก็ให้ตั้งฎีกาเบิกใช้ในภายหลัง

มาตรการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระยาโบราณราชธานินทร์เป็นผู้ที่มีความสามารถในการ ปกครอง พยายามหาวิธีการปรับปรุงภาษีอากรเพื่อให้ได้เงินมากขึ้น เพื่อนำมาทะนุบำรุงบ้านเมืองให้ เจริญก้าวหน้า

นอกจากนี้ยังมีการจัดเก็บภาษีที่ดิน การออกโฉนดที่ดินแบบใหม่เป็นครั้งแรกในประเทศไทย (วรรณศิริ เดชะคุปต์ และปรีดี พิศภูมิวิถี, 2554, หน้า 20) และมีการจัดเก็บค่านาอีกด้วย (ชัยยา โพธิ์แดง, 2528 ; ระเบียบศรี กาญจนวงศ์, 2541)

4. การปรับปรุงด้านการศึกษา

ในการจัดการศึกษาในหัวเมือง กระทรวงมหาดไทยได้รับหน้าที่ดูแลการจัดการศึกษาในหัวเมือง จึงได้จัดวัดให้เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน โดยอาศัยพระสงฆ์เป็นผู้สั่งสอน ต่อมาภายหลังเมื่อได้มีการผลิตครูจากโรงเรียนฝึกหัดครูออกไปได้มาก ก็ส่งครูไปสอนตามหัวเมือง ต่อมากระทรวงมหาดไทย จึงได้วางแผนทางการจัดการศึกษาของทวยราษฎร์ขึ้นในปี พ.ศ. 2453 ซึ่งมีข้อสำคัญ คือ เด็กชายทุกคนอายุ 13 ปี จะต้องอ่านหนังสือออก โดยจะมีการออกตรวจสอบเมื่อได้สำรวจสำมะโนครัวประชากร โดยกำหนดจะต้องถือเป็นหน้าที่เดือนในราษฎรส่งบุตรหลานเข้าศึกษาเล่าเรียน การศึกษาในมณฑลอยุธยาจึงแพร่หลายมากขึ้น มีการสร้างโรงเรียนเพิ่มขึ้นหลายแห่ง ทั้งโรงเรียนหลวงและโรงเรียนราษฎร์ จึงเห็นได้ว่า การศึกษาในมณฑลอยุธยาแพร่หลายพอสมควร (นวลเพ็ญ ภาณุรัตน์, 2521, หน้า 193)

5. การปรับปรุงด้านการอนามัย

มณฑลกรุงเก่าเป็นแห่งแรกที่มีแพทย์ และพยาบาลออกไปรักษาคนไข้ตามหัวเมืองในมณฑลอยุธยา แต่แพทย์ และพยาบาลให้ประโยชน์แก่ราษฎรได้ไม่มากนัก ทางรัฐบาลจึงต้องส่งแพทย์จากส่วนกลางไปจัดการปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษ เมื่อเกิดการระบาดขึ้น เพราะในสมัยนั้นโรคไข้ทรพิษเป็นโรคระบาดร้ายแรง ทำให้คนเสียชีวิตมาก นอกจากนี้ รัฐบาลได้มีหนังสือที่พิมพ์ชี้แจงวิธีการป้องกันรักษาโรค รวมทั้งการระมัดระวังในการรับประทานอาหารและน้ำดื่มโดยพิมพ์เป็นสมุดเล่มเล็ก ขายเป็นแก่ประชาชนเล่มละ 2 อัฐ ปรากฏว่ามีผู้ซื้อจำนวนมาก ทำให้ได้ความรู้ในการรักษาสุขภาพอนามัยดีขึ้น และรัฐบาลยังได้จัดให้มียาไอศสกลาขายให้แก่ราษฎรในราคาถูก (นวลเพ็ญ ภาณุรัตน์, 2521, หน้า 193)

เนื่องจากแพทย์ประจำมณฑลประจำเมืองมีน้อย ไม่พอแก่การรักษาคนไข้ และปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษ รัฐบาลจึงจัดให้มีแพทย์ประจำตำบลโดยให้กำนันเป็นผู้เลือก และให้ได้รับการอบรมฝึกหัดวิชาการแพทย์จากแพทย์ประจำตำบลและแพทย์ประจำเมือง และให้ได้รับการอบรมฝึกหัดวิชาการแพทย์จากแพทย์ประจำมณฑลและแพทย์ประจำเมือง ซึ่งแพทย์ประจำตำบลนี้ทำประโยชน์ให้มาก สามารถปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษให้แก่ราษฎร ได้ทั่วทุกตำบล ทำให้ลดอัตราการเป็นไข้ทรพิษลง การจัดการอนามัยในมณฑลอยุธยา จึงถือได้ว่าเจริญขึ้นกว่าเดิม

6. การปรับปรุงด้านการโยธา

มณฑลอยุธยาได้มีการปรับปรุงด้านการโยธาซึ่งจะอำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสารให้แก่ประชาชนมาก คือ การปรับปรุงการไปรษณีย์โทรเลข จัดให้มีการสร้างสายโทรเลขเพิ่มขึ้นหลายแห่งทั้งที่ติดต่อกันภายในมณฑล และระหว่างมณฑล นอกจากนี้ก็มีการสร้างทางรถไฟ เปิดเดินจากกรุงเทพฯ ถึงกรุงเก่า เมื่อต้นปี พ.ศ. 2439 (ชินดนัย ไหมเกตุ, 2562, หน้า 64) และมีรถไฟของเอกชนสายพระพุทธบาท (ภาณุพงศ์ ชนสวัสดิ์, 2564, หน้า 38) ซึ่งมีคนโดยสารไม่มากนัก นอกจากในเทศกาลนมัสการพระพุทธบาทคนโดยสารจึงจะมีมาก และยังมีการสร้างถนนจากตัวเมืองไปยังทางรถไฟ เพื่อเป็น

การอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชน แต่การสร้างสถานที่ราชการและตึกแถวตลาดยังมีน้อย โดยมากเป็นการซ่อมแซมสถานที่เก่า ๆ ฉะนั้นการโยธาในมณฑลอยุธยา จึงจัดได้ว่าทำเพื่ออำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสารของประชาชน และเพื่อบำรุงความสุขให้แก่ประชาชนในมณฑลอยุธยามากกว่าเรื่องอื่นใด (นวลเพ็ญ ภาณุรัตน์, 2521, หน้า 194)

7. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและการพิพิธภัณฑ

พระยาโบราณราชธานินทร์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้ง **อยุธยาพิพิธภัณฑ** ซึ่งท่านได้รับสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการอนุรักษ์และปรับปรุงโบราณวัตถุสถานในพระนครศรีอยุธยาไว้ให้ใกล้เคียงสภาพเดิมมากที่สุด ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญในการรักษาเมืองกรุงเก่ามาก และทรงเห็นด้วยตามที่พระยาโบราณราชธานินทร์ได้จัดเก็บรักษาโบราณวัตถุไว้ที่พระราชวังจันทร์เกษม ซึ่งในเวลาต่อมาแนวพระราชดำรินี้ได้พัฒนามาเป็นการจัดพิพิธภัณฑตามหัวเมืองต่าง ๆ (วรรณศิริ เดชะคุปต์ และปรีดี พิศภูมิวิธิ, 2554, หน้า 20)

ผลของการปฏิรูปการปกครองมณฑลอยุธยา

สมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยาที่มีความสามารถในการบริหารมณฑลอยุธยา ได้แก่ พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลระหว่าง พ.ศ. 2440-2446 และผู้ดำรงตำแหน่งคนต่อมา คือ พระยาโบราณราชธานินทร์ ซึ่งข้าหลวงเทศาภิบาลทั้งสองคนได้จัดการแก้ไขและปรับปรุงด้านการปกครอง จนทำให้มณฑลอยุธยามีความสงบสุข นอกจากนี้มณฑลอยุธยายังเป็นแหล่งผลิตกรรมการอำเภอป้อมมณฑลอื่น ๆ ในสมัยพระยาโบราณราชธานินทร์ มณฑลอยุธยาเป็นแหล่งแรกที่คิดฝึกหัดข้าราชการแบบใหม่ได้ผลดีจนกระทรวงมหาดไทยถือเป็นหลักปฏิบัติต่อมา โดยนำมาปรับปรุงวิธีการให้ดีขึ้นในการนำมาฝึกข้าราชการแผนกต่าง ๆ ดังนี้

1. **ด้านการปกครอง** ได้จัดรูปการปกครองในมณฑล เมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ไว้อย่างเป็นระเบียบแบบแผนที่ดี นอกจากนี้มณฑลอยุธยาเป็นมณฑลแรกที่ได้จัดการทดลองเลือกกำนันและผู้ใหญ่บ้านในด้านการป้องกันรักษาความสงบสุขของราษฎร ข้าหลวงเทศาภิบาลทั้งสองคนต่างก็พยายามหาวิธีการแก้ไขปัญหาเรื่องโจรผู้ร้าย จนมณฑลอยุธยาเป็นมณฑลที่มีความสงบสุข นอกจากนี้มณฑลอยุธยายังเป็นแหล่งผลิตกรรมการอำเภอป้อมมณฑลอื่น ๆ ในสมัยพระยาโบราณราชธานินทร์ มณฑลอยุธยาเป็นแหล่งแรกที่คิดฝึกหัดข้าราชการแบบใหม่ได้ผลดี จนกระทรวงมหาดไทยถือเป็นหลักปฏิบัติต่อมา โดยนำมาปรับปรุงวิธีการให้ดีขึ้น ในการนำมาฝึกข้าราชการแผนกต่าง ๆ

2. **ด้านศาล** มณฑลอยุธยาได้มีกองข้าหลวงซึ่งมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นประธาน ได้จัดตั้งศาลมณฑล และศาลเมืองขึ้นในมณฑลอยุธยา ทำให้การพิจารณาคดีความในมณฑลเป็นระเบียบเรียบร้อย จนได้รับคำชมจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และให้มณฑลอื่นใช้เป็นแบบอย่างในการจัดด้านศาลด้วย

3. **ด้านการศึกษาและการภาษีอากร** การปรับปรุงระบบการเก็บภาษีอากร ทำให้สามารถนำรายได้เข้าแผ่นดินมากขึ้น จนเพียงพอต่อการพัฒนาด้านอื่น ๆ

4. **ด้านการศึกษา** มีการส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียน และสร้างโรงเรียนทั้งโรงเรียนหลวงและโรงเรียนราษฎร์ เพิ่มขึ้นหลายแห่ง

5. **ด้านการอนามัย** เริ่มมีแพทย์มาประจำมณฑลและเมือง รวมทั้งมีการวางแผนที่จะสร้างโรงพยาบาลประจำเมืองกรุงเก่า ในปี พ.ศ. 2455 คือ โรงพยาบาลปัญจมาธิราชอุทิศ (เกื้อกุล ยืนยงอนันต์, 2529, หน้า 48)

6. **ด้านการโยธา** เริ่มมีการพัฒนาด้านการก่อสร้างตลาดหัวรอและถนนหนทางบ้างแล้ว โดยเฉพาะบริเวณภายในเกาะเมืองอยุธยา (ทศพร ศรีสมาน, 2550, หน้า 11 ; พัทธ์ แดงพันธ์, 2555, หน้า 31)

7. **ด้านประวัติศาสตร์และพิพิธภัณฑสถาน** จากผลงานของพระยาโบราณราชธานินทร์ในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานของเมืองกรุงเก่า รวมถึงการจัดตั้งอยุธยาพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑสถานแบบสมัยใหม่ จึงมีผู้สนใจเรื่องประวัติศาสตร์และโบราณคดีเกี่ยวกับอยุธยาอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เป็นเพราะความสนใจใฝ่ศึกษาของท่านที่เกิดจากการตรวจตราดูโบราณสถานวัตถุต่าง ๆ ที่กล่าวถึงในพระราชพงศาวดาร จนทำให้ท่านเป็นผู้รู้เรื่องโบราณวัตถุสถานของอยุธยาอย่างลึกซึ้ง (ทศพร ศรีสมาน, 2550, หน้า 11-12) รวมทั้งได้มีการประกาศสงวนรักษาที่ดินเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้เป็นสาธารณะสมบัติของแผ่นดิน ห้ามเอกชนถือครองเพื่อการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานที่สำคัญในตัวเมืองเก่า (กรมศิลปากร, 2539, หน้า 33)

จะเห็นได้ว่า พระยาโบราณราชธานินทร์ เป็นผู้ที่มีความสามารถในการจัดการปกครองมณฑลอยุธยา ได้ปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้สำเร็จลุล่วงลงได้เป็นอย่างดี งานบางอย่างที่ได้อริเริ่มจัดทำขึ้นก็นับได้ว่าเป็นผลดี ถ้าเปรียบเทียบกับมณฑลอื่น ๆ ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสรุปว่ามณฑลอื่นได้ทำอะไร พระยาโบราณราชธานินทร์ก็ทำได้ออย่างนั้น บางเรื่องก็ดีกว่ามณฑลอื่น ถึงแม้มณฑลอยุธยาซึ่งเป็นมณฑลชั้นใน ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับการรุกรานจากต่างประเทศ แต่มณฑลอยุธยาก็นับว่าเป็นแหล่งที่ใช้สำหรับทดลองโครงการใหม่ ๆ เช่น การเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน การจัดตั้งศาลมณฑล การฝึกอบรมกรมการอำเภอ เป็นต้น เมื่อได้ทดลองที่มณฑลอยุธยาจนเป็นผลสำเร็จแล้ว ก็นำเอาไปใช้ในมณฑลอื่นตามแบบอย่างมณฑลอยุธยา มณฑลอยุธยาจึงอาจจะเรียกได้ว่าเป็นมณฑลแม่แบบก็ได้ การปรับปรุงด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้ แสดงให้เห็นว่า มณฑลอยุธยาเป็นมณฑลที่เจริญก้าวหน้าตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

บทสรุป

อาจกล่าวได้ว่า พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) เป็นสมุหเทศาภิบาลผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาอยุธยาในช่วงเวลาที่ท่านดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา (พ.ศ. 2446-2472) ผลงานของท่านย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดแก่ชนรุ่นหลังในหลาย ๆ ด้าน แม้ภารกิจหลักของท่าน คือ นักบริหารจัดการปกครองมณฑลที่ถือว่าเป็นการบำบัดทุกข์บำรุงสุขอย่างแท้จริง แต่งานอดิเรกที่ท่านสนใจศึกษา สำนวญ ค้นคว้าเกี่ยวกับโบราณสถานวัตถุของอยุธยา ก็มีได้ยิ่งหย่อนไปกว่าบทบาทในฐานะนักปกครองแม้แต่น้อย ผลงานด้านการจัดการปกครองมณฑลอยุธยาได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยของในหลวงรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดสนิทสนมกับพระยาโบราณราชธานินทร์ จนเรียกได้ว่า เป็นกัลยาณมิตรอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

- กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2/25. “เรื่องราชการเมืองสิงห์บุรีรวมเมืองพรหม 1 เมืองอินทร์ 1 เมือง เข้าเป็นเมืองสิงห์บุรี”. 28 สิงหาคม ร.ศ.115 - 15 ธันวาคม ร.ศ.115.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.40/1. “เรื่องราชการมณฑลกรุงเก่า”. 5 มิถุนายน ร.ศ.114.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.40/2. “กรมหมื่นมรุพงศ์สิริพัฒน์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า รายงานราชการหัวเมืองในมณฑล”. 16 กันยายน ร.ศ.117.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.40/2. “มณฑลกรุงเก่า”. 16 กันยายน ร.ศ.117.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ย. 8/1. “เรื่องประกาศตั้งกรมพิเศษชำระความหัวเมือง”. วันที่ 21 กันยายน ร.ศ.115.
- _____. เอกสารรัชกาลที่ 5 ย.8/5. “รายงานข้าหลวงพิเศษชำระความหัวเมือง” 19 มกราคม ร.ศ.114 - 17 มกราคม ร.ศ.117.

เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 11 วันที่ 23 ธันวาคม ร.ศ.113.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 14 วันที่ 30 พฤษภาคม ร.ศ.116.

เอกสารชั้นรอง

- กรมศิลปากร. (2539). นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: กรมฯ.
- กระทรวงมหาดไทย. (2511). ดำรงราชานุสรณ์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพลเอกและมหาอำมาตย์ เอกสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เนื่องในการเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพระอนุสาวรีย์ ณ กระทรวงมหาดไทย 1 เมษายน 2511. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (2529). การเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ.2438-2500. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. (2560). การปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : ประสบการณ์จากสิงคโปร์ ขวา และอินเดีย พ.ศ.2413-2415. วารสารการบริหารปกครอง, 6(1), 1-30.
- จักรกฤษณ์ นรนิติตุงการ. (2545). สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับ กระทรวงมหาดไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ชัยยา โพธิ์แดง. (2528). การออกโฉนดที่ดินเมืองกรุงเก่า ระหว่าง พ.ศ.2444-2453. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- ชินดนัย ไม้เกตุ. (2562). **สถาปัตยกรรมบนเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาช่วงสมัยมณฑลกรุงเก่า ปี พ.ศ.2438-2476**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. (2554). พระยาโบราณราชธานินทร์ฯ (พร เดชะคุปต์) ใน **กรุงเก่าเล่าเรื่อง**. หน้า 4-25. วรณศิริ เดชะคุปต์ และปรีดี พิศภูมิวิธิ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา และพระยาราชเสนา. (2545). **เทศาภิบาล**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- เดช บุนนาค. (2524). การปกครองแบบเทศาภิบาลเป็นระบบปฎิวัติหรือวิวัฒนาการ ใน **มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ**. หน้า 20-27. วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมโชค อ่องสกุล (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์.
- _____. (2532). **การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ.2435-2458**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ถวัลย์ วรเทพพุฒพงษ์. (2510). **การเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน**. วิทยานิพนธ์พัฒนาบริหารศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ทศพร ศรีสมาน. (2550). รำลึกถึงพระยาโบราณฯ ผู้ทรงคุณค่าต่อมณฑลกรุงเก่า. **ความรู้คือประทีป**. (1), 8-13.
- นวลเพ็ญ ภาณุรัตน์. (2521). **การจัดการปกครองมณฑลกรุงเก่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2438-2453)**. ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พัทธ์ แดงพันธ์. (2555). **การพัฒนาชุมชนเมืองกับการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาและปริมณฑล พ.ศ.2482-2544**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ภาณุพงศ์ ชลสวัสดิ์. (2546). บทบาทของกิจการรถไฟในอำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทศวรรษ 2440-2490. **วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา**, 13(1), 38-56.
- ระยับศรี กาญจนวงศ์. (2541). การจัดระเบียบการออกโฉนดที่ดินแบบใหม่ตามประกาศการออกโฉนดที่ดินมณฑลกรุงเก่า ร.ศ.120 (พ.ศ.2444) ใน **พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า**. หน้า 32-44. ศรีธันว์ อยู่สุขชี (บรรณาธิการ). พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์เทียนวัฒนา.
- วรณศิริ เดชะคุปต์ และปรีดี พิศภูมิวิธิ. (บรรณาธิการ). (2554). **กรุงเก่าเล่าเรื่อง**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

ชุมชนชั้นในรอบเมืองพิษณุโลก จากแผนที่โบราณในตำราพิชัยสงครามสมัยอยุธยา

The Inner Communities around Muang Phitsanulok from the Ancient Map in the Pichaisongkhram Textbook of the Ayutthaya Period

ธีระวัฒน์ แสนคำ / Teerawatt Sankom

อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย
Lecturer of the Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University

วันที่รับบทความ 26 กรกฎาคม 2564 / แก้ไขบทความ 16 พฤศจิกายน 2564 / ตอบรับบทความ 26 ธันวาคม 2565

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบันของชุมชนโบราณชั้นในของเมืองพิษณุโลกที่ปรากฏในแผนที่โบราณในตำราพิชัยสงครามสมัยอยุธยา จากการศึกษาพบว่า แผนที่โบราณในตำราพิชัยสงครามสมัยอยุธยาระบุชื่อ ตำแหน่งทิศ และระยะห่างของชุมชนชั้นในรอบเมืองพิษณุโลกจำนวน 26 แห่ง ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้สามารถศึกษา สำนวน และสืบค้นตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนโบราณดังกล่าวจากข้อมูลปัจจุบันได้ทั้งสิ้น 17 แห่ง ซึ่งชุมชนเหล่านี้ ได้จัดตั้งหรือฟื้นฟูขึ้นมาตั้งแต่ช่วงสมัยอยุธยาตอนกลาง แต่ต่อมาได้ถูกทิ้งร้างไปภายหลังจากการล่มสลายของกรุงศรีอยุธยา หลายชุมชนยังปรากฏร่องรอยโบราณสถาน เช่น แหล่งโบราณสถานบ้านตาปะขาวหาย โบราณสถานบนเขาสมอแครง วัดท่าโรงตะวันตก และวัดไผ่หอมรัตนาราม ซึ่งสามารถพัฒนาขึ้นเป็นแหล่งเรียนรู้ และแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ ที่สร้างรายได้ให้ชุมชน รวมทั้งยังสามารถนำไปต่อยอดการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และประวัติศาสตร์ศิลปะได้ในอนาคต

คำสำคัญ : เมืองพิษณุโลก ชุมชนชั้นใน แผนที่โบราณ ตำราพิชัยสงครามสมัยอยุธยา

Abstract

This article aims to study the present location of the inner ancient communities of Muang Phitsanulok as shown on the ancient map in the Pichaisongkhram textbook of the Ayutthaya period. From the study, it was found that the ancient map in the Pichaisongkhram textbook of the Ayutthaya period indicated the names, directions, and distances of 26 inner communities around Muang Phitsanulok. In this study, it was possible to study surveys and search the locations of such ancient communities from the present information of 17 places. These communities were built or restored since the midperiod of Ayutthaya but were abandoned after Ayutthaya has fallen. Some communities had

ancient site appearances, such as Ban Tapakeahay ancient kiln site, Samorkreang mountain ancient site, west Tharong temple, and Paikhom Rutthanaram temple and can develop into learning site and historical tourism site that raise communities' income, including build on studies of history, archeology and art history in the future.

Keywords : Muang Phitsanulok, The Inner Community, Ancient Map, The Pichaisongkhram Textbook of the Ayutthaya Period

บทนำ

เมืองพิษณุโลกหรือบริเวณตัวจังหวัดพิษณุโลกในปัจจุบัน เคยเป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่สุดในเขตลุ่มแม่น้ำน่านในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-24 เนื่องจากมีที่ราบลุ่มกว้างขวางอุดมสมบูรณ์และมีทรัพยากรที่สำคัญ เช่น เกลือสินเธาว์ เหล็ก ของป่า เป็นต้น นอกจากนี้ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองยังเป็นชุมทางการคมนาคมในภูมิภาค ทำให้มีผู้คนจำนวนมากเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายในเมืองพิษณุโลก จนทำให้เมืองพิษณุโลกเป็นเมืองใหญ่ที่สำคัญในอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา

เมืองพิษณุโลกเริ่มก่อตั้งเมืองขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ต่อมาถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย และมีสถานะเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองของอาณาจักรสุโขทัยในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19-20 ภายหลังเมื่ออาณาจักรกรุงศรีอยุธยาสถาปนาขึ้นในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้ขยายอำนาจขึ้นมา และผนวกเอาอาณาจักรสุโขทัยให้กลายเป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือของกรุงศรีอยุธยา ในต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ทำให้เมืองพิษณุโลกมีสถานะเป็นเมืองลูกหลวงที่ผู้ปกครองเมืองส่วนใหญ่จะมีตำแหน่งเป็นพระมหาอุปราชแห่งกรุงศรีอยุธยา ต่อมาจึงถูกลดสถานะเป็นหัวเมืองชั้นเอกที่ผู้ปกครองมีสถานะเป็นเพียงขุนนางในหัวเมืองเท่านั้น (หวน พินธุพันธ์, 2514, หน้า 1-19) ด้วยลักษณะความเป็นหัวเมืองใหญ่จึงทำให้รอบเมืองพิษณุโลกมีชุมชนระดับหมู่บ้านกระจายอยู่โดยรอบและเรียงรายตามสองฝั่งแม่น้ำน่านทั้งทางทิศเหนือและใต้ของเมือง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ชุมชนเหล่านี้เป็นชุมชนชั้นในที่อยู่ใกล้กับพื้นที่ตัวเมืองพิษณุโลก

ชุมชนระดับหมู่บ้านที่อยู่รอบหรือใกล้กับตัวเมืองพิษณุโลกนั้น ปรากฏค่อนข้างน้อยในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แต่เมื่อพิจารณาจากร่องรอยชุมชนโบราณและโบราณสถานที่กระจายอยู่โดยรอบเมืองพิษณุโลกนั้นกลับพบว่ามีอยู่เป็นจำนวนมาก จึงทำให้นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลกมักเสี่ยงที่จะกล่าวถึงชุมชนโบราณที่อยู่รอบ ๆ เมืองพิษณุโลก ทั้งที่ชุมชนโบราณเหล่านี้น่าจะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงฐานกำลังและอำนาจของเมืองพิษณุโลกในระดับท้องถิ่น รวมทั้งเป็นสิ่งที่จะเติมเต็มให้กับการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองพิษณุโลกได้อีกทางหนึ่ง

ในบทความนี้ ผู้เขียนจึงพยายามที่จะศึกษาและแสดงให้เห็นถึงที่ตั้งในปัจจุบันของชุมชนโบราณชั้นในเมืองพิษณุโลกที่ระบุไว้ในแผนที่ในตำราพิชัยสงคราม รวมไปถึงข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโบราณดังกล่าวด้วย เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับผู้สนใจและเติมเต็มให้กับงานการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลกที่มีผู้ศึกษาไว้ค่อนข้างมากก่อนหน้านี้

แผนที่เมืองพิษณุโลกในตำราพิชัยสงครามสมัยอยุธยา

แผนที่เมืองพิษณุโลกในตำราพิชัยสงครามถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุดที่ระบุข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนโบราณรอบเมืองพิษณุโลกได้มากที่สุด เพราะนอกจากจะระบุชื่อของชุมชนแล้วยังระบุถึงทิศทางที่ตั้งและระยะห่างจากตัวเมืองพิษณุโลกด้วย

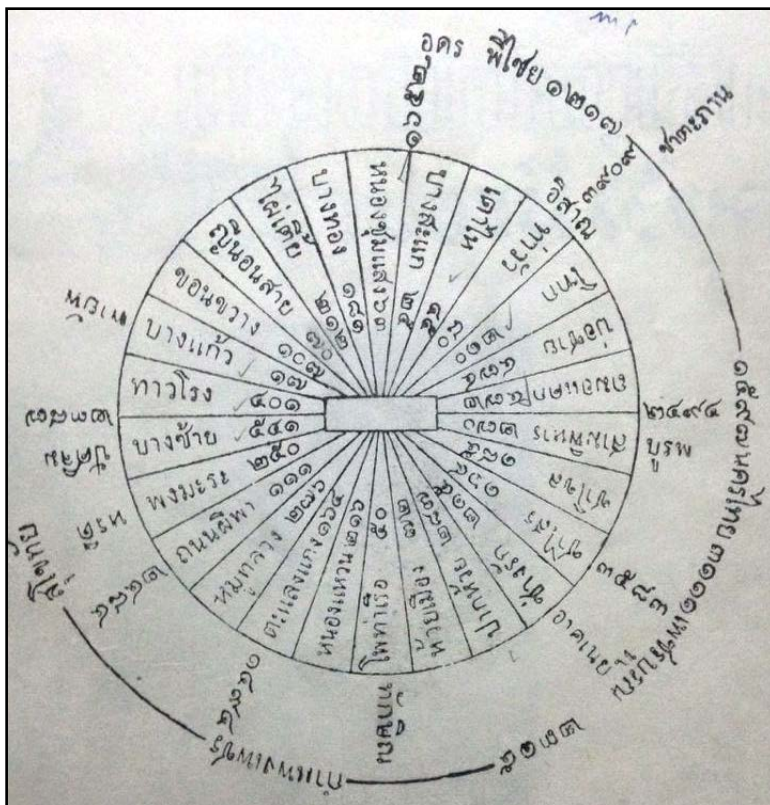
ตำราพิชัยสงครามเป็นเสมือนคัมภีร์ที่ใช้ในการทำศึกของกรุงศรีอยุธยา และมีการใช้มาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไม่เพียงแต่จะมีเรื่องราวเกี่ยวกับสงครามเท่านั้น ในตำราพิชัยสงครามยังมีข้อมูลและแผนที่เกี่ยวกับเมืองต่าง ๆ ในราชอาณาจักรด้วย ตำราพิชัยสงครามมีการทำขึ้นเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034-2072) ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่า “คักราช 860 ปีมะเมียสัมฤทธิศก (พ.ศ. 2041) สมเด็จพระบรมราชาธิราชแรกให้ทำตำราพิชัยสงคราม และแรกทำสารบัญชืพระราชพิธีทุกเมือง” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3, 2542, หน้า 222)

ถึงแม้ว่าจะมีพระราชพงศาวดารยืนยันอย่างชัดเจน แต่หากพิจารณาข้อมูลบางส่วนในตำราพิชัยสงครามก็จะเห็นได้ว่า ตำราพิชัยสงครามคงถูกชำระหรือพิจารณาทำขึ้นใหม่เพิ่มเติมในรัชกาลหลัง ๆ หรืออาจจะอยู่ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้ก็เป็นได้ (ตำราพิชัยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ 1, 2545)

ในตำราพิชัยสงคราม มีแผนที่โบราณปรากฏอยู่ซึ่งเป็นแผนที่เมืองพิษณุโลก นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2527, หน้า 22) สันนิษฐานว่า แผนที่เมืองพิษณุโลกทำขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และได้รับการคัดลอกในสมัยต่อมา ในแผนที่ดังกล่าวได้ที่แสดงข้อมูลเกี่ยวกับชื่อ ตำแหน่งที่ตั้ง และระยะห่างจากศูนย์กลางเมืองพิษณุโลกของชุมชนรอบเมืองพิษณุโลก ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ชุมชนต่าง ๆ ในแผนที่เมืองพิษณุโลกเป็นชุมชนขึ้นในหรือชุมชนที่อยู่รอบ ๆ เมืองพิษณุโลกที่มีการฟื้นฟูภายหลังจากการทิ้งเมืองพิษณุโลกในปี พ.ศ. 2127 เพราะหากเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ก่อนหรือหลังช่วงเวลานี้ควรจะมีย่านมากกว่าที่ระบุในแผนที่ ในขณะที่เดียวกันก็มีความเป็นไปได้ว่า ชุมชนเหล่านี้อาจเป็นชุมชนหมู่บ้านขนาดใหญ่หรือมีความสำคัญด้านใดด้านหนึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวก็เป็นได้

การวัดระยะทางและการระบุที่ตั้งของชุมชนจากเมืองพิษณุโลกไปยังชุมชนต่าง ๆ อาจเป็นการคาดคะเนของผู้เขียนแผนที่ เนื่องจากมีความคลาดเคลื่อนกับระยะทางและหลักฐานที่ปรากฏในปัจจุบัน นอกจากนี้ แผนที่ดังกล่าวยังเขียนเป็นวงกลมซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคติการเขียนแผนที่แบบจักรวาล โดยมีเมืองพิษณุโลกเป็นศูนย์กลางจักรวาลและมีชุมชนต่าง ๆ เป็นเสมือนดวงดาวที่อยู่โคจรในจักรวาล

ชื่อชุมชนที่ปรากฏในแผนที่โบราณมีทั้งสิ้น 26 แห่ง ได้แก่ บางสะแก เต่าไห ท้าวโว โทก บ่อขาย ถมอถก สามพิหาร ขาโคล ขาไสร ช่างรัก ปากห้วย ห้วยเมือง โพท่าเรือ หนองแหวน ตะแลงแกง หมู่หลวง ถนนผีพา พงมะระ บางซ้าย ทาวโรง บางแก้ว ขอนขวาง ไผ่เตี้ย ญีนอนสาย หนองชุมแสง และบางทอง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2527, หน้า 22)

ภาพที่ 1 สำเนาแผนที่เมืองพิษณุโลกในตำราพิชัยสงคราม
ที่มา: นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2527, หน้า 22

ที่ตั้งชุมชนชั้นในรอบเมืองพิษณุโลกจากแผนที่โบราณในตำราพิชัยสงครามสมัยอยุธยา

การศึกษาที่ตั้งของชุมชนโบราณชั้นในเมืองพิษณุโลกที่ระบุไว้ในแผนที่ในตำราพิชัยสงคราม จิราภรณ์ สถาปนะวรรณะ (2552, หน้า 52-82) เคยศึกษาและนำเสนอไว้ในบทความเรื่อง “ประวัติศาสตร์เมืองชุมทาง กรณีศึกษาเมืองพิษณุโลก” แต่ยังไม่ได้ให้ข้อมูลที่เป็นรายละเอียดมากเท่าใดนัก ผู้เขียนจึงทำการศึกษาสืบค้นเอกสารที่เกี่ยวข้องและลงพื้นที่สำรวจเพิ่มเติม จากการศึกษาของผู้เขียนพบว่า ยังมีชื่อชุมชนบางแห่งยังปรากฏเป็นชื่อหมู่บ้านอยู่ บางแห่งก็มีการเรียกเพี้ยนไปบ้าง บางแห่งก็พบแค่เพียงร่องรอยชุมชนและโบราณสถาน และบางแห่งก็ยังไม่มีการค้นพบ เท่าที่ผู้เขียนสามารถรวบรวมได้จากการศึกษาสำรวจในปัจจุบันมีจำนวน 17 แห่ง ได้แก่

1. บางสะแก ชุมชนบางสะแกในแผนที่ระบุว่า อยู่ทางทิศเหนือห่างจากเมืองพิษณุโลก 25 เส้น หรือประมาณ 1 กิโลเมตร (ความยาว 1 เส้นเท่ากับ 20 วาหรือ 40 เมตร) จากการศึกษาของผู้เขียนพบว่า ปัจจุบันมีบ้านบางสะแกอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านทางด้านตะวันตก ในเขตตำบลบ้านคลอง อำเภอเมืองพิษณุโลก ซึ่งในท้องที่บ้านบางสะแกยังพบร่องรอยโบราณสถานและใบเสมาอยู่ที่บริเวณวัดหลายชุมพลด้วย

บางสะแกเป็นชุมชนโบราณที่มีชื่อเก่าแก่ชุมชนหนึ่งในประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก ปรากฏในเหตุการณ์สงครามสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุตยกทัพมาตีเมืองพิษณุโลก เมื่อปี

พ.ศ. 2096 ว่า สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชมีบัญชาให้ทัพระยามือเหล็กตั้งตำบลบางสะแก (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3, 2542, หน้า 256)

2. เตาไห ชุมชนเตาไหในแผนที่ระบุว่า อยู่กึ่งกลางระหว่างทิศเหนือกับทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างจากเมืองพิษณุโลก 45 เส้น หรือประมาณ 1.8 กิโลเมตร การศึกษาของผู้เขียนพบว่า เตาไหเป็นชุมชนที่ผลิตภาชนะดินเผาของเมืองพิษณุโลก ปัจจุบันชุมชนเตาไหมีชื่อว่า บ้านตาปะขาวหาย ซึ่งมีการเรียกเพี้ยนในระยะหลังและมีการเชื่อมโยงให้เกี่ยวกับตำนานการหล่อพระพุทธรชินราช บ้านตาปะขาวหายอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านทางด้านตะวันออก ในเขตตำบลหัวรอ อำเภอเมืองพิษณุโลก

เตาไหเป็นชุมชนโบราณที่มีชื่อเก่าแก่ชุมชนหนึ่งในประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก ปรากฏในเหตุการณ์สงครามสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุตยกทัพมาตีเมืองพิษณุโลกเมื่อ พ.ศ.2096 ว่า สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชมีบัญชาให้ทัพระยาแสนสุรินทคว่างฟ้าตั้งตำบลเตาไห (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3, 2542, หน้า 256)

ที่มาของชื่อชุมชนเตาไหนั้น เนื่องจากบริเวณนี้เป็นแหล่งเตาที่ใช้ผลิตภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญของเมืองพิษณุโลก ภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตานี้จะมีลักษณะแกร่งและไม่เคลือบน้ำยาอย่างสังคโลก ปัจจุบันรู้จักกันในนาม “เตาตาปะขาวหาย” (ประโชติ สังขุกิจ, 2531, หน้า 34-41) มีการพบภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตานี้กระจายอยู่ทั่วไปตามเมืองโบราณต่าง ๆ โดยเฉพาะเมืองโบราณในแถบลุ่มน้ำน่าน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2552, หน้า 114-134)

นอกจากนี้ยังมีวัดตาปะขาวหาย ซึ่งเป็นวัดที่ปรากฏอยู่ในตำนานท้องถิ่นเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรชินราชว่า พระอินทร์ได้จำแลงกายเป็นตาปะขาวมาช่วยสร้างพระพุทธรชินราช ครั้นสร้างเสร็จแล้วก็เดินทางไปทางทิศเหนือ พอถึงบริเวณที่ตั้งวัดนี้ก็หายตัวไป พระยาศรีธรรมโคกราชจึงโปรดให้สร้างวัดตรงบริเวณที่ตาปะขาวหายตัวไปนั้น แล้วให้เรียกชื่อว่า “วัดตาปะขาวหาย” ตั้งแต่นั้นมา (หวน พินธุพันธ์, 2514, หน้า 82)

ภาพที่ 2 แหล่งเตาตาปะขาวหาย
ที่มา : เบญจพร บุญศิริรุ่งเรือง, 2564, [ภาพถ่าย]

3. **ท่าว้าว** ชุมชนท่าว้าวในแผนที่ระบุว่า อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือห่างจากเมืองพิษณุโลก 80 เส้น หรือประมาณ 3.2 กิโลเมตร ท่าว้าวเป็นชุมชนโบราณที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านทางทิศตะวันตกเหนือตัวเมืองพิษณุโลกขึ้นมา และคงเป็นบริเวณท่าน้ำที่มีการนำว้าวข้ามแม่น้ำด้วย ในอดีตมีการเรียกชื่อชุมชนนี้คู่กับชุมชนบ้านกร่าง ตำบลบ้านกร่าง อำเภอเมืองพิษณุโลก ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองพิษณุโลกในปัจจุบันว่า “บ้านกร่างท่าว้าว” (จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, 2552, หน้า 59-60) และเคยมีการพบวัดร้างชื่อวัดท่าว้าวอยู่ในท้องที่ตำบลจอมทอง อำเภอเมืองพิษณุโลก (หวน พินธุพันธ์, 2514, หน้า 105)

4. **โทก** ชุมชนโทกในแผนที่ระบุว่า อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือห่างจากเมืองพิษณุโลก 210 เส้น หรือประมาณ 8.4 กิโลเมตร ชื่อของชุมชนโบราณนี้ ผู้เขียนสันนิษฐานว่ามีที่มาจากชื่อของแม่น้ำแควน้อยซึ่งในอดีตเรียกว่า “แม่น้ำโทก” (ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, 2510, หน้า 203) บริเวณปากน้ำจึงเรียกว่า “ปากโทก” ตามไปด้วย

ชุมชนโทกปัจจุบันเป็นชุมชนโบราณที่อยู่บริเวณปากโทก ซึ่งเป็นจุดที่แม่น้ำแควน้อยไหลมาบรรจบกับแม่น้ำน่าน อยู่ในเขตตำบลปากโทก อำเภอเมืองพิษณุโลก บริเวณนี้มีการพบซากโบราณสถานหลายแห่งและพบเศษภาชนะดินเผาจากเตาเผาปะขาวหายกระจายอยู่ทั่วไป (ศศิภาภรณ์ พัชราภา, 2551, หน้า 5)

5. **ถมอแดก** ชุมชนถมอแดกในแผนที่ระบุว่า อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือห่างจากเมืองพิษณุโลก 472 เส้น หรือประมาณ 18.880 กิโลเมตร ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ชุมชนโบราณนี้เป็นชุมชนโบราณในเขตบ้านสมอแข ตำบลสมอแข อำเภอเมืองพิษณุโลกซึ่งอยู่ใกล้กับเขาสมอแครง เนื่องจากคำว่า “สมอ” หรือ “ถมอ” เป็นภาษาเขมรหมายถึง หิน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 486, 1128) ระยะทางมีความสอดคล้องกับแผนที่ และมีการพบโบราณวัตถุสถานกระจายอยู่หลายแห่งใกล้กับเชิงเขา ชุมชนถมอแดกอาจเป็นชุมชนเดียวกับ “ตำบลวัดเขาพรม” ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาตอนหน้านี้ (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3, 2542, หน้า 256)

เขาสมอแครงเป็นภูเขาสูงย่อม ๆ และตั้งอยู่โดด ๆ ในเขตอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก บนเขาได้มีการสำรวจพบร่องรอยโบราณวัตถุสถานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จากการศึกษาพบว่า มีการพบร่องรอยการเข้ามาใช้ประโยชน์ของมนุษย์บนเขาสมอแครงตั้งแต่สมัยทวารวดี (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546, หน้า 46) โดยทำหน้าที่เป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ของเมืองพิษณุโลกและชุมชนในบริเวณใกล้เคียง (มฤติตา ณรงค์ชัย, 2542, หน้า 42-48) มีการสร้างวัดบนเขาสมอแครงทั้งสิ้น 7 แห่ง (หวน พินธุพันธ์, 2514, หน้า 141) และมีการสร้างตำนานที่เกี่ยวกับการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าด้วย (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1, 2542, หน้า 59) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบริเวณเขาสมอแครงเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และมีความสำคัญของเมืองพิษณุโลก

6. **สามพิหาร** ชุมชนสามพิหารในแผนที่ระบุว่า อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือห่างจากเมืองพิษณุโลก 270 เส้น หรือประมาณ 10.8 กิโลเมตร มีการพบโบราณสถานอยู่ในเขตบ้านเนินมะคึก ตำบลสมอแข อำเภอเมืองพิษณุโลก ชาวบ้านเรียกว่า “วัดสามพิหาร” ปัจจุบันเหลือเพียงร่องรอยเนินโบราณสถาน 2 เนินติดกันและถูกทำลายเสียหายเป็นอย่างมาก (บริษัท นอร์ทเทิร์นชั่น (1935), 2546, หน้า 317-320)

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลในรายงานการสำรวจร่วมกับแผนที่ในตำราพิชัยสงคราม ทำให้ผู้เขียนสันนิษฐานว่า บริเวณที่ตั้งของโบราณสถานวัดสามวิหาร สมควรที่จะเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณสามพิหาร ทั้งทิศทางที่ตั้งตรงตามแผนที่ในตำราพิชัยสงครามและร่องรอยของชุมชนโบราณก็มีความสอดคล้องกัน

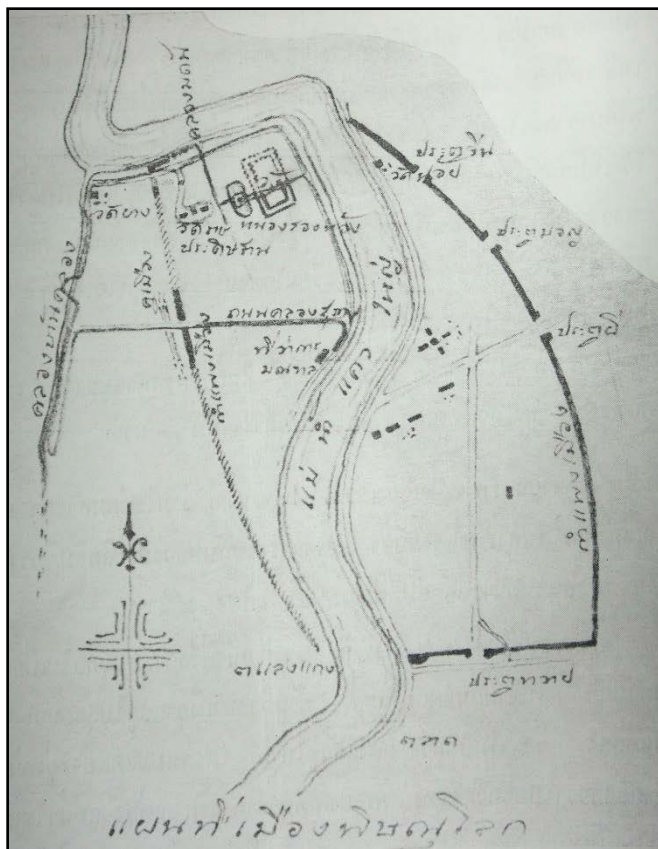
7. ชาโคล ชุมชนชาโคลในแผนที่ระบุว่า อยู่กึ่งกลางระหว่างทิศตะวันออกกับทิศตะวันออกเฉียงใต้ ห่างจากเมืองพิษณุโลก 185 เส้น หรือประมาณ 7.4 กิโลเมตร จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ (2552, หน้า 60) สันนิษฐานว่า ชุมชนชาโคล อาจหมายถึง ชุมชนที่อยู่บริเวณริมคลองสระโคล ซึ่งเป็นแนวแม่น้ำแควน้อยสายเก่า จากการศึกษาค้นคว้าของผู้เขียนพบว่า ปัจจุบันในบริเวณดังกล่าวมีวัดสระโคลโสภารามอยู่ริมคลองสระโคลทางฝั่งตะวันออก ในเขตตำบลหัวรอ อำเภอเมืองพิษณุโลก

จากการสำรวจศึกษาของศรีศักร วัลลิโภดม (2546, หน้า 44-45) พบว่า บริเวณริมเส้นทางสายน้ำแควน้อยเก่าและคลองสระโคล มีการพบซากวิหารที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในระดับหมู่บ้านอยู่ทั่วไป โบราณวัตถุสถานที่พบตามศาสนสถานเหล่านี้ มีทั้งเศษภาชนะเคลือบสังคโลกแบบสุโขทัย แบบของจีนในสมัยราชวงศ์หมิง แบบดินเผาแกร่งที่เรียกว่า ไหหิน และเครื่องปั้นดินเผาแบบธรรมดาทั่วไป

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ชุมชนโบราณชาโคลคงจะตั้งอยู่บริเวณใดบริเวณหนึ่งของริมคลองสระโคลในปัจจุบัน อาจจะเป็นบริเวณวัดสระโคลโสภารามก็เป็นได้

8. โทท่าเรือ ชุมชนโทท่าเรือในแผนที่ระบุว่า อยู่ทางทิศใต้ห่างจากเมืองพิษณุโลก 50 เส้น หรือประมาณ 2 กิโลเมตร ผู้เขียนมีสันนิษฐานว่า ชุมชนโทท่าเรือเป็นชุมชนโบราณในบริเวณบ้านท่าโพธิ์ ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมืองพิษณุโลก ซึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านทางทิศใต้ของเมือง เพราะมีความหมายของคำที่ใกล้เคียงกันและเคยมีการพบร่องรอยโบราณสถานอยู่ในบริเวณนี้ด้วย

9. ตะแลงแกง ชุมชนตะแลงแกงในแผนที่ระบุว่า อยู่กึ่งกลางระหว่างทิศตะวันตกเฉียงใต้กับทิศใต้ ห่างจากเมืองพิษณุโลก 164 เส้น หรือประมาณ 6.560 กิโลเมตร ชุมชนตะแลงแกงคงเป็นชุมชนที่อยู่นอกกำแพงเมืองทางทิศใต้ติดกับบริเวณที่ชาวบ้านเรียกกันมานานว่า “หัวตะแลงแกง” (จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ, 2554, หน้า 60) ซึ่งเล่าสืบต่อกันมาว่า เป็นที่ประหารนักโทษของเมืองพิษณุโลก ปัจจุบันหัวตะแลงแกงยังคงมีสภาพพื้นที่ที่สังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนอยู่ริมแม่น้ำน่านทางฝั่งตะวันตก ติดกับแนวคูน้ำและกำแพงเมืองด้านนอกทางทิศใต้

ภาพที่ 3 แผนที่เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2444

ที่มา: สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2506, หน้า 30.

10. ถนนฝัฟา ชุมชนถนนฝัฟาในแผนที่ระบุว่า อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ห่างจากเมืองพิษณุโลก 111 เส้น หรือประมาณ 4.440 กิโลเมตร ถนนฝัฟาน่าจะเป็นชุมชนที่อยู่ริมเส้นทางคมนาคม คำว่า “ถนนฝัฟา” อาจเป็นชื่อเรียกถนนที่นำศพออกจากเมืองมาก็อาจเป็นได้ เมืองพิษณุโลกนั้นเป็นเมืองเอกแตก คือ มีแม่น้ำน่านผ่านตลอดกลางเมือง ทำให้เมืองพิษณุโลกนั้นมี 2 ส่วน คือฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก โดยอาศัยสองฝั่งแม่น้ำในการแบ่ง

สำหรับเมืองฝั่งตะวันออก (ฝั่งวัดพระศรีรัตนมหาธาตุหรือวัดใหญ่) จากแผนที่เมืองพิษณุโลก พ.ศ.2444 ฝัพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ระบุชื่อ “ประตูฝั” (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2506, หน้า 30) ซึ่งน่าจะอยู่บริเวณกำแพงเมืองด้านตะวันออกใต้วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารเล็กน้อย (จิรวัดน์ พิธีสันต์, 2547, หน้า 50) คงจะเป็นบริเวณทางทิศเหนือของโรงแรมที่อปปแลนด์ในปัจจุบัน ส่วนทางฝั่งตะวันตกพระองค์ท่านไม่ได้กล่าวถึงชื่อประตูฝัเลย หากพิจารณาสภาพเมืองแล้วจะเห็นว่า เป็นไปไม่ได้ที่คนทางฝั่งตะวันตกจะนำศพข้ามแม่น้ำน่านเพื่อจะนำศพไปนอกเมืองทางประตูฝั ดังนั้น กำแพงเมืองทางฝั่งตะวันตกก็คงจะมีประตูฝัและอยู่ใกล้กับตะแลงแกงด้วย

จากการสำรวจศึกษาของศรีศักร วัลลิโภดม (2552, หน้า 119) พบว่า มีแนวถนนโบราณที่ตัดออกจากมุมเมืองทางด้านตะวันตกตอนใต้ ขนานกับลำแม่น้ำน่านไปทางทิศใต้ เข้าไปในเขตอำเภอบางระกำ ร่องรอยของถนนโบราณนี้ยังแลเห็นชัดเจน เป็นแนวยาวประมาณ 2 กิโลเมตร แล้วหายไปในเขตบ้านคลองคู นอกจากนี้ยังมีการพบศาสนสถานริมถนนนี้แห่งหนึ่ง ชาวบ้านเรียกว่า กุฏิฤๅษี มีซากฐานพระเจดีย์ และร่องรอยของวัดเก่า ถนนนี้คงเป็นเส้นทางที่ไปติดต่อกับบรรดาชุมชนโบราณต่าง ๆ ในเขตอำเภอบางระกำ ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่า บริเวณใกล้เคียงกุฏิฤๅษีน่าจะเป็นที่ตั้งของชุมชนถนนฝัฟา

11. บางซ้าย ชุมชนบางซ้ายในแผนที่ระบุว่า อยู่ทางทิศตะวันตกห่างจากเมืองพิษณุโลก 541 เส้น หรือประมาณ 21.640 กิโลเมตร ชุมชนบางซ้ายปัจจุบัน คือ บ้านบางทราย ตำบลวังน้ำคู้ อำเภอมืองพิษณุโลก ที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านทางทิศใต้ของเมืองพิษณุโลกซึ่งมีการเรียกเพี้ยนไปในระยะหลัง

บางซ้ายเป็นชุมชนโบราณที่ในระยะหลังเขียนเป็น “บางทราย” ปรากฏชื่อในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีคราวศึกอะแซหวุ่นกี้ยกทัพมาตีเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2318 ว่า เป็นที่ตั้งทัพกองหนึ่งของกรุงธนบุรี ตั้งปรากฏความในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ว่า “ให้หากองทัพเจ้าพระยาณครสวรรค์ซึ่งตั้งอยู่ ณ วัดจัน และพระโหราธิบดี พระยากลางเมือง ซึ่งตั้งวัดบางทราย” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3, 2542, หน้า 513) แม้ว่าทิศที่ตั้งของบ้านบางทรายไม่ตรงตามแผนที่ แต่ก็มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า บ้านบางทราย คือ ชุมชนเดียวกันกับบางซ้าย

12. ทาวโรง ชุมชนทาวโรงในแผนที่ระบุว่า อยู่ทางทิศตะวันตกห่างจากเมืองพิษณุโลก 401 เส้น หรือประมาณ 16.040 กิโลเมตร ชุมชนทาวโรงปัจจุบัน คือ บ้านท่าโรง ตำบลวัดพริก อำเภอมืองพิษณุโลก ที่อยู่ริมสองฝั่งแม่น้ำน่านทางทิศใต้ของเมืองพิษณุโลกซึ่งมีการเรียกเพี้ยนไปในระยะหลัง นอกจากนี้ ภายในวัดท่าโรงตะวันตกยังเป็นທີ່ประดิษฐานหลวงพ่อขาว พระพุทธรูปปูนปั้นโบราณที่แสดงถึงความเก่าแก่ของชุมชนแห่งนี้

ทาวโรงหรือท่าโรงปรากฏมีชื่อปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีคราวศึกอะแซหวุ่นกี้ยกทัพมาตีเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2318 ว่า เป็นที่ตั้งค่ายและพระตำหนักของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3, 2542, หน้า 514) แม้ว่าทิศที่ตั้งของบ้านท่าโรงไม่ตรงตามแผนที่ แต่ก็มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าบ้านท่าโรง คือ ชุมชนเดียวกันกับทาวโรง

ภาพที่ 4 หลวงพ่อขาว วัดท่าโรงตะวันตก พระพุทธรูปโบราณที่พบในท้องที่บ้านท่าโรง
ที่มา: ชีระวัฒน์ แสนคำ, 2554, [ภาพถ่าย]

13. บางแก้ว ชุมชนบางแก้วในแผนที่ระบุว่า อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือห่างจากเมืองพิษณุโลก 17 เส้น หรือประมาณ 680 กิโลเมตร บางแก้วในปัจจุบันปรากฏว่าเป็นชื่อหมู่บ้านหนึ่งริมคลองบางแก้วในเขตตำบลท่านางงาม อำเภอบางระกำ ภายในเขตบ้านบางแก้วมีการพบร่องรอยชุมชนโบราณกระจายอยู่หลายแห่ง แต่เมื่อพิจารณาจากระยะทางในแผนที่แล้ว พบว่าบางแก้วอยู่ห่างจากเมืองพิษณุโลกมากกว่าที่ระบุในแผนที่มาก ทำให้ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ชุมชนบางแก้วอาจจะหมายถึง ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงทุ่งทะเลแก้วทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองพิษณุโลกก็ได้ เพราะอยู่ใกล้กับเมืองพิษณุโลกมากกว่า แต่ทั้งนี้หากว่าบ้านบางแก้วคือชุมชนโบราณที่ระบุในแผนที่จริงก็อาจเป็นเพราะความคลาดเคลื่อนของแผนที่

14. ขอนขวาง ชุมชนขอนแก่นในแผนที่ระบุว่า อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือห่างจากเมืองพิษณุโลก 107 เส้น หรือประมาณ 4.280 กิโลเมตร จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ (2552, หน้า 60) สันนิษฐานว่า ชุมชนขอนแก่นควรจะอยู่บริเวณเดียวกันกับชุมชนหัวรอ ตำบลหัวรอ อำเภอเมืองพิษณุโลก ในปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากคำว่า “ขอนแก่น” และคำว่า “หัวรอ” มีความหมายใกล้เคียงกัน (ชีระวัฒน์ แสนคำ, 2553, หน้า 77-82) ขอนขวาง หมายถึง การนำขอนไม้ หลักไม้ หรือท่อนซุงมาปักหรือวางขวางในที่นี้ คือ ปักหรือวางขวางกระแสน้ำในแม่น้ำน่านที่ไหลผ่านกลางเมืองพิษณุโลก ส่วนคำว่า “หัวรอ” เป็นคำโบราณที่หมายถึง หลักปักกันกระแสน้ำ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 1284) และคำว่า “รอ” ก็หมายถึง หลักปักกันกระแสน้ำ เช่น ทำรอกันตลิ่งพัง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 927)

15. ไม้เตี้ย ชุมชนไม้เตี้ยในแผนที่ระบุว่า อยู่กึ่งกลางระหว่างทิศตะวันตกเฉียงเหนือกับทิศเหนือห่างจากเมืองพิษณุโลก 212 เส้น หรือประมาณ 8.480 กิโลเมตร ชุมชนไม้เตี้ยเป็นชุมชนเดียวกันกับชุมชนไม้ค่อม ตำบลปากโทก อำเภอเมืองพิษณุโลกในปัจจุบัน เนื่องจากคำว่า ไม้เตี้ยและไม้ค่อมมีความหมาย

ใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ในบริเวณชุมชนไผ่ค่อมยังมีการพบร่องรอยโบราณสถานซึ่งปัจจุบัน คือ วัดไผ่ค่อมรัตนาราม ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่โต พระพุทธรูปปูนปั้นโบราณที่แสดงถึงความเก่าแก่ของชุมชนบ้านไผ่ค่อมด้วย

ภาพที่ 5 หลวงพ่โต วัดไผ่ค่อมรัตนาราม พระพุทธรูปโบราณที่พบในท้องที่บ้านไผ่ค่อม
ที่มา: ชีระวัฒน์ แสนคำ, 2554, [ภาพถ่าย]

16. ญีนอนสาย ชุมชนญีนอนสายในแผนที่ระบุว่า อยู่กึ่งกลางระหว่างทิศตะวันตกเฉียงเหนือกับทิศเหนือห่างจากเมืองพิษณุโลก 70 เส้น หรือประมาณ 2.8 กิโลเมตร จากการศึกษาของจิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ (2552, หน้า 60-61) พบว่าในเอกสารการประชุมสภาเมืองพิษณุโลก ประมาณ พ.ศ. 2478-2479 ระบุชื่อ “วัดญีนอนสาย” ว่าเป็นวัดร้างอยู่ใกล้กับวัดคูหาสวรรค์ ตำบลบ้านคลอง อำเภอเมืองพิษณุโลก

17. บางทอง ชุมชนบางทองในแผนที่ระบุว่า อยู่ทางทิศเหนือห่างจากเมืองพิษณุโลก 181 เส้น หรือประมาณ 7.240 กิโลเมตร ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ชุมชนบางทองเป็นชุมชนเดียวกับบ้านจอมทอง ในเขตตำบลจอมทอง อำเภอเมืองพิษณุโลก เพราะมีชื่อชุมชนที่ใกล้เคียงกัน ภายในบ้านจอมทองยังมีการพบร่องรอยโบราณสถาน และมีทิศทางที่ตั้งสอดคล้องกับที่ระบุไว้ในแผนที่

ส่วนชุมชนอื่นอีก 9 แห่ง บางชุมชนพบเพียงรายชื่อที่ระบุในเอกสารเก่า เช่น ชุมชนชาไสรและชุมชนช่างรัก จากการศึกษาของจิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ (2552, หน้า 60) พบว่าในแผนที่เก่ามีชื่อบ้านชะไคร้อยู่เหนือบ้านช้างลึก แต่ปัจจุบันยังไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าอยู่บริเวณใดในเขตเมืองพิษณุโลก เป็นต้น ส่วนชุมชนหนองแหวนตามแผนที่ระบุว่าอยู่ทางทิศใต้ แม้จะมีแหล่งน้ำชื่อหนองแหวนอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองพิษณุโลกในเขตอำเภวังทอง จังหวัดพิษณุโลก แต่ก็ยากที่จะสันนิษฐานได้ว่า บริเวณ

ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ได้ระบุว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงต้องการบำรุงเมืองฝ่ายเหนือให้เป็นเกียรติยศและให้มั่นคงถาวรดังเช่นแต่ก่อน เพราะหัวเมืองฝ่ายเหนือ เป็นพื้นที่ที่มีผู้คนและมีทรัพยากรสำคัญจำนวนมาก รวมทั้งต้องการที่จะให้เมืองเหล่านี้เป็นปราการสำคัญ ในการป้องกันข้าศึกที่จะเข้าตีกรุงศรีอยุธยา (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2554, หน้า 100) ดังปรากฏความว่า

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดำรัสว่า ซึ่งเราทิ้งเมืองฝ่ายเหนือเสีย เลิกคร่ำลงมานั้น ก็หาสิ้นทีเดียวไม่ ครั้งนี้ศึกหงสาวดีก็ถอนกำลังลงแล้ว ถึงมาตรว่าจะมีมาก็ไม่เกรง เราจะบำรุงเมืองทั้งนี้ให้เป็นเกียรติยศไว้ตราบเท่ากลบาวสาน จึงสั่งให้พระยาชัยบุรีณ์เป็นเจ้าพระยาสรศรีครองเมืองพิษณุโลก ให้พระเสาวราชไปรักษาเมืองสุโขทัย ให้พระองค์ทองไปรักษาเมืองพิชัย ให้หลวงจำไปรักษาเมืองสวรรคโลก บรรดาหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวง ก็ให้เจ้าเมืองกรมการแต่งไปเรียกร้องรวบไพร่พล ซึ่งแตกฉานชานเชือนอยู่ป่าดงนั้นทุกหัวเมือง (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3, 2542, หน้า 313)

หลังการฟื้นฟูเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2135 ผู้คนและบ้านเรือนรอบเมืองพิษณุโลกคงมีไม่มาก การที่มีชุมชนกระจายตัวอยู่รอบเมืองอย่างเบาบางนี้เอง ทำให้พื้นที่รอบ ๆ เมืองบางแห่งกลายเป็นสภาพป่าดงเป็นที่อาศัยของสัตว์ป่าดุร้าย ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ระบุว่า หลังจากฟื้นฟูเมืองพิษณุโลกขึ้นใหม่ไม่นานนัก สมเด็จพระเอกาทศรถได้เสด็จเมืองพิษณุโลก “ในขณะนั้น กรมการเมืองพระพิษณุโลก กราบทูลพระกรุณาว่าเสื่อร้ายนักย้อมมาปีทาผู้คนถึงในเมืองพระพิษณุโลก ทรงพระกรุณาตรัสให้ข้าหลวงไปล้อมเสื่ออันร้ายทุกตำบล วันหนึ่งข้าหลวงไปล้อมเสื่อมาถวาย ทรงพระกรุณาตรัสให้แต่งเป็นคอกสูงประมาณ 10 คอก แล้วเอาเสื่อปล่อยเข้าไปขังในคอกนั้น” (ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3, 2542, หน้า 359-360)

ข้อความในพระราชพงศาวดารได้สะท้อนให้เห็นว่า บริเวณใกล้กับตัวเมืองพิษณุโลก มีสภาพเป็นป่าดงและมีผู้คนอาศัยอยู่นอกเมืองไม่มากจึงไม่สามารถจับเสื่อที่เข้ามาทำร้ายผู้คนได้ ทำให้ต้องพึ่งพา กำลังจากศูนย์อำนาจรัฐในการจับเสื่อ สอดคล้องกับข้อมูลชื่อชุมชนชั้นในรอบเมืองพิษณุโลกจากแผนที่ โบราณในตำราพิชัยสงครามสมัยอยุธยาที่ปรากฏชื่อชุมชนจำนวนไม่มาก ซึ่งต่างจากช่วงเวลาหลังจากนี้ที่ น่าจะมีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้น จนทำให้มีชุมชนระดับหมู่บ้านเกิดขึ้นอีกจำนวนมาก ดังปรากฏในบันทึก ของชาวตะวันตกที่เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งระบุว่า เมืองพิษณุโลก “มีหมู่บ้านใหญ่น้อยนับร้อยนับพัน” (ไฟโรจน์ เกษแม่นกิจ, 2512, หน้า 104) ซึ่งกระจายอยู่ในบริเวณ ริมฝั่งแม่น้ำน่านและพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาที่มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญ

ชุมชนชั้นในรอบเมืองพิษณุโลกจากแผนที่โบราณในตำราพิชัยสงครามสมัยอยุธยา มีความเป็นไปได้ ว่าชุมชนเหล่านี้อาจเป็นชุมชนหมู่บ้านขนาดใหญ่หรือมีความสำคัญด้านใดด้านหนึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว เนื่องจากหากพิจารณาตามตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนโบราณจากแผนที่ในปัจจุบันก็จะพบว่า ชุมชนโบราณ ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เป็นเส้นทางคมนาคมจากเมืองพิษณุโลกไปยังเมืองบิรวารหรือหัวเมืองใกล้เคียง ซึ่งหลายชุมชนสอดคล้องกับทิศทางและชื่อเมืองใกล้เคียงที่ปรากฏในแผนที่โบราณในตำราพิชัยสงคราม สมัยอยุธยา ได้แก่ ชุมชนไผ่เตี้ย (ไผ่ค่อม) และชุมชนโทก (ปากโทก) อยู่ในเส้นทางที่เชื่อมต่อไปยังเมืองชาติ ตระการ ชุมชนชาโคล (สระโคล) ชุมชนสามพิหาร และชุมชนถมอถก (สมอเครง) อยู่ในเส้นทางที่เชื่อมไป ยังเมืองนครไทย ชุมชนโพท่าเรือ ชุมชนบางซ้าย (บางทราย) และชุมชนทาวโรง (ท่าโรง) อยู่ริมฝั่งแม่น้ำ

น่านไต้เมืองพิษณุโลกที่เชื่อมต่อไปยังเมืองพิจิตรและลงไปยังกรุงศรีอยุธยา ชุมชนบางแก้วและชุมชนถนนผีฟ้า อยู่ในเส้นทางที่เชื่อมไปยังเมืองกำแพงเพชร

ในขณะเดียวกันมีชุมชนหลายแห่งที่อยู่ใกล้กับตัวเมืองพิษณุโลก และมีความเกี่ยวข้องกับสถานที่สำคัญของเมืองพิษณุโลก เช่น ชุมชนเตาไหซึ่งเป็นสถานที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญของเมืองพิษณุโลก ชุมชนขอนแก่นเป็นที่ตั้งของรอกที่ปักกันกระแสน้ำในแม่น้ำน่านก่อนถึงเขตกำแพงเมืองพิษณุโลก ชุมชนตะแลงแกงซึ่งเป็นชุมชนนอกกำแพงเมืองทางทิศใต้และเป็นทางแยกไปยังชุมชนอื่น ๆ นอกตัวเมืองทางทิศใต้ ทั้งยังถูกใช้เป็นสถานที่ประหารชีวิตนักโทษ ส่วนชุมชนญวนอนสายสันนิษฐานว่า เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ติดประตูเมืองพิษณุโลกด้านตะวันตก เป็นต้น

บทสรุป

จากการศึกษาของผู้เขียนทำให้ทราบว่า ชื้อชุมชนชั้นในรอบเมืองพิษณุโลกที่ปรากฏในแผนที่โบราณในตำราพิชัยสงครามสมัยอยุธยา น่าจะเป็นชุมชนแรก ๆ ที่มีการตั้งหรือฟื้นฟูชุมชนขึ้นในช่วงฟื้นฟูเมืองพิษณุโลกราว พ.ศ. 2135 เนื่องจากช่วงระยะเวลาก่อนหน้าการทิ้งเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2127 ได้มีการพบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานและโบราณสถานที่กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 จำนวนมากกระจายอยู่ตามพื้นที่ลุ่มแม่น้ำน่านและลำน้ำสาขาในเขตเมืองพิษณุโลก แต่หลังจากการทิ้งเมืองแล้วน่าจะมีชุมชนกระจายตัวอยู่รอบเมืองพิษณุโลกไม่มากเท่าใดนัก ในขณะที่สาเหตุที่ทำให้ชุมชนชั้นในรอบเมืองพิษณุโลกที่ปรากฏในแผนที่โบราณในตำราพิชัยสงครามสมัยอยุธยาหลายแห่งถูกทิ้งร้างจนเหลือเฉพาะร่องรอยโบราณสถานและชื่อสถานที่เท่านั้น สันนิษฐานว่า เป็นผลมาจากการทิ้งเมืองพิษณุโลกคราวศึกอะแซหวนก์ พ.ศ. 2318 ทำให้กองทัพพม่าเข้ายึดและเผาทำลายสถานที่ต่าง ๆ ภายในเขตเมืองพิษณุโลก (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ภาคจบ), 2505, หน้า 386-400)

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ทำให้ประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลกที่เคยมีผู้ศึกษาไว้มากมายมีความสมบูรณ์มากขึ้น ทั้งนี้ แผนที่ชุมชนชั้นในรอบเมืองพิษณุโลกในแผนที่โบราณในตำราพิชัยสงครามสมัยอยุธยาได้ให้ภาพชุมชนระดับหมู่บ้านที่เบาบางอยู่ในช่วงฟื้นฟูเมืองพิษณุโลกหลังการทิ้งเมืองใน พ.ศ. 2127 และทำให้เราทราบข้อมูลเกี่ยวกับที่ตั้งของชุมชนโบราณหลายแห่งที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารซึ่งทำให้เห็นตำแหน่งยุทธศาสตร์ แหล่งทรัพยากร และเข้าใจเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองพิษณุโลกได้ดียิ่งขึ้น

หลักฐานเกี่ยวกับชุมชนโบราณในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับเมืองโบราณต่าง ๆ เช่นนี้ ยังมีอีกมาก ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยข้อมูลด้านเอกสารประกอบกับการสำรวจภาคสนาม หากมีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของบ้านเล็กเมืองน้อยหรือชุมชนขนาดเล็กมากยิ่งขึ้น การศึกษาเกี่ยวกับชุมชนโบราณเล็ก ๆ จะทำให้เราพบข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ทั้งในระดับประวัติศาสตร์ชาติและท้องถิ่นที่น่าสนใจ และคลายข้อสงสัยของนักวิชาการที่มาอยู่ได้จำนวนหนึ่งอย่างแน่นอน อย่างน้อยข้อมูลหรือเรื่องราวของชุมชนหมู่บ้านและวิถีชีวิตของผู้คนทั่วไปก็จะได้ปรากฏในหน้าประวัติศาสตร์มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ปัจจุบันภายในชุมชนที่ปรากฏชื่อว่าเป็นชุมชนชั้นในรอบเมืองพิษณุโลกในแผนที่โบราณในตำราพิชัยสงครามสมัยอยุธยาหลายแห่งยังมีร่องรอยหลักฐานที่เป็นโบราณสถานซึ่งมีความน่าสนใจทั้งในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะ เช่น แหล่งเตาโบราณบ้านตาปะขาวหาย

โบราณสถานบนเขาสมอแครง พระพุทธรูปหลวงพ่อบุชา วัดท่าโรงตะวันตก พระพุทธรูปหลวงพ่โตน วัดไผ่ค่อมรัตนาราม เป็นต้น ยังสามารถพัฒนาให้เห็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะและพระพุทธศาสนาในท้องถิ่น อันจะสร้างความรู้ ความเข้าใจ ความภาคภูมิใจ และเกิด การสร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกทางหนึ่งอีกด้วย

บรรณานุกรม

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (2544). **วัฒนธรรม พัฒนาการทาง**

ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดพิษณุโลก. กรุงเทพฯ: ศุภสภาลาดพร้าว.

จิรวัดน์ พิระสันต์. (2547). **ศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดพิษณุโลก**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. (2554). **รายงานการดำเนินงานโครงการสืบค้นวัฒนธรรมลุ่มน้ำน่าน จังหวัดพิษณุโลก**. พิษณุโลก: รัตนสุวรรณการพิมพ์ 3.

_____. (2552). **ประวัติศาสตร์เมืองชุมทาง กรณีศึกษาเมืองพิษณุโลก**. ใน **วารสารสมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ฉบับที่ 31: พุทธศักราช 2552**, (หน้า 52-82). กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

ตำราพิชัยสงคราม ฉบับรัชกาลที่ 1. (2545). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ธีระวัฒน์ แสนคำ. (2553). **ห้วง: ประวัติศาสตร์ภูมินามวิทยาของชุมชนโบราณในเมืองพิษณุโลก**. ใน **นพดล อินทัททิม และธีระวัฒน์ แสนคำ (บรรณาธิการ). โพธิญาณธรรมานุสรณ์: รวมเรื่องประวัติศาสตร์วัดโพธิญาณ ตำบลห้วง อำเภอมะนัง จังหวัดพิษณุโลก**. (หน้า 77-82). พิษณุโลก: รัตนสุวรรณการพิมพ์.

_____. (2554). **เมืองพิษณุโลก : ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองใหญ่ภายใต้โครงสร้างอำนาจรัฐแบบจารีต**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นริศรานันต์ดิวงค์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. (2506). **จดหมายเหตุทางไปพิษณุโลก**. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บรรณาธิการ). (2527). **ศรีธรรมเทพนคร: รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น**. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.

บริษัท นอร์ทเทิร์นชั่น (1935). (2546). **รายงานเบื้องต้นการสำรวจและการขุดค้นแหล่งโบราณคดีในพื้นที่โครงการเขื่อนแควน้อยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอมะนัง จังหวัดพิษณุโลก ปีงบประมาณ 2546**. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน. (2510). พระนคร: ผ่านฟ้าพิทยา.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1. (2542). กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3. (2542). กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ประโชติ สังขุกิจ. (2531). **การขุดค้นเตาบ้านเตาไห**. **ศิลปากร**. 32(5), 34-41.

ปราณี แจ่มขุนเทียน. (2536). **แนวทางอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเมืองพิษณุโลก**. เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์.

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ภาคจบ). (2505). พระนคร: โอเดียนสโตร์.

ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (แปล). (2512). **บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศใน ศตวรรษที่ 17 เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

มุกิตา ณรงค์ชัย. (2542). **เขาสมอแครง เขาคัดดีสิทธิ์ในจังหวัดพิษณุโลก**. **เมืองโบราณ**. 25(3), 42-48.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2552). **เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

_____. (2546). **ลุ่มน้ำน่าน ประวัติศาสตร์โบราณคดีของพิษณุโลก “เมืองเอกแตก”**. กรุงเทพฯ: มติชน.

ศศิภาภรณ์ พัชราภา. (2551). **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตำบลปากโทก**. พิษณุโลก: สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.

หลวงพ่อขาว วัดท่าโรงตะวันตก พระพุทธรูปโบราณที่พบในท้องที่บ้านท่าโรง. (2554). [ภาพถ่าย]. พิษณุโลก: อีระวัฒน์ แสงคำ.

หลวงพ่อโต วัดไผ่ค่อมรัตนาราม พระพุทธรูปโบราณที่พบในท้องที่บ้านไผ่ค่อม. (2554). [ภาพถ่าย]. พิษณุโลก: อีระวัฒน์ แสงคำ.

แหล่งเตาเผาปะขาวหาย. (2564). [ภาพถ่าย]. พิษณุโลก: เบญจพร บุญศิริรุ่งเรือง.

หวน พันธุ์พันธ์. (2514). **พิษณุโลกของเรา**. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.

รูปแบบศิลปกรรม คุณค่าและความสำคัญของธรรมาสันยาว วัดเชิงท่า สู่แนวทางการอนุรักษ์กระจกเกรียบสมัยอยุธยา

The Art Patterns, Values and Significance of the Long Pulpit at Choeng Tha Temple Leading to the Conservation of Ayutthaya-Period Kriab Glass

รัชพล เต๋จ๊ะยา / Ratchapon Tajaya

ครูชำนาญการ โรงเรียนสตรีวิทยา พระนคร กรุงเทพมหานคร
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1

Profession Level Teacher of Satriwithaya School, Phranakorn Bangkok
at the Secondary Education Service Area Office Bangkok 1

วันที่รับบทความ 9 กรกฎาคม 2564 / แก้ไขบทความ 12 มีนาคม 2565 / ตอบรับบทความ 15 มีนาคม 2565

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษารูปแบบศิลปกรรม คุณค่าและความสำคัญของธรรมาสันยาว วัดเชิงท่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สู่แนวทางการอนุรักษ์กระจกเกรียบสมัยอยุธยา โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารอ้างอิงทั่วไป เอกสารชั้นปฐมภูมิ และเอกสารชั้นทุติยภูมิ รวมถึงการลงพื้นที่เก็บข้อมูล พบว่า ธรรมาสันยาวหรือสังเค็ด วัดเชิงท่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นงานศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนกลาง ระยะเวลา (2) การศึกษาเปรียบเทียบกระจกเกรียบที่ประดับในงานศิลปกรรมธรรมาสันยาวของวัดเชิงท่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยากับกระจกเกรียบที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ และ (3) แนวทางการอนุรักษ์กระจกเกรียบสมัยอยุธยาในงานศิลปกรรมของไทย

ผลการศึกษา พบว่างานศิลปกรรมธรรมาสันยาววัดเชิงท่า มีการประดับกระจกเกรียบสีต่าง ๆ เช่น กระจกเกรียบสีเขียวปีกแมลงทับ กระจกเกรียบสีเขียวหยก กระจกเกรียบสีเหลืองอำพัน และกระจกเกรียบสีขาว ทั้งนี้ ได้ทำการประดิษฐ์กระจกเกรียบสีเขียวและสีขาวขึ้นมาใหม่ด้วยขั้นตอนกระบวนการผลิต โดยใช้วิธีการดั้งเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษของผู้วิจัยด้านกระบวนการประดิษฐ์ เมื่อนำกระจกเกรียบที่ประดิษฐ์ขึ้นมาเปรียบเทียบกับกระจกเกรียบของเก่าในงานศิลปกรรมธรรมาสันยาว วัดเชิงท่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า มีความกลมกลืนด้านเนื้อและสีที่สามารถพัฒนาต่อยอดสู่การนำไปบูรณงานศิลปกรรมประดับกระจกเกรียบสมัยอยุธยา โดยการศึกษาในครั้งนี้ยังเป็นการวิเคราะห์รูปแบบงานศิลปกรรมควบคู่ไปกับกระบวนการผลิตกระจกเกรียบแบบดั้งเดิม เพื่อความถูกต้องของหลักฐานด้านอายุสมัย อันเป็นแนวทางการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ : กระจกเกรียบสมัยอยุธยา ธรรมาสันยาว วัดเชิงท่า

Abstract

The purposes of this study were 1) to study the art patterns, values, and significance of the long pulpit, also known as Sangked, an artwork of the late Ayutthaya period, at Choeng Tha Temple in Phranakhon Si Ayutthaya province leading to the conservation of Ayutthaya-period Kriab glass via general references, primary and secondary documents, as well as field studies, 2) to compare Kriab glass decorated on the long pulpit at Choeng Tha Temple with the newly invented one, and 3) to study the methods for conserving Ayutthaya-period Kriab glass in Thai artworks.

The results revealed that the long pulpit at Choeng Tha Temple was decorated with multicolored splinters of Kriab glass such as jewel beetle-like green, jade green, amber, and white. The green and white glass was re-invented using traditional process that has been passed down from the researcher's ancestors. When comparing the newly invented Kriab glass to the original one on the long pulpit at Choeng Tha Temple in Phranakhon Si Ayutthaya province, it was found that they were compatible in both texture and color, which can be further developed into the restoration of artworks with Ayutthaya-period Kriab glass. This research also examined the art patterns in conjunction with the traditional Kriab glass making process, emphasizing the accuracy of age evidence which could be a useful guideline for sustainable conservation in the future.

Keywords : Ayutthaya-period Kriab Glass, Long Pulpit, Choeng Tha Temple

รูปแบบศิลปกรรม คุณค่าและความสำคัญของธรรมาสันยาว วัดเชิงท่า

ในบรรดาเครื่องจำหลักไม้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของไทยที่เป็นของสง่าวิจิตรรจนาเพร็ดแพรวไปด้วยลายกระจังอันอ่อนพลิ้วปิดทองประดับกระจก ระเบียบระยิบ เห็นจะมีแต่ธรรมาสันเท่านั้นที่ทอดสง่าราศีเด่นเป็นที่จับตาจับใจ ท่ามกลางผู้ไปฟังพระธรรมเทศนา

ธรรมาสัน เป็นที่สำหรับพระสงฆ์ขึ้นนั่งเทศนา ธรรมาสันมีอยู่ทุกภาค แต่ละภาคก็แตกต่างกันไป และมีความงามตามแบบแผนของศิลปะนั้น ๆ เท่าที่ค้นพบธรรมาสันที่เก่าแก่ที่สุดมีตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยอยุธยาและทางเหนือก็มีแบบล้านนาอันอยู่ร่วมสมัยกับอยุธยาธรรมาสันทางเหนือเท่าที่พบในจังหวัดลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ ล้วนเป็นธรรมาสันสูงแบบพม่า ลวดลายก็เป็นรูปแบบของพม่า ดังเช่นธรรมาสัน ในพระวิหารวัด พระธาตุหริภุญไชย (ประยูร อุรุชาภูษะ, 2544, หน้า 5)

ธรรมาสันยาวนี้ จัดเป็นธรรมาสันยอดแบบหนึ่ง คือ มียอดเป็นบุษบกหรือยอดปราสาท แต่มีหลังคายาวเป็นแบบหลังคาปราสาทซ้อนเป็นชั้น คล้ายหลังคาพระวิหารหรือพระอุโบสถ พระสงฆ์สามารถ นั่งเรียงกันได้ประมาณ 4 รูป โดยทั่วไปแล้วมักใช้สำหรับพระสงฆ์ 2 รูปขึ้นไป ในการเทศน์แบบปฐกวิสัชฌาณกัน (ประยูร อุรุชาภูษะ, 2544, หน้า 20)

นอกจากนี้ ยังพบสังเค็ดที่น่าสนใจตามวัดหลายแห่ง เช่น วัดรวกสุทธาราม ถนนจรัลสนิทวงศ์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ วัดบางขุนเทียนนอก เขตจอมทอง กรุงเทพฯ วัดเชิงท่า ตำบลท่าวาสกรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง เป็นต้น

"ธรรมาสันยาววัดเชิงท่า" คล้ายกับ "สีกา" หรือ เสลียง คานหาม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542, หน้า 1196) โดยยกใต้ถุนสูงเป็นอาสนะสงฆ์สำหรับสวดศพ แต่เดิมเรียกกันว่า "สังเค็ด" แต่ปัจจุบัน เชื่อกันแล้วว่าที่ถูกต้องควรจะเรียก "ธรรมาสันยาว" จะเหมาะสมกว่า เพราะสังเค็ด หมายถึง ของถวายอุทิศให้ผู้ตายในงานศพมากกว่า จะเป็นอะไรก็ตาม ทั้งตั้ง นาคีคา เตียง อะไรก็ได้ เรียกว่า สังเค็ด หมด

ส่วนล่างของธรรมาสันยาววัดเชิงท่า เข้าใจว่านำมาจากวัดพระศรีสรรเพชญ์ (ประยูร อุลฺลาภา, 2544, หน้า 56) โดยส่วนล่างเป็นชุดฐานสิงห์ ถัดขึ้นไปเป็น ล่องถุนโปร่งเป็นไม้ขัดกันรูปกากบาท โดยรอบ สิบช่อง การตรวจสอบขาสิงห์ของฐานสิงห์ ของธรรมาสันยาววัดเชิงท่า ซึ่งมีน่องสิงห์ประกอปกกับส่วนโค้งคล้ายวงเล็บตั้งซ้อนกันขึ้นไป ยังคล้ายคลึงกับน่องสิงห์ของขาสิงห์ประดับฐานของวิหารหลวง วัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งสร้างใน พ.ศ. 2042 (สันติ เล็กสุขุม, 2560, หน้า 103) น่องสิงห์ของเจดีย์รายทรงเครื่องหมายเลขที่ 13 ในเมรุทิศตะวันออก วัดไชยวัฒนาราม อยุธยายุคปลาย รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (ประยูร อุลฺลาภา, 2544, หน้า 61)

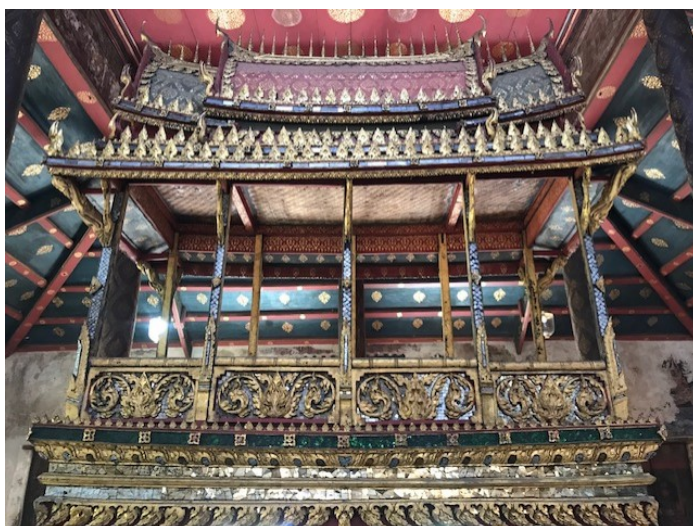

ภาพที่ 1 ส่วนล่างชุดฐานสิงห์ และล่องถุนโปร่งเป็นไม้ขัดกันรูปกากบาท
ที่มา : รัชพล เตจียะยา, 2563, [ภาพถ่าย]

ชั้นเรือนธาตุ หรือ เรือนธาตุ เป็นผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นผนังสี่ช่อง ลวดลายบริเวณผนังเป็นงานปิดทองประดับกระจกเกียบสีเขียวและสีขาว ร่องไม้แกะสลักเป็นลายก้านขด ที่เรียกว่า งานลงรักปิดทอง ร่องกระจก ผนังธรรมาสันแกะสลักลวดลายเครือเถาใบไม้ดอกไม้และเทพพนม การวางจังหวะของตัวลาย

ลงตัวงดงามมาก แผงกระหนกธรรมาสันเหนือลายกลีบบัวทำเป็นเส้นหยักแบบศิลปะอยุธยารุ่นเก่าแกะสลักลายพรรณพฤกษา ซึ่งจะต่างกับธรรมาสันในศิลปะอยุธยาหลังซึ่งจะใส่ลายกระจังแทนที่ ลักษณะอันเป็นเอกลักษณ์ของฐานเรือนธาตุที่โดดเด่น คือ ฐานตกท้องช้าง หรือที่เรียกเป็นชื่ออื่นได้อีก เช่น ฐานตกท้องสำเภา ฐานหย่อนปากสำเภา ฐานหย่อนเส้นเชือก เป็นต้น (ขวัญภูมิ วิไลวัลย์, 2557, หน้า 9)

สำหรับธรรมาสันยาวที่เป็นธรรมาสันศิลปะแบบอยุธยา มีฐานแอ่นโค้งอย่างท้องเรือสำเภาอย่างเด่นชัด ได้แก่ ธรรมาสันวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ที่มีการแกะสลักลวดลายและประดับกระจกอย่างวิจิตร ลวดลายด้านข้าง แบ่งเป็นช่องๆ อยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมและกระจังด้านข้างโดยรอบ แต่ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร และธรรมาสันยาวศิลปะรัตนโกสินทร์ ตั้งอยู่ที่วัดราชาธิวาส เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ซึ่งจำลองมาจากธรรมาสันที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

ภาพที่ 2 ลักษณะฐานตกท้องช้างของธรรมาสันยาว วัดเชิงท่า
ที่มา : รัชพล เต๋จ๊ะยา, 2563, [ภาพถ่าย]

ฐานตกท้องช้างนี้ จะพบได้จากฐานของสถาปัตยกรรมประเภทอุโบสถ วิหาร เริ่มนิยมทำกันในสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย คือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2172-2310 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ซึ่งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของประเทศไทย โดยฐานชนิดนี้จะหย่อนตรงกลางคล้ายการห้อยของท้องช้าง หรือการหย่อนของเส้นเชือก เป็นลักษณะเชิงช้าง เพื่อเพิ่มความอ่อนช้อยสวยงามให้กับสถาปัตยกรรม (สมใจ นิ่มเล็ก, 2555, หน้า 21) ธรรมาสันยาววัดเชิงท่า เลียนแบบพระราชวัง คือ มีบราลี และตรงส่วนที่เป็นหางหงส์ ทำนาคเป็นสามเศียรอันเป็นระบบของพระมหาปราสาทโดยตรง สังเกตที่คันทวยเป็นแบบอยุธยาตอนกลาง บราลีที่หลังคาเป็นยอดแหลม (ประยูร อุลฺุชาฎะ, 2544, หน้า 55)

ภาพที่ 3 บราลีเสียบรายประดับไปตามมอโก่หลังคา
ที่มา : รัชพล เต๋จ๊ะยา, 2563, [ภาพถ่าย]

ธรรมาสันยาววัดเชิงท่า เข้าใจว่าเป็นฝีมือช่างสมัยพระเจ้าปราสาททอง ฝีมือจำหลักไม้ดีเยี่ยม ด้วยลายหน้าบันคล้ายลายบานประตูวิหารน้อย วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นระบบลายสมัยอยุธยาตอนกลาง และมีขพระเจ็ด มีนาคเบือน นาคปัก กระจิง ลายรวงผึ้ง และบันแถลงอยู่ตรงกลาง หลังคาชั้นลดอย่างงดงาม (ประยูร อุรุชาณะ, 2544, หน้า 52) เมื่อเปรียบเทียบแล้วสอดคล้องกับศิลปะการสลักไม้ และปั้นปูนประดับพุทธสถานของสมัยอยุธยายุคปลาย ฝีมือถึงขั้นที่มีความงามสูงสุด ลวดลายทำเป็นนกนกล่อหวีซ้อนกัน ปลายนกนกละเอียดปลาย บิดไปมาราวกับธรรมชาติของเถาไม้ และใบไม้ที่อ่อนไหว ส่วนลวดลายต่าง ๆ เริ่มประดิษฐ์เป็นแบบแผนเฉพาะตัวของไทยมากขึ้น ลายแกะไม้ที่สวยงามคือ ลายหน้าบันวิหาร วัดธรรมาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา หน้าบันพระอุโบสถ วัดใหม่เทพนิมิตร กรุงเทพมหานคร และหน้าบันศาลาการเปรียญ วัดเชิงท่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น ส่วนลายปูนปั้น ที่มีชื่อเสียง คือ ลายหน้าบันพระอุโบสถ วัดเขาน้ำใส จังหวัดเพชรบุรี ลายปูนปั้นที่ซุ้มวิหารหลวง วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น (สันติ เล็กสุขุม, 2532, หน้า 162)

ภาพที่ 4 เรือนยอดมีมุขประเจิด นาคเบือน นาคปัก กระจ้ง ลายรวงผึ้งและบันแถลง
ที่มา : รัชพล เต๋จ๊ะยา, 2543, [ภาพถ่าย]

ธรรมาสันยาว ธรรมาสันสวด เตียงสวด หรือ สังเค็ด ที่นิยมเรียกกัน คือ แทนที่แสดงพระธรรมเทศนาของพระสงฆ์ สำหรับธรรมาสันยาววัดเชิงท่า จากรูปแบบทางศิลปกรรมในข้างต้นสันนิษฐานว่า เป็นลักษณะสมัยอยุธยาตอนกลางระยะปลายจนถึงอยุธยาตอนปลาย นอกจากนี้ หากพิจารณาจากลักษณะตัวกระจ้งปฏิญาณควรจะเป็นศิลปะยุคแรก ๆ ของอยุธยาตอนปลาย โดยธรรมาสันองค์นี้ ประกอบด้วยฐานเป็นสี่เหลี่ยม ประกอบด้วยชุดฐานสิงห์ ชั้นบนเป็นล่องถุน ชั้นเรือนธาตุที่มีลักษณะเด่นมีความโค้งหย่อนตักท้องข้างเป็นลักษณะงานสถาปัตยกรรมที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลายมาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์สำหรับเป็นอาสนะ มีเสารับหลังคาสิบต้น ส่วนยอดหลังคาทำเรือนซ้อนชั้น มีมุขประเจิดยื่น สันหลังคาประดับบราลี เป็นเอกลักษณ์ของธรรมาสันองค์นี้ ทั้งนี้ ตามคติและสัญลักษณ์ของศูนย์กลางจักรวาลทศทิศหรือเขาพระสุเมรุ มีวิมานปราสาทอันงดงามด้วยแก้วเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า โดยพระสงฆ์เป็นผู้แสดงพระธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากคติความเชื่อจึงถ่ายทอดออกมาในรูปแบบงานศิลปกรรมธรรมาสันประดับกระจก

กระจกเกريبสมัยอยุธยา

การศึกษางานประดับกระจกในประเทศไทย พบว่ามีเทคนิควิธีการประดับกระจกมากมายในอดีตที่ น่าสนใจและสามารถพัฒนาให้เหมาะสมกับการสร้างงานในปัจจุบันได้ สำหรับหลักฐานการใช้กระจกเกريبในงานศิลปกรรมไทยนั้น เริ่มต้นขึ้นเมื่อใดนั้นยังไม่ชัดเจนนัก โดยมีนักวิชาการบางท่านเสนอว่า มีเข้ามาแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, 2509, หน้า 22) สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพล

แบบอย่างมาจากอินเดีย คือ นิยมประดับกระจกสีเป็นชั้นเล็ก ซึ่งเป็นการใช้กระจกประดับบนลวดลาย แกะสลักไม้ตามอาคารและสิ่งของเครื่องใช้ทางศาสนา รวมถึงสิ่งของเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับสถาบัน พระมหากษัตริย์ กระจกเกียบบนิยมนำมาตั้งแต่สมัยโบราณ ในปัจจุบันกระจกประเภทนี้ได้เลิกผลิตไปแล้วจึงไม่มีขายทั้งในจีนและไทย แต่ยังมีผู้ที่สนใจพยายามค้นคว้าทดลองหาวิธีที่จะผลิตอยู่ ซึ่งยังไม่สามารถผลิตให้ได้มากพอในการนำไปใช้ (สุวรรณพร มณีโชติ, 2545, หน้า 29)

การประดับตกแต่งด้วยกระจกเกียบบมีหลักฐานทางเอกสารกล่าวอย่างชัดเจน คือ จดหมายเหตุที่ราชทูตลังกาเดินทางมากรุงศรีอยุธยาในสมัยแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ดังที่บันทึกไว้ว่า “...ถึงวันอาทิตย์ที่ 21 กันยายน ตามสุริยคติ เวลาเช้า ข้าราชการไทย 3 คน พาเรือมารับทูตไปยังวัดมหาธาตุ-วราราม...บันไดหลังพนักทั้งสองข้างบันเป็นนาคราชตัวโตเท่าลำตาลเลื้อยลงมายัง ศิระษะแผ่พังพานประดับกระจกอยู่ที่ เชิงบันได....”(กรมศิลปากร, 2473, หน้า 24-25) ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีปรากฏในเอกสารซึ่งเป็นบทกวีนิพนธ์ของพระศรีมโหสถ กวีเอกในราชสำนักในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์-มหาราช ว่า

ไพโรชยนต์กนกแก้ว	กรองสน
มุขรเปียบเบญชรถกล	กลีบกำน
ทิศพายวิถึบน	บางเมฆ
แสงจำรูญเรืองด้าน	ต่อด้วย แสงสุรย์ ฯ

พระพุทธบาทสระบุรี มีบทกวีนิพนธ์ ปรากฏในบุณโณวาทคำฉันท์ ที่พระมหานาคแต่งพรรณนาชื่นชมความงดงามการประดับตกแต่งด้วยกระจกเกียบบ หรือแก้ว ว่า

มีบรรจัตูราช	วรพาตกระหนกพัน
เครือซ้อนสลักกัน	กนกแก้วกนกกลาย
สุกรีกระนาบชั้น	ก็ทงันผงดหางย
เสียงสัตว์พรรณราย	ระดดาษระคมติ
กลีบเกล็ดกัจฉามาศ	ประดับดาษจรูญศรี
สดับรัตนรุจี	กระจำงจัดกระจิงง

และ

ผนังดาษกระจกแจ่ม	ขวลิตงามเงา
กลแก้วผลึกเพรา	รลอกเลื่อนลลานไป

กระจกเกียบบโบราณมีคุณสมบัติและองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกับแก้วในปัจจุบันที่มีตรชนีหักเหของแสงสูง โดยมีคุณลักษณะ คือ เนื้อแก้วบาง หนักแต่อ่อนตัว และหักเหสะท้อนแสงได้ดี กระจกเกียบบโบราณสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 แบบ คือ กระจกเกียบบอยุธยา และกระจกเกียบบรัตนโกสินทร์ ตามลำดับ โดยกระจกเกียบบของช่างไทยในอยุธยา ลักษณะเนื้อแก้วจะหนากว่า ภายในเนื้อแก้วมีฟองอากาศมากกว่า ด้านหลังมีการติดด้วยโลหะผสมที่หนากว่ากระจกเกียบบรัตนโกสินทร์

แต่กระจกเงรียบทั้งสองแบบมีลักษณะทางกายภาพเชิงแสงคล้ายคลึงกันและยิ่งไปกว่านั้นสีของเนื้อแก้วมีความคงทนอยู่นานนับร้อยปี (พิศุทธิ์ ดารารัตน์, 2542, หน้า 37)

หลักฐานในสมัยอยุธยาตอนปลาย ปรากฏอย่างเด่นชัดในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 3 (พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) ศิลปกรรมต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยนี้ นับว่ารุ่งเรืองที่สุดของสมัยอยุธยา การประดับกระจกในงานศิลปกรรมได้แพร่หลายออกไปเป็นอย่างมาก เช่น การใช้ประดับประกอบลวดลายในงานปูนปั้น ตลอดจนการประดับตกแต่งส่วนที่อยู่ภายนอกตัวอาคาร นอกจากนี้ ยังนิยมใช้กระจกเงรียบสีเขียวในงานประณีตศิลป์ต่าง ๆ เช่น การประดับกระจกเงรียบสีเขียวยวบริเวณบานประตูที่ศาลาการเปรียญวัดใหญ่สุวรรณาราม โดยใช้กระจกเงรียบชิ้นใหญ่ ตัดแต่งประดับร่องลายเป็นพื้นหลังเพื่อเน้นลวดลายก้านขดออกปลายช่อหางโตและลายกระหนกที่ปลายก้านของบานประตูให้เด่นชัดขึ้น

การเปรียบเทียบกระจกเงรียบผลิตใหม่ และกระจกเงรียบประดับธรรมาสน์ยาว วัดเชิงท่า เพื่อเป็นแนวทางในการบูรณะอนุรักษ์ศิลปกรรมไทย

ธรรมาสน์สมัยอยุธยามีข้อสังเกตแตกต่างไปจากธรรมาสน์สมัยรัตนโกสินทร์ คือ มักจะใช้เสาต้นไม่มีการย่อมุม (หรือเพิ่มมุม) ใต้ถุนมักจะเจาะโปร่ง เรียกว่า "ล่องถุน" ประดับด้วยลวดลายสมัยอยุธยา ซึ่งใช้ลายขนาดใหญ่ สะบัดเปลว และเป็นอิสระกว่าลายสมัยรัตนโกสินทร์ มักจะประดับด้วยกระจกเงรียบสีเขียวยวปักแฉก และใช้กระจกเงรียบสีขาว ซึ่งเป็นกระจกบางและเปราะ มาประดับประกอบลวดลาย (เกรียงศักดิ์ โชติชูสกุล, 2525, หน้า 61) สำหรับธรรมาสน์ยาววัดเชิงท่า พบกระจกเงรียบสีเหลืองอำพันประดับ ที่ท้องไม้บริเวณฐานของธรรมาสน์ ซึ่งสันนิษฐานว่า อาจจะมีการซ่อมบูรณะ หรือแต่งเติมขึ้นมาในภายหลัง

ภาพที่ 5 ท้องไม้ลงรักถมกระจกเงรียบ (สีเหลือง) ประดับไม้แกะสลักลายประจำยาม และ ลายกลีบบัวมีไส้ (ประดับกระจกเงรียบสีขาว) บริเวณฐานของธรรมาสน์ยาว วัดเชิงท่า
ที่มา : รัชพล เต๋จ๊ะยา, 2563, [ภาพถ่าย]

สำหรับการอนุรักษ์ศิลปวัตถุของไทยในยุคโลกาภิวัตน์ ปัจจุบันได้มีการใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อการบูรณะและอนุรักษ์อย่างยั่งยืน กระแสพระราชดำริสพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เกี่ยวกับวิทยาการสงวนรักษา

โบราณวัตถุเป็นอย่างดี และกรมศิลปากรได้น้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมรับกระแสพระราชดำรินั้น อันเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ศิลปะโบราณวัตถุโดยวิทยาศาสตร์ในประเทศไทย ซึ่งเป็นการประยุกต์วิชาการทางวิทยาศาสตร์เข้ากับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติและได้ดำเนินสืบทอดต่อกันมาตราบเท่าทุกวันนี้ โดยการนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ ไปใช้ประโยชน์ในด้านการป้องกันรักษาและซ่อมแซมสงวนรักษาศิลปะโบราณวัตถุเหล่านั้นให้คงสภาพเดิมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยไม่ทำให้เกิดการชำรุดขึ้นบนวัตถุเหล่านั้น ๆ หากมีการชำรุดเกิดขึ้นมากก่อนก็ต้องแก้ไขให้อยู่ในสภาพที่แข็งแรง ปลอดภัย ด้วยการเสริมความมั่นคงแข็งแรงจะโดยวิธีการใดก็ตาม แต่จะต้องพยายามรักษาสภาพเดิมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ (ธนิต อยู่โพธิ์, 2530, หน้า 21)

ในสถานการณ์ปัจจุบัน ได้มีความพยายามฟื้นฟู แสวงหา กรรมวิธีการผลิตกระจกเงาโบราณ เช่น การทดลองทางวิทยาศาสตร์ เพื่อให้ได้คุณสมบัติแบบเดิมของงานช่าง แม้มีหลายหน่วยงานศึกษาเกี่ยวกับการคิดประดิษฐ์กระจกเงาโบราณขึ้นมาใหม่ แต่ประเด็นการศึกษาที่ยังมุ่งเน้นการผลิตเป็นวัสดุทดแทน โดยใช้สารเคมีผ่านกระบวนการผลิตทางวิทยาศาสตร์เป็นหลัก เช่น โครงการวิจัยการประดิษฐ์แก้วคริสตัลบางเพื่อประยุกต์เป็นกระจกโบราณ ภาควิชาฟิสิกส์และวัสดุศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โครงการวิจัยการศึกษากระจกเงาโบราณของไทยด้วยแสงซินโครตรอน สถาบันวิจัยแสงซินโครตรอน (องค์การมหาชน) กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น ซึ่งกระบวนการศึกษาอาจจะไม่ครอบคลุมความเชื่อมโยงกับทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ เช่น กระจกเงาที่ประดับในงานศิลปกรรมอยู่ในยุคสมัยใด เป็นต้น และสิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ คุณสมบัติ เช่น เนื้อ สี ยังขาดความกลมกลืนใกล้เคียงกันกับกระจกเงาโบราณของเก่า และ จากการสำรวจยังพบร่องรอยการบูรณะซ่อมแซมที่ผ่านมาบริเวณท้องไม้ฐานของธรรมาสันยาววัดเชิงท่า ด้วยกระจกแก้วสีขาวใช้เทคนิคการทำให้เก่าเป็นวัสดุทดแทนกระจกเงาแบบโบราณในการบูรณะ

ขั้นตอนกระบวนการผลิตในครั้งนี้ ใช้วิธีการดั้งเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษของผู้วิจัยด้านกระบวนการประดิษฐ์ และชนิดวัสดุในการผลิต เป็นการนำแร่ธาตุ ที่มีในท้องถิ่น ในแถบเมืองเชียงตุง (รัฐฉาน ประเทศพม่า) เชียงราย เชียงใหม่ จนถึงอุดรดิตถ์ มาผสม แล้วบดเป็นผง เรียกว่า “ยาสี” มาหลอมรวมกับตะกั่ว (จีน) จนได้แก้วเหลวร้อน มาดาดเทลงบนโลหะแผ่นเรียบ ซึ่งอาจจะใช้แผ่นหินชนิดพิเศษ เช่น หินหยก หินโมรา (Agate) หรือ หินนาคระสวยตัดเป็นแผ่นบางให้ความร้อนทดแทนแผ่นโลหะ มีการทดลองเบื้องต้น พบว่า มีความใกล้เคียงกับกระจกเงาแบบโบราณในเรื่องการใช้ส่วนผสม โดยสูตรกระจกเงาที่ประดิษฐ์ขึ้นนี้จะใช้แร่ธาตุจากธรรมชาติทั้งหมด โดยมีตะกั่วเป็นองค์ประกอบหลัก โดยประดิษฐ์ขึ้นมา 2 สี คือ สีเขียวและสีขาว แล้วนำมาเปรียบเทียบด้วยการสังเกตกับกระจกเงาของเก่าที่ปรากฏบนงานศิลปกรรมธรรมาสันยาววัดเชิงท่า ได้แก่ กระจกเงาสีเขียวปึกแมลงทับบริเวณท้องไม้ฐานของธรรมาสันยาว กระจกเงาสีเขียวหยกและกระจกเงาสีเขียวขาวบริเวณเสาของธรรมาสันยาว การเปรียบเทียบกระจกเงาที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่กับกระจกเงาของเก่าในศิลปกรรมธรรมาสันยาว พบว่า มีความกลมกลืนด้านเนื้อและสีที่สามารถพัฒนาต่อยอดสู่การนำไปบูรณะงานศิลปกรรมประดับกระจกเงาสมัยอยุธยา

ดังนั้น แนวทางการบูรณะศิลปวัตถุที่ประดับตกแต่งด้วยกระจกเงาสมัยอยุธยา จึงมุ่งเน้นการศึกษาจากหลักฐานร่องรอยศิลปกรรมที่มีอยู่ โดยการประดิษฐ์กระจกเงาขึ้นนี้ ได้ใช้กระจกเงาที่ประดับในงานศิลปกรรมธรรมาสันยาววัดเชิงท่า มาเป็นต้นแบบ ผลิตด้วยวิธีการดั้งเดิม ให้มีสีสอดคล้องกับ

กระจกกริยาของเก่า เช่น กระจกกริยาสีเขียวปีกแมลงทับ กระจกกริยาสีเขียวหยก และกระจกกริยาสีขาว จากการสังเกตลักษณะทางกายภาพด้านเนื้อและสี พบว่ามีความกลมกลืนกันเป็นอย่างมาก และสามารถพัฒนาเป็นวัสดุทดแทนกระจกกริยาในการบูรณะซ่อมแซมงานศิลปกรรมประดับกระจกกริยาสมัยอยุธยาได้ นอกจากนี้ ยังเป็นการวิเคราะห์รูปแบบงานศิลปกรรมควบคู่ไปกับกระบวนการผลิตกระจกกริยาแบบดั้งเดิม เพื่อความถูกต้องของหลักฐานด้านอายุสมัย อันเป็นแนวทางการอนุรักษ์อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

ภาพที่ 6 การเปรียบเทียบกระจกกริยาสีเขียวปีกแมลงทับ บริเวณท้องไม้ฐานของธรรมาสันยาว วัดเชิงท่า
ที่มา : รัชพล เต๋จ๊ะยา, 2563, [ภาพถ่าย]

ภาพที่ 7 การเปรียบเทียบกระจกกริยาสีเขียวหยก บริเวณเสาของธรรมาสันยาว วัดเชิงท่า
ที่มา : รัชพล เต๋จ๊ะยา, 2563, [ภาพถ่าย]

ภาพที่ 8 การเปรียบเทียบกระจกเกรียบสีขาว บริเวณเสาของธรรมาสน์ยาว วัดเชิงท่า
ที่มา : รัชพล เต๋จ๊ะยา, 2563, [ภาพถ่าย]

ภาพที่ 9 การเปรียบเทียบกระจกแก้วสีขาว (ทำเก่าเพื่อการบูรณะ) กับกระจกเกรียบที่ผลิตขึ้นใหม่
ด้วยวิธีอย่างโบราณ บริเวณท้องไม้ฐานของธรรมาสน์ยาว วัดเชิงท่า
ที่มา : รัชพล เต๋จ๊ะยา, 2563, [ภาพถ่าย]

บทสรุปและอภิปรายผล

รูปแบบธรรมาสันยาววัดเชิงท่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นงานศิลปกรรมสมัยอยุธยาตอนกลาง ระยะเวลาจนถึงอยุธยาตอนปลาย ทั้งนี้ ลักษณะงานศิลปกรรมบางอย่าง เช่น ชั้นเรือนธาตุที่มีลักษณะโค้ง หย่อนตักท้องช้างเป็นลักษณะงานสถาปัตยกรรมที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลายมาจนถึงรัตนโกสินทร์ ยังพบในธรรมาสันยาวสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น ธรรมาสันยาววัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ที่ฐานธรรมาสันทำแอ่นโค้งรับกับหลังคาที่ทำแอ่นโค้ง เช่นกัน (ประยูร อุสุภาวณิช, 2544, หน้า 91) ด้านคุณค่าและความสำคัญของธรรมาสัน ตามคติความเชื่อ เสมือนเป็นสัญลักษณ์ของศูนย์กลางจักรวาลทศทิศหรือเขาพระสุเมรุ มีวิมานปราสาทอันงดงามด้วยแก้วเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า โดยพระสงฆ์เป็นผู้แสดงพระธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากคติความเชื่อ จึงถ่ายทอดออกมาในรูปแบบงานศิลปกรรมธรรมาสันประดับกระจก งานศิลปกรรมธรรมาสันยาววัดเชิงท่าหลังนี้ เป็นงานจำหลักไม้ปิดทองประดับกระจกเกียบสีต่าง ๆ และโครงสร้างเลียนแบบระบอบของพระมหาปราสาทแบบอยุธยาตอนกลางมีปราสาทที่หลังคาเป็นยอดแหลม ที่ข้างในสมัยอยุธยาสร้างขึ้นมาได้อย่างงดงามลงตัว

การประดับกระจกในงานศิลปกรรมได้แพร่หลายออกไปเป็นอย่างมากในสมัยอยุธยาตอนปลาย ทั้งยังนิยมใช้กระจกเกียบสีเดียวในงานประณีตศิลป์ต่าง ๆ ประดับร่องลายเป็นพื้นหลัง เพื่อเน้นลวดลายให้เด่นชัดขึ้น สำหรับกระจกเกียบที่ประดับในงานศิลปกรรมธรรมาสันยาวของวัดเชิงท่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีการประดับกระจกเกียบสีต่าง ๆ เช่น กระจกเกียบสีเขียวปิกแมลงทับ กระจกเกียบสีเขียวหยก กระจกเกียบสีเหลืองอำพัน และกระจกเกียบสีขาว มีคุณลักษณะ คือ เนื้อแก้วบาง หนักแต่อ่อนตัว และหักเหสะท้อนแสงได้ดี โดยกระจกเกียบของช่างไทยในอยุธยา ลักษณะเนื้อแก้วจะหนักกว่ากระจกเกียบรัตนโกสินทร์ ภายในเนื้อแก้วมีฟองอากาศมากกว่า และมีส่วนประกอบของตะกั่วในเนื้อ กระจกเกียบที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ ใช้วิธีการดั้งเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษของผู้วิจัย สูตรการประดิษฐ์ขึ้นนี้ได้ใช้แร่ธาตุจากธรรมชาติทั้งหมด โดยมีตะกั่วเป็นองค์ประกอบหลัก ผู้วิจัยประดิษฐ์ขึ้นมา 2 สี คือ สีเขียวและสีขาว นำมาเปรียบเทียบ พบว่า กระจกเกียบที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ มีความกลมกลืนด้านเนื้อและสีของกระจกเกียบที่ประดับในงานศิลปกรรมธรรมาสันยาวของวัดเชิงท่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่สามารถพัฒนาต่อยอดสู่การนำไปบูรณงานศิลปกรรมประดับกระจกเกียบสมัยอยุธยาพวงงานเครื่องไม้จำหลัก เช่น ธรรมาสัน บุชบกประดิษฐานพระพุทธรูป เป็นต้น

แนวทางการอนุรักษ์กระจกเกียบสมัยอยุธยาในงานศิลปกรรมของไทย โดยใช้กระจกเกียบของเก่าในงานศิลปกรรมธรรมาสันยาววัดเชิงท่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้นแบบในการศึกษา ซึ่งเป็นการวิเคราะห์รูปแบบงานศิลปกรรมควบคู่ไปกับกระบวนการผลิตกระจกเกียบแบบดั้งเดิม การประดิษฐ์กระจกเกียบขึ้นใหม่ ที่มุ่งเน้นให้มีคุณสมบัติและคุณภาพเทียบเท่ากระจกเกียบสมัยอยุธยา ให้ความสำคัญด้านคุณค่าทางวิทยาศาสตร์ รวมทั้งงานช่างศิลปกรรมการประดับกระจกเกียบ โดยกระบวนการขั้นตอนการศึกษาในครั้งนี้ สามารถใช้เป็นแนวทางสู่การอนุรักษ์กระจกเกียบสมัยอยุธยาอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

การศึกษารูปแบบศิลปกรรม คุณค่าและความสำคัญของธรรมาสันยยาว วัดเชิงท่า สู่แนวทางการอนุรักษ์กระจกเกียบบสมัยอยุธยา ทำให้เกิดองค์ความรู้ ความเข้าใจรูปแบบศิลปกรรมธรรมาสันยยาวสมัยอยุธยาตอนปลาย เห็นคุณค่าและความสำคัญของงานศิลปกรรมระดับกระจกเกียบบ โดยกระบวนการขั้นตอนการศึกษาครั้งนี้ สามารถประยุกต์ใช้เพื่อการอนุรักษ์งานศิลปกรรมระดับกระจกเกียบบสมัยอยุธยาได้อีกแนวทางหนึ่ง แต่ยังมีประเด็นอื่นที่น่าสนใจและควรนำมาศึกษาเพื่อต่อยอดความรู้ ดังประเด็นต่อไปนี้

1. ควรศึกษาตัวอย่างงานศิลปกรรมธรรมาสันยยาวระดับกระจกเกียบบจากแหล่งอื่น ๆ ที่วิเคราะห์รูปแบบทางศิลปกรรมแล้วอยู่ในยุคสมัยเดียวกัน เพื่อให้เห็นคุณสมบัติและลักษณะของกระจกเกียบบในงานศิลปกรรมที่หลากหลาย

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบตัวอย่างกระจกเกียบบในศิลปกรรมธรรมาสันยยาวสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ เพื่อให้เห็นความแตกต่างทางศิลปกรรมเชิงช่าง และแร่ธาตุในการประดิษฐ์กระจกเกียบบ

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2473). จดหมายเหตุระหว่างราชทูตลังกาและสยามครั้งกรุงศรีอยุธยา. พิมพ์แจกใน

การณานุกิจศพบ นางเอม พุกกะมาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

การเปรียบเทียบกระจกเกียบบสีขาว บริเวณเสาของธรรมาสันยยาว วัดเชิงท่า. (2563). [ภาพถ่าย].

พระนครศรีอยุธยา: รัชพล เต๋จ๊ะยา.

การเปรียบเทียบกระจกเกียบบสีเขียวปักแมลงทับ บริเวณท้องไม้ฐานของธรรมาสันยยาว วัดเชิงท่า.

(2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: รัชพล เต๋จ๊ะยา.

การเปรียบเทียบกระจกเกียบบสีเขียวหยก บริเวณเสาของธรรมาสันยยาว วัดเชิงท่า. (2563).

[ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: รัชพล เต๋จ๊ะยา.

การเปรียบเทียบกระจกแก้วสีขาว กับกระจกเกียบบที่ผลิตขึ้นใหม่ ด้วยวิธีอย่างโบราณ บริเวณท้องไม้

ฐานของธรรมาสันยยาว วัดเชิงท่า. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: รัชพล เต๋จ๊ะยา.

(2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: รัชพล เต๋จ๊ะยา.

เกรียงศักดิ์ โชติชูสกุล. (2525). งานระดับกระจกเกียบบ ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่ม 6. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ขวัญภูมิ วิไลวัลย์. (2557). สมุดภาพลายเส้น ธรรมาสันแห่งกรุงศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: อาร์ติซานเพรส.

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. (2509). การประดับกระจกสี. วัฒนธรรมไทย, 6(9), 22.

ท้องไม้ลงรักถมกระจกเกียบบ (สีเหลือง)ประดับไม้แกะสลักลายประจำยาม และ ลายกลีบบัวมีไส้

(ประดับกระจกเกียบบสีขาว) บริเวณฐานของธรรมาสันยยาว วัดเชิงท่า. (2563). [ภาพถ่าย].

พระนครศรีอยุธยา: รัชพล เต๋จ๊ะยา.

ธนิศ อยู่โพธิ์. (2530). “พระมหากษัตริย์คุณ ปกเกล้าฯ” ใน เอกสารเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทย.

กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการกรมศิลปากร.

บรรลือเสียงร่ายประดับไปตามอกไก่หลังคา. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: รัชพล เต๋จ๊ะยา.
ประยูร อุลุชาฎะ. (2544). **ธรรมาสัน : ศักดิ์และศรีแห่งศิลปะไทย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
พิศุทธิ์ ดารารัตน์. (2542). **โครงการศึกษาและทดลองทำกระจกเงาเรียบสนับสนุนสำนักพระราชวัง**.

กรุงเทพฯ: กรมวิทยาศาสตร์ทหารบก.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). **พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน** อักษร ส. กรุงเทพฯ :
นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.

เรือนยอดมีมุขประเจิด นาคเบื่อน นาคปัก กระจิง ลายรวงผึ้งและบันแถลง. (2563). [ภาพถ่าย].

พระนครศรีอยุธยา: รัชพล เต๋จ๊ะยา.

ลักษณะฐานตักห้องช้างของธรรมาสันยาว วัดเชิงท่า. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: รัชพล
เต๋จ๊ะยา.

สมใจ นิมเล็ก. (2555). **ราชบัณฑิตชาวสวน**. กรุงเทพฯ: สถาบันศิลปะสถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ส่วนล่างชุดฐานสิงห์ และล่องถุนโปร่งเป็นไม้ขัดกันรูปกากบาท. (2563). [ภาพถ่าย].

พระนครศรีอยุธยา: รัชพล เต๋จ๊ะยา.

สันติ เล็กสุขุม. (2560). **ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน**. นนทบุรี: เมืองโบราณ.

_____. (2532). **ลวดลายปูนปั้นแบบอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2172 – 2310)**. กรุงเทพฯ:
มูลนิธิ เจมส์ทอมป์สัน.

สุวรรณพร มณีโชติ. (2545). **ความรู้ทั่วไปในงานศิลป์ไทย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

แนวทางการพัฒนาการตลาดของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็ก ในย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

Guidelines for Small Print Media Business Marketing Development in Phranakhon Si Ayutthaya City Island

เด่นเดือน เลิศทยากุล ไชยยะ / Dendeeon Lertthayakul Chaiya
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Assistant Professor of the Faculty of Humanities and Social Sciences,
Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

อิทธิเทพ หลินวรัตน์ / Ittithep Leenawarat
อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Lecturer of the Faculty of Humanities and Social Sciences, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 13 กรกฎาคม 2564 / แก้ไขบทความ 19 กันยายน 2564 / ตอบรับบทความ 22 กันยายน 2564

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการตลาดของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในพื้นที่ย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ซึ่งพบว่าธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กมีอัตราการขยายตัวเพื่อรองรับการเพิ่มจำนวนของผู้ประกอบการร้านค้าที่ต้องการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ในการโฆษณาสินค้าของตนเอง โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบธุรกิจให้รองรับงานพิมพ์ที่มีขนาดใหญ่ขึ้น สามารถประยุกต์ใช้ระบบการพิมพ์ร่วมกับวัสดุอื่นเพื่อส่งเสริมการขายอย่างป้ายร้าน ตลอดจนถึงการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ร่วมกับการจัดนิทรรศการ (Exhibition) ในสื่อกิจกรรม (Event) ต่าง ๆ ที่ทันสมัย ซึ่งกล่าวได้ว่า ธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ไม่ได้จำกัดเฉพาะการพิมพ์ในรูปแบบกระดาษแล้วเท่านั้น แต่มีการปรับเปลี่ยนวัสดุเพื่อเพิ่มความคงทน และความน่าสนใจในการใช้งาน นอกจากนี้ธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ยังควรมีการพัฒนาเรื่องของเครือข่ายความร่วมมือระหว่างธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ด้วยกัน เพื่อแก้ปัญหาการแข่งขันทางด้านราคา และสามารถนำเอาทรัพยากรที่แตกต่างกันของธุรกิจมารวมกันได้ เป็นแนวทางในการลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มผลกำไรให้มากยิ่งขึ้น

จากการเก็บข้อมูลจากผู้ใช้บริการธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ 104 คน มีแนวโน้มทางด้านพฤติกรรมการใช้สื่อที่ชี้ให้เห็นว่ามีความต้องการใช้บริการร้าน หรือธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ที่ให้ความสำคัญต่อการใช้สื่อใหม่ (New Media) ในการติดต่อสื่อสาร เพื่อความสะดวกและรวดเร็ว อีกทั้งผู้ใช้บริการยังเลือกใช้บริการร้านพิมพ์ที่มีคุณภาพ และมีการจัดการส่งเสริมการขาย เช่น การให้ส่วนลด ของแถม เพื่อกระตุ้นยอดขาย มุ่งเน้นการให้บริการที่มีคุณภาพ รวดเร็ว จริงใจ ในราคาที่ผู้ใช้บริการยอมรับได้

คำสำคัญ : การตลาด ธุรกิจขนาดเล็ก สื่อสิ่งพิมพ์ พระนครศรีอยุธยา

Abstract

The article aims to study the guidelines for small print media business marketing development in Phranakhon Si Ayutthaya city island. There are increasing numbers of small print media businesses due to the demand of entrepreneurs for product-promoting printing. The print media business adapts to reach a larger scale printing applying the use of other materials in printing to boost sale promotions such as the titles of the stores, exhibitions, and modern events. The print media business does not only limit to paper printing but also the use of other materials for durable and noticeable printing products. A cooperative network of the print media business is the solution for the competing prices, to manage various resources to reduce the production cost and increase more profits.

It can be concluded from the 104 print media business customers that there is an increasing demand for printing services. The print media business focuses on convenient and immediate new media platforms. The print media business customers prefer both quality and promotion such as discounts or free items. The service emphasizes quality and on-time work, honesty, and reasonable prices.

Keywords : Marketing, Small Business, Print Media, Phanakhon Si Ayutthaya

บทนำ

จากการพัฒนาเทคโนโลยีระบบสารสนเทศแบบโลกาภิวัตน์ ได้ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนการติดต่อสื่อสารของผู้คนในปัจจุบันที่ต้องการบริโภคข่าวสารอย่างรวดเร็วหลากหลายและสามารถใช้ในการติดต่อสื่อสารแบบสองทางได้อย่างฉับไว การติดต่อสื่อสารด้วยเทคโนโลยีดิจิทัลของสื่อใหม่ (New medias) ได้กลายเป็นรูปแบบนวัตกรรมใหม่ที่เข้ามาตอบสนองต่อวิถีชีวิตในยุคไร้พรมแดนที่ขยายเข้าครอบครองพื้นที่การติดต่อทางสังคมแทนสื่อเก่า (Old medias) ดังเช่น สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ ซึ่งค่อย ๆ ลดบทบาทลงไปโดยปริยาย

การปะทะกันระหว่างสื่อใหม่กับสื่อเก่าภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวนี้ สื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบของข่าว หนังสือพิมพ์ นิตยสาร หนังสือเล่ม ได้รับผลกระทบอย่างหนัก ธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ที่เคยรุ่งเรืองในช่วงหลายทศวรรษก่อนหน้านี้ในช่วงถดถอยลงเรื่อย ๆ เนื่องจากพฤติกรรมการบริโภคข่าวสารที่เปลี่ยนแปลงไป การพัฒนาโครงข่ายสื่อสารด้วยอินเทอร์เน็ตขยายออกไปครอบคลุมพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ สามารถทำให้การบริโภคสื่อข้อมูลสารสนเทศผ่านแพลตฟอร์ม (Platform) บนเครือข่ายไร้สายหลายรูปแบบ เช่น สมาร์ทโฟน (Smartphone) โน้ตบุ๊ก (Notebook) แท็บเล็ต (Tablet) และอื่น ๆ ทำได้โดยง่ายและรวดเร็ว ซึ่งตอบสนองกับวิถีการดำเนินชีวิต (Lifestyle) ของคนรุ่นใหม่ที่ต้องการความคล่องตัวในการรับข้อมูลข่าวสารได้ทุกที่ ทุกเวลา และมีความหลากหลายตามวิถีการดำเนินชีวิตที่ตนเองต้องการ

การเข้ามามีบทบาทของสื่อออนไลน์ได้ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมการอ่าน จากการอ่านสื่อสิ่งพิมพ์บนกระดาษ เปลี่ยนเป็นการอ่านผ่านหน้าจออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ ทำให้รายได้จากการโฆษณาในหนังสือพิมพ์ฉบับพิมพ์ลดลง (พงศ์พิพัฒน์ ปัญชาวนนท์, 2558, หน้า 26 อ้างในศุภศิลาบุ กุลจิตต์เจี๊วงค์,

2559, หน้า 38) จากพฤติกรรมกรรมการบริโภคสื่อที่เปลี่ยนไปนี้ ส่งผลต่อรายได้จากการขายและค่าโฆษณาของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ที่หายไป ธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดใหญ่จึงต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดโดยการลดการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบกระดาษลง แล้วหันไปนำเสนอเนื้อหาแบบออนไลน์แทน ส่วนธุรกิจที่ปรับตัวไม่ทันก็ต้องปิดตัวลงไป จากข้อมูลชี้ว่าในปี พ.ศ. 2560 มีนิตยสารปิดตัวลงถึง 54 ฉบับจากจำนวนทั้งสิ้น 129 ฉบับ (เว็บไซต์ศูนย์ข้อมูลและข่าวสืบสวนเพื่อสิทธิพลเมือง TCIJ, 2562) ไม่ใช่เรื่องยากที่ผู้อ่านนิตยสารประจำจะพบว่าหนังสือที่พวกเขาเคยอ่านหลายฉบับได้หายไปจากแผงวางหนังสือแล้ว (ดูเพิ่มในทิพย์อนงค์ จินตวิจิต, 2562) ทั้งนี้จากตัวเลขทางสถิติรายได้จากการโฆษณาของหนังสือพิมพ์และนิตยสารระหว่างปี 2551 – 2561 แสดงให้เห็นภาวะวิกฤตของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์จนมีคำถามเกิดขึ้นกับหลาย ๆ คนว่า “สื่อสิ่งพิมพ์จะตายแล้วหรือไม่” แน่นอนว่าผลกระทบจากการโดนลดค่าโฆษณาในสื่อสิ่งพิมพ์ทำให้ธุรกิจการพิมพ์ขนาดใหญ่และขนาดกลางได้รับผลกระทบจนถึงขั้นต้องปิดตัวลง เนื่องจากแบกรับค่าใช้จ่ายในการดูแลโรงพิมพ์ รวมถึงพนักงานจำนวนมากไม่ไหว สำนักพิมพ์บางที่ยังสามารถพยุงองค์กรของตัวเองได้ แต่ก็ต้องปรับตัวขายสื่อสิ่งพิมพ์ควบคู่กับแบบออนไลน์ เพื่อเพิ่มความแข็งแกร่งของธุรกิจตนเองต่อไป เช่นเดียวกับการสำรวจ Surviving the media spending war ของนิลเส็น (Nielsen) พบว่า ในปี พ.ศ. 2553 ประเทศไทยมีหัวนิตยสารในตลาดถึง 232 หัว ซึ่งเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 20 ในระยะเวลาเพียง 5 ปี ขณะเดียวกันกว่าร้อยละ 29 ของนิตยสารเหล่านี้ก็ปิดกิจการลงภายใน 5 ปี เช่นเดียวกัน (แสงวิทย์ เกวลิงศ์ศร, 2554 อ้างถึงใน ศุภศิลป์ กุลจิตต์เจืองวงศ์, 2559, หน้า 38) จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว นำมาสู่การตั้งประเด็นคำถามที่ว่า “สื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบของฉบับพิมพ์จะอยู่รอดหรือไม่” โดยในปี 2557 ที่ผ่านมานั้น พบว่า มีสื่อสิ่งพิมพ์อย่างน้อย 2 ราย ที่ขาดทุนแล้วกว่า 200 ล้านบาท (วีรทัศน์ อิงค์ทรางกูร, 2558, หน้า 28-29)

ภาพที่ 1 กราฟสถิติรายได้จากค่าโฆษณาของหนังสือพิมพ์และนิตยสารระหว่าง พ.ศ.2551 – 2561
ที่มา: ศูนย์ข้อมูลและข่าวสืบสวนเพื่อสิทธิพลเมือง TCIJ, <https://www.tcijthai.com/news/2019/11/scoop/9541>

อัตราการปิดตัวของหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร ที่มีชื่อเสียงต่าง ๆ เริ่มเพิ่มมากขึ้นตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2558 - 2559 เป็นสัญญาณที่แสดงให้เห็นว่าธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ได้ประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่ไม่มีธุรกิจหรือตัวแทนสินค้าให้ความสนใจมาลงโฆษณาด้วยเหมือนเมื่อก่อน ซึ่งรายได้ส่วนใหญ่ของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์เหล่านี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับยอดขาย แต่ขึ้นอยู่กับรายได้ค่าโฆษณา เพื่อความอยู่รอดของสื่อจึงต้องลดอัตราค่าโฆษณาลง แต่เมื่อรายรับไม่เพียงพอกับรายจ่ายสำนักพิมพ์ใหญ่ ๆ จึงต้องปิดตัวลง และเริ่มปรับเปลี่ยนให้อยู่ในรูปแบบของสื่ออิเล็กทรอนิกส์มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้สื่อสิ่งพิมพ์ประเภทข่าวสารและหนังสือจะเสื่อมความนิยมลง แต่กลับพบว่าสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทเฉพาะกิจ (Specialized Publication) ซึ่งเป็นสื่อที่ผลิตขึ้นมาเพื่อใช้ในกิจการใดกิจการหนึ่งโดยเฉพาะ มีผู้อ่านเฉพาะกลุ่ม (Special Audience Publication) ใช้ในวงจำกัดเพื่อการสื่อสารการตลาด (Marketing Communication) หรือโฆษณาส่งเสริมการขาย การประชาสัมพันธ์ อย่างแพร่หลายไปพลี ฆลากสินค้า บรรจุภัณฑ์ กลับได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น (ปรมาภรณ์ เอ็งวงศ์ตระกูล, 2564, 29 มิถุนายน 2564) ตรงนี้มีสาเหตุจากการเพิ่มของจำนวนผู้ประกอบการ SMEs ขนาดกลางและขนาดย่อมที่ขยายตัวขึ้น ดังที่พบว่าในปี พ.ศ. 2562 มีผู้ประกอบการเป็นจำนวน 3,105,096 ราย ขยายตัวจากปีพ.ศ. 2561 ร้อยละ 1.1 คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 99.5 ของจำนวนวิสาหกิจทั่วประเทศ เมื่อผู้ประกอบการเพิ่มขึ้น ความต้องการสื่อเพื่อใช้ในการโฆษณาสินค้าจึงเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย เพราะผู้ประกอบการให้ความสนใจรูปลักษณ์ของตัวผลิตภัณฑ์และการโฆษณาสินค้าของตนเองนอกเหนือไปจากคุณภาพของสินค้า (เว็บไซต์สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว., 2563)

การผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เฉพาะกิจ จึงจะเป็นทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับผู้ประกอบการธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กที่สามารถรองรับกับความต้องการของลูกค้ากลุ่มใหม่ที่เกิดขึ้นได้อย่างพอดี และกลายเป็นรูปแบบการดำเนินงานของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กที่ปรากฏเห็นได้ในย่านธุรกิจการค้าของเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะในต่างจังหวัดที่ผู้ประกอบการสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กที่ยังคงยืนหยัดอยู่ท่ามกลางกระแสความเสื่อมถอยของสื่อสิ่งพิมพ์แบบเก่าได้จนถึงปัจจุบัน แม้จะมีผู้ประกอบการธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดใหญ่เป็นคู่แข่งก็ตาม โดยบทความนี้ผู้ศึกษาได้สำรวจแนวทางการดำเนินกิจการของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาว่ามีกลยุทธ์ในการปรับตัวของสื่อสิ่งพิมพ์ไปอย่างไร ซึ่งอาจจะช่วยให้เกิดความเข้าใจแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้สื่อสิ่งพิมพ์รูปแบบใหม่ในบริบทเฉพาะถิ่นปัจจุบันได้มากขึ้น

ลักษณะของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

การเติบโตของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์เป็นผลจากการขยายตัวของสังคมสมัยใหม่โดยตรง เนื่องจากสื่อสิ่งพิมพ์ถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่จำเป็นต้องใช้ในการดำเนินงานทั้งในภาครัฐและเอกชน ยิ่งสังคมสมัยใหม่เติบโตอุตสาหกรรมการพิมพ์ก็ขยายขึ้นไปพร้อมกัน หลังการพัฒนาพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมในช่วงทศวรรษ 2530 ได้ส่งผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจของจังหวัดจากการเติบโตของโรงงานอุตสาหกรรมและแหล่งธุรกิจการค้าในพื้นที่อำเภอต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในเขตพื้นที่อำเภออุทัยและวังน้อย ซึ่งเป็นที่ตั้งของเขตพื้นที่อุตสาหกรรมต่างขนาดใหญ่ ขณะเดียวกันในย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของหน่วยงานราชการของจังหวัดหลายแห่ง ได้ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว เพราะเป็นพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์

ที่มีนักท่องเที่ยวจากทั้งภายในและภายนอกประเทศเข้ามาท่องเที่ยวในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก ย่านธุรกิจการค้าทั้งขนาดใหญ่และเล็กได้ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงกว่าสามสิบปีที่ผ่านมา ซึ่งย่อมส่งผลต่อธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ในย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเดิมที่เป็นธุรกิจขนาดเล็กในรูปแบบของธุรกิจครอบครัวที่ก่อตั้งมานาน ธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ยุคแรกเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยที่มีการค้าขายในเรือนแพย่านตลาดน้ำหัวรออย่างรุ่งเรือง “นายเทียน โค้ววารินทร์” ผู้ก่อตั้งโรงพิมพ์เทียนวัฒนา ซึ่งเป็นโรงพิมพ์ขนาดใหญ่ที่สุดในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ได้เคยให้สัมภาษณ์ว่า เขาเป็นพ่อค้าในตลาดแพที่หัวรอมาก่อนที่จะเปลี่ยนมาทำธุรกิจโรงพิมพ์ โดยสมัยที่ยังอยู่บนแพมีน้ำหน้าวังจันทร์เกษมได้เริ่มหันไปทำธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์แล้ว ซึ่งเริ่มจากการให้บริการพิมพ์การ์ดและเอกสารต่าง ๆ แก่ลูกค้าที่ส่วนมากมาจากต่างอำเภอ ภายหลังต่อมาจึงได้ขึ้นมาตั้งโรงพิมพ์บนบก และกิจการสื่อสิ่งพิมพ์ของเขาก็ขยายใหญ่โตขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งกลายเป็นโรงพิมพ์ที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัด (เกื้อกุล ยืนยงอนันต์, 2529, หน้า 81) แม้จะไม่ได้ระบุช่วงเวลาแน่ชัดของการขึ้นมาตั้งโรงพิมพ์บนบกภายในพื้นที่เกาะเมืองด้านใน แต่จากข้อมูลการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่บนเกาะเมืองก็ทำให้สามารถคาดคะเนได้ว่าโรงพิมพ์เทียนวัฒนาน่าจะเริ่มในช่วงหลังทศวรรษ 2480 ไปแล้ว เนื่องจากการอนุญาตให้ใช้พื้นที่ภายในเกาะเมืองอยุธยาได้เป็นผลจากนโยบายการพัฒนาเปลี่ยนการใช้พื้นที่ภายในเกาะเมืองสมัยปรีดี พนมยงค์ และจากปัจจัยในการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกโดยเฉพาะการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำป่าสักเข้ามายังพื้นที่เกาะเมืองในปี พ.ศ. 2486 ไปแล้ว ซึ่งส่งผลให้การค้าขายในตลาดน้ำย่านหัวรอเริ่มเปลี่ยนจากการค้าขายทางน้ำมาบนบกแทน (ดูเพิ่มใน เกื้อกุล ยืนยงอนันต์, 2529) ปัจจุบันโรงพิมพ์เทียนวัฒนาบริหารงานโดยนายปริญญ์ โค้ววารินทร์ ตั้งอยู่บนถนนเดชาวุธ ก็ยังคงเป็นธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา บริษัทเป็นตึกแถวใหญ่ขนาดสี่คูหา โดยมีเครื่องพิมพ์ขนาดใหญ่ มีการแบ่งฝ่ายการทำงานอย่างเป็นระบบโดยพนักงานจำนวนมากหลายสิบคน สามารถให้บริการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์แบบครบวงจร ครอบคลุมสื่อสิ่งพิมพ์หลายชนิด เช่น บรรจุภัณฑ์ หนังสือ วารสาร ใบปลิว แผ่นพับ การ์ด โฉนด ป้ายไฟ งานโครงสร้างเหล็ก ตรายาง/นามบัตร และอื่น ๆ มากมาย ซึ่งในปัจจุบันได้มีการขยายสาขาย่อยทั้งในและนอกพื้นที่เกาะเมืองใกล้เคียงอีกหลายแห่ง (เว็บไซต์บริษัทเทียนวัฒนาพริ้นท์ติ้ง จำกัด, 2564)

ในส่วนของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบการรายใหม่ที่เพิ่งดำเนินธุรกิจในระยะเวลาไม่เกิน 20 ปีมานี้ ซึ่งเป็นช่วงที่นวัตกรรมการพิมพ์พัฒนาจนมีราคาถูกลง และผู้ประกอบการรายย่อยสามารถเข้าถึงได้ง่าย มีการใช้คอมพิวเตอร์เข้ามาควบคุมขั้นตอนการผลิตต่าง ๆ ได้สะดวกรวดเร็วมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ กิจการธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กจึงไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานบุคคลมากนัก ในแต่ละร้านส่วนใหญ่มีพนักงานไม่เกิน 5 คน มักจะควบคุมดูแลและดำเนินการโดยเจ้าของกิจการเอง โดยหลักแล้วจะประกอบด้วย นักออกแบบ (Graphic Design) พนักงานควบคุมการพิมพ์ พนักงานรับงาน และพนักงานบัญชี ซึ่งในความจริงก็ไม่ได้มีการแบ่งตำแหน่งหน้าที่ชัดเจนเหมือนบริษัทโรงพิมพ์ขนาดใหญ่ ขนาดที่ตั้งของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กกระจายอยู่ทั่วไปรอบเกาะเมืองกว่าสิบแห่ง ส่วนใหญ่จะเป็นอาคารตึกแถวขนาดเล็กไม่เกิน 1-2 คูหา ธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในย่านเกาะเมืองอยุธยาส่วนใหญ่ จะให้บริการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์โฆษณาเฉพาะกิจ เช่น นามบัตร แผ่นพับ โปสเตอร์ ใบปลิว ฉลากสินค้า ป้ายโฉนด ป้ายไฟ เป็นต้น ลักษณะการดำเนินธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทนี้จะเป็นการรับจ้างพิมพ์งานตามความต้องการของผู้ใช้บริการที่สั่งพิมพ์เป็นหลัก (Make to Order)

และส่วนใหญ่งานของผู้ใช้บริการที่จัดพิมพ์ไม่ใช่งานประจำ รูปแบบของงานเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของผู้ใช้บริการ ผู้เขียนจำแนกรูปแบบธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) ธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ทุกชนิด ธุรกิจประเภทนี้รับงานพิมพ์แบบหน้าร้าน ผู้ใช้บริการมีไฟล์ต้นฉบับมาแล้ว สามารถส่งพิมพ์ได้เลย หรือบางคนก็เพียงแค่บอกความต้องการกับนักออกแบบ แล้วให้ทางร้านดำเนินการออกแบบและผลิตงานออกมาให้ ส่วนใหญ่พิมพ์บนกระดาษ เช่น ใบเสร็จรับเงิน นามบัตร แผ่นพับ ใบปลิว โปสเตอร์ สติกเกอร์ เป็นต้น

ภาพที่ 2 งานพิมพ์บนกระดาษ เช่น นามบัตร สติกเกอร์ วารสาร
ที่มา : ปรมาภรณ์ เอ็งวงษ์ตระกูล, 2564, [ภาพถ่าย]

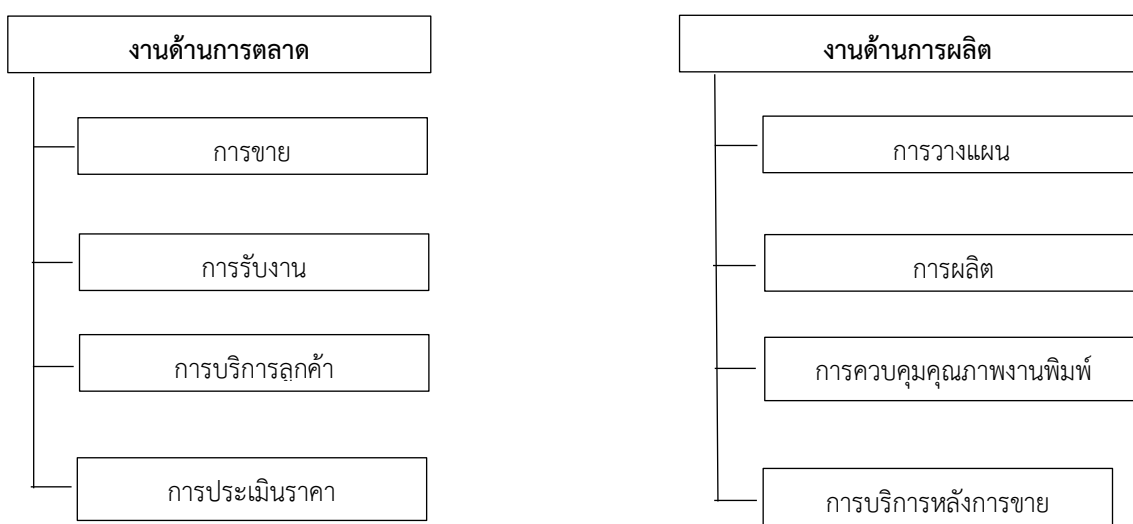
2) ธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์แบบป้ายโฆษณา การจัดแสดง (Exhibition) ธุรกิจประเภทนี้รับทั้งงานพิมพ์ที่พิมพ์บนกระดาษ และสามารถพิมพ์บนวัสดุอื่นด้วย เช่น ป้ายไวเนล สติกเกอร์ติดบนป้ายไฟ ป้ายร้านรถเข็น เป็นต้น นอกเหนือจากการพิมพ์แล้วยังต้องมีการตัด (Cut) โดยใช้การสั่งงานอัตโนมัติจากเครื่องคอมพิวเตอร์เรียกว่าเครื่อง CNC (Computer Numerical Control) เหมาะกับการทำงานแบบซ้ำ ๆ จำนวนมาก มีความรวดเร็ว แม่นยำ ผลิตงานที่มีความซับซ้อนได้ดี โดยเฉพาะงานตัดเพื่อใช้ในการการจัดแสดง ตามสื่อกิจกรรม (Event) ต่าง ๆ

ภาพที่ 3 งานพิมพ์ป้ายโฆษณา ป้ายไวเนลร้านค้า งานตัดเพื่อจัดแสดง
ที่มา : อธิยา ศรีวัช ฌ อยุธยา, 2564, [ภาพถ่าย]

กล่าวได้ว่า กลุ่มเป้าหมายที่เป็นลูกค้าสำคัญของกลุ่มธุรกิจสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กที่เข้ามาติดต่อใช้บริการ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ประกอบการธุรกิจร้านค้า บริษัทห้างร้านต่าง ๆ หรือหน่วยงานรัฐและเอกชนในย่านเกาะเมือง และละแวกใกล้เคียงที่ใช้สิ่งพิมพ์ในรูปแบบเฉพาะสำหรับการโฆษณาประชาสัมพันธ์เป็นหลัก แม้จะมีลูกค้ารายย่อยที่ต้องการผลิตสิ่งพิมพ์จำพวกเอกสารอยู่บ้าง แต่ก็เป็นส่วนที่น้อยมาก ตรงนี้อาจชี้ให้เห็นว่า การขยายตัวทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการร้านค้าทั่วไป ย่อมมีผลต่อปริมาณงานของธุรกิจสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กด้วยเช่นกัน งานสิ่งพิมพ์เหล่านี้เป็นสิ่งพิมพ์เฉพาะกิจที่ผลิตจำนวนไม่มากนัก อย่างไรก็ตามนอกจากให้บริการลูกค้าที่เข้ามาติดต่อด้วยตนเองแล้ว ธุรกิจสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กก็ยังใช้วิธีการเชิงรุกในการเข้าไปติดต่อรับงานจากบริษัทห้างร้านที่เปิดให้ประมูลงานโดยตรงด้วยเช่นกัน

อัศวิน พิษณุกุล (2557, หน้า 22-25) ได้สรุปลักษณะสำคัญของธุรกิจสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กไว้ดังนี้ (1) ลักษณะงานพิมพ์ที่จัดพิมพ์มีลักษณะรูปแบบที่แตกต่างกัน และเป็นครั้งคราวตามความต้องการของผู้ใช้บริการ (2) เป็นธุรกิจที่ส่วนใหญ่มีการดำเนินการผลิตงานพิมพ์ตามคำสั่งจ้างของผู้ใช้บริการที่จ้างพิมพ์ ซึ่งเจ้าของจะไม่สามารถคาดคะเนความต้องการล่วงหน้าได้อย่างแน่นอน (3) เป็นธุรกิจที่ต้องการการดำเนินธุรกิจในทุก ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นการตลาด การผลิต และบุคลากรที่มีความยืดหยุ่นให้สามารถปรับตัวเพื่อดำเนินการผลิตงานพิมพ์แต่ละลักษณะที่หลากหลายได้ (4) เป็นธุรกิจที่มีลักษณะจัดการด้านต่าง ๆ อย่างหลากหลาย เช่น ด้านการวางแผน และควบคุมการผลิต ด้านการวางแผนวัสดุคงคลัง เป็นต้น เนื่องจากงานพิมพ์แต่ละงานจะมีขั้นตอนการผลิตที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้เพื่อให้สามารถส่งมอบงานพิมพ์แก่ผู้ใช้บริการได้ตรงตามสัญญา และ (5) เป็นธุรกิจที่ต้องการการวางแผนวัสดุ เครื่องจักร และอุปกรณ์การผลิตต่าง ๆ ให้มีขีดความสามารถที่ยืดหยุ่นได้ สามารถปรับเปลี่ยนให้สามารถผลิตสิ่งพิมพ์ที่มีรูปแบบต่าง ๆ กันได้ตามความต้องการของผู้ใช้บริการ

ภาพที่ 4 โมเดลขอบข่ายการดำเนินงานธุรกิจสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

ที่มา: เด่นเดือน เลิศทยากุล ไชยยะ, [แผนภาพ]

จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการของบริษัทโฮเตีย อาร์ต แอนด์ คัท ตั้งอยู่บนถนนอุทอง ด้านหลังมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยาและสาขา 2 ตั้งอยู่บริเวณแยกประตูชัยใกล้กับวัดพนมยงค์ ได้ให้ข้อมูลว่า มีผู้ประกอบการธุรกิจสิ่งสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในบริเวณเกาะเมืองประมาณ 10 กว่าราย เช่น ร้านอัฐเพื่อโฆษณา หจก.กรุงเทพการช่าง เป็นต้น (ผู้ประกอบการเหล่านี้ส่วนใหญ่รู้จักกัน) ที่สามารถรับงานหน้าร้าน และรับงานจากร้านอื่นที่ไม่สามารถผลิตงานตามความต้องการของผู้ใช้บริการได้ บางครั้งจึงมีการส่งงานลูกค้าต่อให้แกกัน ซึ่งกลายเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างกันในกลุ่มธุรกิจสิ่งสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กด้วย ทั้งนี้สามารถสรุปขั้นตอนการดำเนินงานของธุรกิจสิ่งสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนงานด้านการตลาด และงานด้านการผลิต มีรายละเอียดดังนี้

งานด้านการตลาด

งานด้านการตลาดของธุรกิจสิ่งสิ่งพิมพ์เป็นงานด้านการวิเคราะห์ วางแผนการดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการให้เกิดความพึงพอใจ เกิดความต้องการในการสั่งจ้างให้พิมพ์งาน ดังนั้นจะเห็นว่าไม่ใช่เพียงแค่ตอบสนองการทำงานตามความต้องการเท่านั้น แต่มันเกี่ยวข้องกับการขาย การรับงาน การบริการผู้ใช้บริการ รวมถึงการประเมินราคา มีรายละเอียดดังนี้

1) การขาย เป็นการนำเสนองานให้กับผู้ใช้บริการ ซึ่งทางร้านจะต้องติดต่อหาผู้ใช้บริการใหม่ ๆ ที่ต้องการพิมพ์งานกับทางร้านเพิ่มมากขึ้นนอกจากผู้ใช้บริการเก่า แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่

1.1 การขายหน้าร้าน เป็นรูปแบบที่ผู้ใช้บริการเดินเข้ามาหาในร้านแล้วสั่งงานเลย การขายในรูปแบบนี้ผู้ใช้บริการส่วนใหญ่ มีเป้าหมายชัดเจนอยู่แล้วว่าต้องการอะไร ตั้งงบประมาณในการจัดทำสิ่งสิ่งพิมพ์เท่าไร วัสดุที่ใช้ในการพิมพ์ขึ้นอยู่กับงบประมาณ ใช้เวลาในการปิดการขายที่รวดเร็วเมื่องานเสร็จแล้ว ผู้ใช้บริการจึงจ่ายเงิน แต่ถ้ามีการติดตั้งอุปกรณ์เสริมอย่างการติดสติ๊กเกอร์ป้ายร้านค้า ทางร้านจะมีการเพิ่มค่าใช้จ่ายในส่วนนี้

1.2 การขายแบบยื่นประมูล เป็นรูปแบบการขายที่ฝ่ายขายจะต้องเข้าไปยังหน่วยงานที่มีการแจ้งว่าต้องการผู้รับเหมาในการผลิตสิ่งสิ่งพิมพ์ให้กับหน่วยงานทั้งหมด (ส่วนใหญ่เป็นโรงงานอุตสาหกรรม) ไม่ว่าจะเป็น ป้าย สติ๊กเกอร์ ใบปลิวให้ข้อมูลด้านความปลอดภัย ป้ายติดรถโดยสารรับส่งพนักงาน เป็นต้น การขายในรูปแบบนี้ต้องอาศัยระยะเวลาในการปิดการขาย เพราะทางร้านต้องทำเรื่องเสนอราคา เมื่อได้รับการคัดเลือกให้ทำการพิมพ์จะต้องมีการวางบิลกันก่อน (ทางร้านต้องสำรองจ่ายเงินค่าผลิตสิ่งสิ่งพิมพ์ไปก่อน) เมื่องานเสร็จเรียบร้อยแล้วทางหน่วยงานจะทำเรื่องเบิกจ่าย ซึ่งทางร้านจะได้รับเงินเมื่องานแล้วเสร็จไปประมาณ 3-5 เดือน

2) การรับงาน เป็นการรับงานจากผู้ใช้บริการโดยจะรับรายละเอียดต่าง ๆ ของสิ่งสิ่งพิมพ์ที่ผู้ใช้บริการต้องการ แล้วประสานงานกับฝ่ายประเมินราคา เพื่อประเมินราคาแล้วแจ้งให้ผู้ใช้บริการทราบ เมื่อผู้ใช้บริการตกลงราคา ก็จะทำให้ร้านออกไปสั่งพิมพ์ให้ฝ่ายผลิตดำเนินการผลิตต่อไปทั้งรูปแบบการขายหน้าร้าน และการขายแบบยื่นประมูล

3) การบริการลูกค้า เป็นงานด้านการเอื้ออำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทำงาน เช่น การให้คำแนะนำรายละเอียดเกี่ยวกับการพิมพ์ กระดาษที่ใช้ในการพิมพ์ สีที่ใช้ในการพิมพ์ เป็นต้น ยิ่งผู้ใช้บริการไม่มีความรู้เรื่องกระบวนการพิมพ์ก็ต้องประสานงานด้านการผลิตงานให้ผู้ใช้บริการตลอดจนการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งสิ่งพิมพ์ที่จัดพิมพ์ ซึ่งในปัจจุบันการบริการผู้ใช้บริการที่ดีควร

สร้างความประทับใจผู้ใช้บริการตั้งแต่ครั้งแรก เพื่อให้ผู้ใช้บริการกลับมาใช้บริการกับทางร้านอีกครั้ง หรือมีการบอกต่อไปยังผู้อื่น เป็นการเพิ่มจำนวนผู้ใช้บริการให้มากยิ่งขึ้นด้วย

4) การประเมินราคา เป็นงานที่เกี่ยวกับการประเมินราคางานพิมพ์ที่ผู้ใช้บริการต้องการจะพิมพ์ เพื่อให้ผู้ใช้บริการได้พิจารณาราคาก่อนจะตกลงให้พิมพ์งานเนื่องจากธุรกิจการพิมพ์มีการจัดพิมพ์งานที่หลากหลายรูปแบบ จึงต้องให้ความสำคัญกับงานด้านการประเมินราคาเป็นสำคัญ ซึ่งราคาที่ใช้บริการต้องจ่ายนั้นขึ้นอยู่กับวัสดุ และความคงทนของสินค้า หากต้องการความคงทนของสินค้าให้ใช้ได้ยาวนาน ราคาจะสูงกว่าปกติแน่นอน

งานด้านการผลิต

งานด้านการผลิตถือว่า เป็นงานหลักของธุรกิจสิ่งพิมพ์ ซึ่งหากร้านใดมีรูปแบบการบริการธุรกิจสิ่งพิมพ์แบบครบวงจรที่สามารถผลิตงานในทุก ๆ ขั้นตอนตั้งแต่งานก่อนงานพิมพ์ และงานหลังงานพิมพ์ก็จะได้เป็นตัวเลือกแรกในการจ้างผลิตงาน ซึ่งสามารถแบ่งการดำเนินงานได้ดังนี้

1) การวางแผน เนื่องจากธุรกิจสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กเป็นรูปแบบงานพิมพ์ตามสั่ง ส่งผลให้มีรูปแบบการพิมพ์ที่หลากหลาย ขั้นตอนการผลิตก็จะแตกต่างกัน และเวลาที่ให้บริการก็จะแตกต่างกันไปด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับงานรับงานจากผู้ให้บริการว่า ผู้ใช้บริการมีความต้องการอย่างไร มีวัตถุประสงค์ในการใช้งานอย่างไร ดังนั้น จึงต้องมีการวางแผนรวมถึงการควบคุมการผลิตที่มีประสิทธิภาพ ตั้งแต่การเลือกใช้วัสดุ เครื่องจักร และอุปกรณ์การผลิตที่มีอยู่อย่างเต็มที่

2) ด้านการผลิต เป็นการผลิตสิ่งพิมพ์ตามโจทย์ของผู้ใช้บริการ ผู้ผลิตต้องรู้เรื่องอุปกรณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องพิมพ์ (ซึ่งส่วนใหญ่ใช้เครื่องพิมพ์ระบบออฟเซต) ต้องขึ้นอยู่กับสินค้าที่ผู้ใช้บริการต้องการ เช่น สติกเกอร์แปะสินค้าขนาดเล็ก ต้องใช้เครื่องพิมพ์เลเซอร์ที่มีความละเอียดสูง แต่หากปรินต์ป้ายไวนิลขนาดใหญ่ ความละเอียดในการพิมพ์ก็อาจจะลดคุณภาพลงมาได้

3) ด้านการควบคุมคุณภาพงานพิมพ์ เป็นขั้นตอนที่อาศัยความชำนาญและความละเอียดในการทำงานค่อนข้างสูง เพราะต้องดูรายละเอียดของงานให้ออกมาตรงความต้องการของผู้ใช้บริการมากที่สุด และหากเป็นงานที่มีการติดตั้งด้วย เช่น ป้ายไวนิลขนาดใหญ่ ทางร้านจะต้องมีการรับประกันคุณภาพงานให้กับผู้ใช้บริการด้วย

4) การบริการหลังการขาย เป็นขั้นตอนที่ผู้ประกอบการใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมการขาย ซึ่งเป็นแนวทางที่ผู้ประกอบการใช้เป็นจุดเด่นของแต่ละร้าน เช่น ส่งสินค้าให้ฟรี บริการแก้ปัญหาให้ในกรณีที่มีการติดตั้งอุปกรณ์ 1 ปี เป็นต้น (ปรมาภรณ์ เอ็งวงศ์ตระกูล, 2564, 29 มิถุนายน)

กลยุทธ์ในการพัฒนาการตลาดของธุรกิจสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในย่านเกาะเมือง

พระนครศรีอยุธยา

การดำเนินการพัฒนาด้านการตลาดของธุรกิจสิ่งพิมพ์ โดยหลักแล้วเน้นการเพิ่มยอดขายหรือยอดการผลิต เพิ่มปริมาณการสั่งซื้อ อันเป็นผลในการเพิ่มรายได้มากขึ้น ตลอดจนการยอมรับของผู้ใช้บริการที่มีต่อธุรกิจก็จะมากขึ้นตามไปด้วย อัครวิณ พิษณุกุล (2557, หน้า 30-60) ได้เสนอแนวทางการพัฒนาธุรกิจสิ่งพิมพ์ขนาดเล็ก สอดคล้องกับแนวคิดด้านส่วนประสมการตลาดของคอตเลอร์ (Kotler, 1997, p. 92-94) ซึ่งเป็นเครื่องมือทางการตลาดที่สามารถประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการขาย แบ่งออกเป็น

4 ด้าน ได้แก่ ด้านผลิตภัณฑ์และบริการ (Production & Service) ด้านราคา (Price) ด้านการจัดจำหน่าย (Place) และด้านการส่งเสริมการขาย มีรายละเอียด ดังนี้

1) การพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์และบริการ (Production & Service) ได้แก่ ความสามารถในการใช้งาน ความน่าเชื่อถือ ความคงทน มีรูปแบบที่น่าสนใจ หรืออาจใช้กลยุทธ์ในการทำให้แตกต่างจากร้านอื่น เช่น การออกแบบที่น่าสนใจ เป็นที่ต้องการของตลาดและแตกต่างจากคู่แข่ง เป็นต้น โดยเฉพาะในเรื่องของการออกแบบ ธุรกิจสิ่งพิมพ์จะต้องติดตามแนวทางการออกแบบให้ทันสมัย ไม่ตกยุค รวมถึงต้องเรียนรู้เกี่ยวกับวัสดุที่ได้รับความนิยมมาผลิตเป็นสื่อโฆษณากลางแจ้ง หรือป้ายร้านค้า ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงโดยเฉลี่ยทุก ๆ 2 ปี เช่น ป้ายอะคริลิก ป้ายกล่องไฟสแตนเลส แผ่นพลาสติก (Plastwood) เป็นต้น (อิษยา ศรีวัชร ณ อยุธยา, 2564, 24 มิถุนายน)

ในส่วนของการพัฒนาด้านการบริการ ที่ธุรกิจจะต้องจัดให้มีสำหรับผู้ให้บริการเพื่ออำนวยความสะดวก ตามที่ผู้ให้บริการต้องการ แม้ว่าการบริการจะไม่ใช่อุปสรรคสำคัญที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อ แต่มีผลต่อการสร้างความน่าเชื่อถือ และความประทับใจ (สุนันทา ทวีผล, 2550, หน้า 18) ก่อให้เกิดความต้องการในการติดต่อกับธุรกิจอย่างต่อเนื่อง และสามารถรักษาสวนแบ่งการตลาดได้อย่างคงที่ ทั้งนี้การบริการยังเป็นหน้าด่านแรกที่สามารถสร้างความประทับใจให้กับลูกค้า แม้ว่าครั้งแรกที่เจอกันลูกค้าจะไม่จ้างงาน แต่ภายในใจลูกค้าจะยังนึกถึงร้านผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ของเราอยู่ และอาจจะเลือกใช้บริการในครั้งต่อไปได้ ซึ่งธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กต่างพยายามพัฒนาการบริการในการตอบสนองความต้องการของลูกค้าเพื่อสร้างความประทับใจ เช่น การให้คำปรึกษาทางด้านการตลาดให้กับผู้ใช้บริการที่มาจ้างพิมพ์ป้ายติดร้านค้าในเรื่องของการจัดวางหน้าร้าน (Display) หรือการให้บริการส่งงานไปยังผู้ใช้บริการโดยที่ผู้ใช้บริการไม่ต้องมารับเอง เป็นต้น

2) การพัฒนาด้านราคา ซึ่งสามารถใช้เป็นกลยุทธ์ในการแข่งขันระหว่างธุรกิจได้ สิ่งที่ทำให้การดำเนินกลยุทธ์ด้านราคาให้ต่ำกว่าคู่แข่งได้ คือการลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำสุดเท่าที่จะทำได้ โดยต้องอาศัยความร่วมมือของคนในธุรกิจช่วยกันพัฒนาวัสดุการผลิตที่ราคาถูกลง เทคโนโลยีการผลิตที่ง่ายขึ้น ใช้บุคลากรลดลงซึ่งเป็นส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาทางการผลิต แต่ในส่วนของการตลาด สามารถทำได้หลายวิธี เช่น การกำหนดเกณฑ์ประเมินราคาที่สมเหตุสมผล สามารถทำกำไร และสามารถแข่งขันกับคู่แข่งได้ การยอมให้มีการยืดหยุ่นของราคา สามารถต่อรองกันได้ การพิจารณาให้มีส่วนลดแก่ผู้ใช้บริการเป็นพิเศษ เป็นต้น ทั้งนี้รวมถึงการแสวงหาตลาดเพิ่ม ก็เป็นวิธีการเชิงรุกที่จะสามารถเข้าถึงผู้ใช้บริการได้มากที่สุดโดยใช้พนักงานฝ่ายขายเข้าหาหน่วยงานที่คาดว่าจะพิมพ์งาน ซึ่งการแสวงหาตลาดนี้จะต้องเข้าใจลักษณะตลาดของแต่ละประเภทที่จะเข้าไปด้วย เช่น หน่วยงานราชการจะมีระบบเบิกจ่ายไม่เหมือนกับหน่วยงานเอกชน เวลานำเสนองานจะต้องมีการขอใบเสนอราคาเพื่อตั้งงบประมาณเป็นไตรมาส เป็นต้น

3) การพัฒนาด้านการจัดจำหน่าย ด้วยพื้นที่บริเวณเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นสถานที่ตั้งสำคัญของหน่วยงานราชการ และสถานศึกษา ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ใช้บริการเป้าหมาย เนื่องจากมีการว่าจ้างให้มีการจัดทำสื่อเพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น หนังสือ เอกสารประกอบการสอน ไลน์ลจัดบอร์ด สื่อนิทรรศการกิจกรรมวันสำคัญอย่างเช่น กิจกรรมวันแม่ กิจกรรมวันภาษาไทย เป็นต้น จำเป็นต้องอาศัยการว่าจ้างธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กแทบทั้งสิ้น ดังนั้น เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาด้านการจัดจำหน่าย ผู้ประกอบการควรมีการศึกษารูปแบบของสื่อที่กำลังได้รับความนิยมเพื่อรองรับการจ้างงานของลูกค้า และควรขยายโอกาสในการจัดจำหน่ายไปยังหน่วยงานเอกชนร้านค้ามากขึ้น เพราะว่าใน

บริเวณย่านเกาะเมืองก็มีจำนวนร้านค้าที่เพิ่มมากขึ้น และสนใจว่าจ้างผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อประชาสัมพันธ์ร้านค้าของตนเองเช่นกัน

4) การพัฒนาด้านการส่งเสริมการตลาด เพื่อกระตุ้นแรงจูงใจให้เกิดการซื้อสินค้าในระยะเวลาอันสั้นซึ่งอาจจะอยู่ในรูปแบบของการลดราคา เนื่องจากสื่อสิ่งพิมพ์มีต้นทุนการผลิตต่อหน่วยค่อนข้างสูง แต่หากผลิตในปริมาณมากราคาต่อหน่วยก็จะถูกลง หากเจ้าของธุรกิจจัดกิจกรรมส่งเสริมการขายโดยตั้งราคาขายส่ง (ยอดการผลิตสูงแต่ราคาถูกลง) ก็จะสามารถดึงดูดความสนใจจากผู้ให้บริการได้ หรือหากไม่สามารถลดราคาได้อาจหารูปแบบการบริการอื่นเพื่อส่งเสริมการขาย เช่น บริการออกแบบฟรี บริการส่งของและติดตั้งฟรี เป็นต้น

นอกจากนี้ เนื่องจากในย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยามีลักษณะขอบเขตที่จำกัด เจ้าของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในเกาะเมืองฯ จึงมักรู้จักคุ้นเคยกัน บางรายก็เคยทำงานร่วมกันมาก่อนที่จะแยกออกมาตั้งบริษัทของตนเอง ดังนั้น หากธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กร่วมมือกัน โดยนำเอาทรัพยากรที่แตกต่างกันของธุรกิจต่าง ๆ มารวมกัน หรือโดยการขยายขอบข่ายของธุรกิจไปในสาขาอื่น การส่งต่องานในส่วนที่ตนเองไม่สามารถทำได้จึงเป็นกลยุทธ์สำคัญสำหรับธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็ก ซึ่งจะช่วยประหยัดต้นทุนการผลิตและช่วยแก้ปัญหาการแย่งลูกค้าหรือการตัดราคา ไม่สามารถควบคุมราคาให้เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนดได้ จนบางครั้งอาจจำเป็นต้องผลิตงานพิมพ์ในราคาที่มักก่อให้เกิดผลกำไรหรือต่ำกว่าต้นทุนเพื่อรักษาลูกค้าเอาไว้ เป็นต้น

ความคิดเห็นของผู้ใช้บริการเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาด้านการตลาดของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

ผู้เขียนได้ทดลองใช้แบบสอบถามออนไลน์ในการสำรวจความคิดเห็นของผู้ใช้บริการธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็ก ซึ่งอาจช่วยให้เห็นแนวโน้มของการตัดสินใจเลือกใช้บริการธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในบริเวณย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา เพื่อเป็นแนวทางให้แก่ผู้ประกอบการได้นำข้อมูลไปเป็นแนวทางปรับปรุงธุรกิจของตนเองให้สอดคล้องกับพฤติกรรมของผู้บริโภคในปัจจุบัน โดยผู้เขียนได้ออกแบบคำถามผ่านโปรแกรม Google Form ระหว่างวันที่ 1-31 พฤษภาคม 2564 ได้เผยแพร่ในกลุ่มเฟซบุ๊กสาธารณะของชุมชนในบริเวณย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 104 คน พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับราชการถึง ร้อยละ 57.7 เจ้าของกิจการ ร้อยละ 13.5 นักศึกษาร้อยละ 7.7 ธุรกิจแฟรนไชส์ ร้อยละ 5.8 และบริษัทจำกัด ร้อยละ 5.8 ตามลำดับ นอกจากนี้ก็จะเป็นห้างร้าน รัฐวิสาหกิจเพียงเล็กน้อย จากข้อมูลชี้ว่า ในย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการที่สำคัญทั้งองค์กรทางด้านการศึกษา และองค์กรทางด้านการปกครอง อาจจะมีการจัดทำเอกสารประกอบการเรียนการสอนเป็นการเฉพาะ หรือผลิตสื่อประกอบการสอนด้วยสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น การจัดบอร์ดให้ความรู้ เป็นต้น ทั้งนี้ยังมีหน่วยงานราชการที่ยังต้องอาศัยการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อนำเสนอไปยังกลุ่มชุมชน หรือกลุ่มผู้ที่อยู่ภายใต้การดูแลเพื่อทำการสื่อสาร การประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างการรับรู้แก่คนในชุมชน ลำดับต่อมาเป็นเจ้าของกิจการที่ใช้บริการในการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการค้าไม่ว่าจะเป็น แผ่นพับ ใบปลิว ฉลาก ทั้งนี้รวมไปถึงธุรกิจแฟรนไชส์ และบริษัทจำกัดด้วยโดยข้อคำถามต่าง ๆ มีรายละเอียด ดังนี้

ภาพที่ 5 แบบสอบถามออนไลน์ผ่านโปรแกรม Google Form พร้อมการประเมินผล
ที่มา: เด่นเดือน เลิศทยากุล ไชยยะ, [ภาพนิ่ง]

1. ปัจจัยสำคัญในการเลือกใช้ช่องทางสื่อสารของผู้ใช้บริการธุรกิจสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในย่าน เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

การเลือกใช้ใช้บริการธุรกิจสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กของผู้ใช้บริการ ขึ้นอยู่กับช่องทางการสื่อสารที่
ผู้บริหรินิยมเลือกใช้ โดยแบ่งปัจจัยออกเป็น 4 ประเด็นจากผู้ให้บริการจำนวน 104 คน ได้ผลดังต่อไปนี้

1.1 การให้ความสำคัญของช่องทางที่ใช้ในการค้นหาธุรกิจสิ่งพิมพ์ พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่
ใช้ Google ในการสืบค้นหาร้านเป็นจำนวนมากที่สุดถึงร้อยละ 75 รองลงมาคือ การสอบถามจากคนรู้จัก
ว่า ควรเลือกใช้บริการร้านใดคิดเป็นร้อยละ 47 (เนื่องจากบริบทของเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาที่มี
ขอบเขตพื้นที่ไม่กว้างมากนัก และร้านที่ให้บริการมีจำนวนจำกัด การโฆษณาแบบปากต่อปากจึงยัง
ค่อนข้างมีความสำคัญ) การสืบหาจากป้ายโฆษณากลางแจ้งคิดเป็นร้อยละ 28.8 การขับรถตระเวนหาร้าน
ที่อยู่ใกล้ที่สุด คิดเป็นร้อยละ 19.2 อาศัยข้อมูลจากสื่อวิทยุและสื่อสิ่งพิมพ์ คิดเป็นร้อยละ 19.2 และ
ช่องทางอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 1

1.2 การเลือกใช้ช่องทางในการติดต่อโรงพิมพ์ พบว่าผู้ให้บริการส่วนใหญ่ให้ความสนใจจาก
การติดต่อผ่านหน้าร้านมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 62.5 เนื่องจากภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยามีขนาด
เล็ก การเดินทางไม่ไกลมาก การติดต่อผ่านหน้าร้านสามารถติดต่อเจรจาได้สะดวกและได้ข้อมูลที่ชัดเจน
ลำดับรองลงมาผู้ให้บริการใช้การโทรศัพท์ติดต่อสอบถามคิดเป็นร้อยละ 53.8 การใช้เฟซบุ๊ก คิดเป็นร้อยละ
47.1 การใช้ไลน์ คิดเป็นร้อยละ 38.5 การดูข้อมูลจากเว็บไซต์แล้วติดต่อร้านที่ร้อยละ 26 และส่งจดหมาย
อิเล็กทรอนิกส์ในการสอบถามข้อมูลทีร้อยละ 7.7

1.3 การรับงานหลังจากงานพิมพ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว พบว่าผู้ให้บริการเลือกที่จะเดินทางมารับงาน
ที่ร้านมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 71.2 เพราะจะได้สามารถตรวจเช็คงานให้เรียบร้อยก่อน และมีความ
แน่นอนในเรื่องของเวลาในการรับงาน รองลงมาผู้ให้บริการเลือกใช้วิธีนัดหมายให้ทางร้านจัดส่งให้ คิดเป็น
ร้อยละ 33.7 และอาศัยพนักงานขนส่ง คิดเป็นร้อยละ 33.7

1.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกใช้บริการโรงพิมพ์ พบว่าผู้ให้บริการเลือกใช้บริการโรงพิมพ์ที่มีงาน
พิมพ์คุณภาพดีเป็นอันดับแรก คิดเป็นร้อยละ 86.5 เนื่องจากการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์แต่ละครั้งต้องพิมพ์ใน

ปริมาณมากเพื่อลดต้นทุนในการผลิต ในการพิมพ์จึงต้องอาศัยการพิมพ์ที่มีคุณภาพทั้งการสะกดคำ การใช้กระดาษที่ตรงตามความต้องการของผู้ใช้บริการ รองลงมา คือ ราคางานพิมพ์ คิดเป็นร้อยละ 71.2 ความสะดวกในการสื่อสารเพื่อใช้บริการคิดเป็นร้อยละ 54.8 ความน่าเชื่อถือของร้านคิดเป็นร้อยละ 48.1 การมีตัวอย่างจากทางร้านที่ชัดเจน คิดเป็นร้อยละ 43.3 ใกล้ที่ทำงาน คิดร้อยละ 31.7 มีบริการออกแบบ สื่อสิ่งพิมพ์ คิดเป็นร้อยละ 29.8

2. ปัจจัยในการส่งเสริมการขายของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

การส่งเสริมการขายเป็นกิจกรรมที่ทางผู้ประกอบการธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์จัดขึ้นมาเพื่อกระตุ้นยอดขาย ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เช่น การสะสมยอดซื้อ การสะสมแต้มปี เป็นต้น จากการสำรวจผู้ใช้บริการจำนวน 104 คน ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมการขาย แบ่งออกเป็น 4 ประเด็น ดังนี้

2.1 การส่งเสริมการขายที่มีผลต่อการเลือกใช้บริการโรงพิมพ์ พบว่า ผู้ใช้บริการส่วนใหญ่ให้เลือก ส่วนลดจากบัตรสมาชิกมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 54.4 เนื่องจากผู้ใช้บริการส่วนใหญ่เคยใช้บริการร้านสื่อสิ่งพิมพ์เดิม เมื่อผู้ใช้บริการได้บัตรสมาชิกไปจะส่งผลให้ร้านสื่อสิ่งพิมพ์นั้นได้ความจงรักภักดีของผู้ใช้บริการไปด้วย รองลงมาคือ การมีโปรโมชั่นพิเศษ (เช่น ส่งงานพิมพ์แผ่นพับ 100 แผ่นในราคา 1,000 บาท ทางร้านแถมจำนวนแผ่นพับให้ 20 แผ่นฟรี เป็นต้น) คิดเป็นร้อยละ 35.9 การมีคูปองสะสมแต้ม คิดเป็นร้อยละ 36.5 การมีคูปองชิงโชค คิดเป็นร้อยละ 13.5 ส่วนด้านการจัดส่งฟรี การมีส่วนลดจากปริมาณงานที่สั่งทำต่อครั้ง คิดเป็นร้อยละ 1

2.2 การโฆษณา พบว่าการส่งเสริมการขายผ่านเฟซบุ๊ก ได้รับความสนใจมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 77.7 เนื่องจากผู้ใช้บริการส่วนใหญ่มีสมาร์ทโฟนที่สามารถเข้าใช้บริการสื่อสังคมออนไลน์เพื่อติดตามข่าวสารได้ง่ายและรวดเร็ว รองลงมาคือ การประชาสัมพันธ์โปรโมชั่นทางแอปพลิเคชันไลน์ คิดเป็นร้อยละ 41.3 การโฆษณาผ่านเว็บไซต์ของบริษัท คิดเป็นร้อยละ 35.6 การติดป้ายโฆษณาตามที่สาธารณะ คิดเป็นร้อยละ 27.9 การโฆษณาโดยใช้ใบปลิว คิดเป็นร้อยละ 14.4 การส่งข่าวและการส่งเสริมการขายผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ คิดเป็นร้อยละ 13.5 และการใช้สื่อวิทยุโฆษณาร้านคิดเป็นร้อยละ 6.7

2.3 ความต้องการต่อการพัฒนาของโรงพิมพ์ พบว่าผู้ใช้บริการเห็นว่าร้านควรพัฒนาด้านการให้บริการที่สะดวกและรวดเร็วมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 64.1 ประเด็นสำคัญต่อมา คือ คุณภาพการพิมพ์ คิดเป็นร้อยละ 61.2 ราคาสื่อสิ่งพิมพ์ คิดเป็นร้อยละ 51.9 การให้คำปรึกษาแก่ผู้ใช้บริการ คิดเป็นร้อยละ 43.3 การเพิ่มประเภทของการบริการให้มากขึ้น คิดเป็นร้อยละ 39.4 การติดต่อผู้ใช้บริการ คิดเป็นร้อยละ 38.5 และการนำเสนอสินค้าแก่ผู้ใช้บริการ คิดเป็นร้อยละ 25

2.4 สิ่งที่มีความจำเป็นในธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ยุคใหม่ พบว่า ผู้ใช้บริการให้ความเห็นว่า ร้านควรมีการออกแบบงานที่ทันสมัยมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 68.3 ประเด็นต่อมาผู้ใช้บริการเห็นว่า ผู้ให้บริการควรมีสื่อสังคมออนไลน์ในการติดต่อสื่อสาร คิดเป็นร้อยละ 66.3 ผู้ใช้บริการเห็นว่า ร้านควรมีความเป็นมืออาชีพ คิดเป็นร้อยละ 55.8 การตกแต่งร้านที่ทันสมัย มีเอกลักษณ์ คิดเป็นร้อยละ 26 และผู้ให้บริการควรมีการโฆษณาทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ คิดเป็นร้อยละ 10.6

นอกจากนี้ ผู้ใช้บริการยังได้ให้ความเห็นนอกเหนือจากประเด็นคำถามอันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนารูปแบบการให้บริการของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กไว้ โดยกล่าวสรุปได้ว่า ผู้ประกอบการควรมีการนำเสนอขั้นตอนการดำเนินการให้กับผู้ใช้บริการตั้งแต่ต้นจนจบ รวมถึงการเสนออัตราค่าบริการ

ในการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เป็นมาตรฐานที่ชัดเจนเพื่อให้ผู้ใช้บริการใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจเลือกร้านที่มีความพึงพอใจมากที่สุด และทางผู้ให้บริการธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ควรทำงานตามใจผู้ใช้บริการ ไม่ตัดความรำคาญด้วยคำว่า “มีแต่แบบนี้ จะเอาหรือไม่” แต่ควรเน้นการบริการด้วยความใส่ใจ (Service Mind) ต่อผู้ใช้บริการ มีมาตรฐานในการพิสูจน์อักษรที่ถูกต้องและการใช้ภาพที่ถูกต้องลิขสิทธิ์ ผลงานที่มีคุณภาพในระยะเวลาที่ตกลงกันได้ มีบริการหลังการขาย เช่น บริการติดตั้งสื่อสิ่งพิมพ์ที่ส่งทำอย่างปายร้าน สตึกเกอร์ที่ต้องติดตั้งโดยช่างผู้เชี่ยวชาญ เป็นต้น

ส่วนประเด็นความคิดเห็นที่ช่วยส่งเสริมให้ธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กอยู่ได้ในยุคดิจิทัล คือ ต้องตีโจทย์การแข่งขันในยุคสังคมออนไลน์ให้แตก มีสื่อสิ่งพิมพ์รูปแบบใหม่ ๆ มาเสนอ แม้ว่ารูปแบบแพลตฟอร์มจะมีแนวโน้มอยู่ในรูปแบบดิจิทัลมากขึ้น แต่การอ่านหนังสือจากแผ่นกระดาษที่จับต้องได้ยังมีความจำเป็นอยู่มากสำหรับประชากรที่ไม่ได้อ่านจากแพลตฟอร์มอิเล็กทรอนิกส์แบบจริงจัง

บทสรุป

ธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในย่านเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา อยู่ในรูปแบบร้านค้าที่ให้บริการพิมพ์สื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็ก มีการปรับปรุงตัวให้สามารถรองรับงานพิมพ์ขนาดใหญ่ขึ้น และมีการปรับรูปแบบธุรกิจให้รองรับงานพิมพ์ที่ไม่ได้พิมพ์ลงบนกระดาษเท่านั้น แต่ต้องสามารถประยุกต์ใช้ระบบการพิมพ์กับวัสดุอื่น ๆ ตั้งแต่การผลิตป้ายชื่อร้านค้า ป้ายติดรถเข็นขายสินค้าเคลื่อนที่ ไปจนถึงการจัดแสดงนิทรรศการจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว อาจจะกล่าวได้ว่า ธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์จะไม่ใช้ธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์อย่างเดียวแล้ว แต่เป็นธุรกิจผลิตสื่อโฆษณาทั้งในรูปแบบของสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อกลางแจ้ง และสื่อการจัดแสดง ถึงแม้ว่าบางร้านจะไม่มีอุปกรณ์สนับสนุนในการรับงานขนาดใหญ่ แต่ก็จะมีอาศัยเครือข่าย (Connection) จากร้านอื่นที่รู้จักกันมาช่วยรับงานในส่วนที่ทางร้านทำไม่ได้ เช่น งานป้ายไฟ ทางร้านสื่อสิ่งพิมพ์จะทำการพิมพ์สตึกเกอร์ และส่งงานผลิตกล่องป้ายไฟกับอีกร้าน รวมถึงการติดตั้งด้วย แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ทางร้านจะอาศัยความจริงใจพูดคุยกับผู้ใช้บริการโดยตรงเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่เพิ่มเข้ามา ในบางครั้งก็ให้ผู้ใช้บริการติดต่อร้านที่ให้บริการเรื่องวัสดุหรือการติดตั้งเอง ส่วนทางร้านจะคิดค่าใช้จ่ายในการออกแบบและการพิมพ์เท่านั้น

แนวโน้มของธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยามีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สวนกับทิศทางด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากจำนวนผู้ใช้บริการมากขึ้นโดยเฉพาะผู้ใช้บริการที่ประกอบธุรกิจส่วนตัว อย่างเช่น การเปิดร้านค้าทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ไปจนถึงการขายสินค้าออนไลน์ ก็ต้องการสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อนำเสนอสินค้าของตนเองให้เป็นที่รู้จักและจดจำ ส่งผลให้ธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยามีอัตราการแข่งขันกันทางด้านราคาค่อนข้างสูงกว่าร้อยละ 90 ผู้ประกอบการธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์จึงต้องพยายามหาจุดเด่นให้กับตัวเองซึ่งผู้ประกอบการสามารถนำเอาแนวความคิดเรื่องสวนประสมทางการตลาดของคอตเลอร์ (Kotler) ที่เน้นหลัก 4p มาเป็นแนวทางในการพัฒนาด้านการตลาดของตนเองได้

ในส่วนของผู้ใช้บริการเองก็มีพฤติกรรมที่เปิดรับสื่อหลายช่องทาง โดยจะเน้นไปที่สื่อใหม่อย่างสื่อสังคมออนไลน์ในการหาข้อมูลร้าน หรือติดต่อสอบถามข้อมูลผ่านแอปพลิเคชันไลน์ เฟซบุ๊ก ซึ่งสอดคล้องกับแบบจำลองการยอมรับเทคโนโลยี (Technology Acceptance Model: TAM) ผู้ใช้งานรับรู้ถึงประโยชน์ของการใช้เทคโนโลยีที่สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองได้อย่างง่ายดาย จึงทำให้เกิด

ทัศนคติที่ดี และยอมรับการใช้งานเทคโนโลยีนั้น (Davis. 1989, quoted in Shih, 2003, p.720) อีกทั้งยังเป็นอิทธิพลทางสังคมที่มีการใช้สื่อสังคมออนไลน์มากขึ้นเมื่อผู้คนเห็นคนใกล้ชิดใช้ก็อยากจะใช้สื่อตัวนี้บ้าง (Venkatesh & Davis, 2000 อ้างถึงใน วิกานดา พรสกุลวานิช, 2562, หน้า 63) ซึ่งทางผู้ประกอบการเองก็มีการปรับตัวใช้สื่อใหม่เพื่อใช้รับงานและติดต่อกับลูกค้ามากขึ้น

ถึงแม้ว่าจะมีเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการสื่อสาร แต่การสื่อสารแบบเผชิญหน้า (Face to Face Communication) ก็ยังคงมีความสำคัญอยู่ในบริบทของพื้นที่ที่มีขนาดเล็กอย่างเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ผู้ใช้บริการจึงยังมีการใช้การสื่อสารรูปแบบนี้เพื่อบอกความต้องการแก่ผู้ประกอบการในกรณีที่มีความซับซ้อนที่ต้องตกลงกัน รวมถึงการส่งมอบงานที่มีการติดตั้งด้วย เพราะหากเกิดปัญหาหรือต้องการแก้ไขงานจะสามารถทำได้อย่างทันท่วงที อีกทั้งผู้ใช้บริการเองก็ยังสามารถต่อรองราคากับผู้ประกอบการได้ง่ายขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีความต้องการระหว่างบุคคล (Interpersonal Needs Theory) ว่าการสื่อสารแบบเห็นหน้านั้นจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ และธำรงรักษาความสัมพันธ์ของกันและกันมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับทั้งสองฝ่ายรับรู้และสามารถสนองความพึงพอใจของอีกฝ่ายได้อย่างเหมาะสมก็จะส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันก็จะดำเนินไปได้ด้วยดี (Schutz, 1966, p.18-20)

บรรณานุกรม

- เกื้อกุล ยืนยงอนันต์. (2529). **ความเปลี่ยนแปลงภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา**. เอกสารวิชาการ หมายเลข 59 สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- งานพิมพ์ป้ายโฆษณา ป้ายไว้นิลร้านค้า งานตัดเพื่อจัดแสดง. (2564). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: อิชยา ศรีธวัช ณ อยุธยา
- งานพิมพ์บนกระดาษ เช่น นามบัตร สติกเกอร์ วารสาร. (2564). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: ปริมาตรณ์ เอ็งวงศ์ตระกูล.
- แบบสอบถามออนไลน์ผ่านโปรแกรม Google Form พร้อมการประเมินผล. (2564). [ภาพนิ่ง]. พระนครศรีอยุธยา: เด่นเดือน เลิศทยากุล ไชยยะ
- ทิพย์อนงค์ จินตวิจิต. (2562). การล่มสลายของนิตยสารไทย. **วารสารศาสตร์**, 12(2), 237 – 259.
- โมเดลขอขายการดำเนินงานธุรกิจสื่อสิ่งพิมพ์ขนาดเล็กในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา. (2564). [แผนภาพ]. พระนครศรีอยุธยา: เด่นเดือน เลิศทยากุล ไชยยะ.
- โรงพิมพ์เทียนวัฒนา. (2564). **Welcome Tienwattana Printing**. ค้นเมื่อ 1 กรกฎาคม 2564, จาก www.tienprint.com/
- วิกานดา พรสกุลวานิช. (2562). **สื่อใหม่และการจัดการสื่อ**. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วีรทัศน์ อิงคภัทรางกูร. (2558). **สื่อจะตรวจสอบทุนได้อย่างไรถ้าการเงินยังวิกฤต [จุลสาร]**. กรุงเทพฯ: สภาการหนังสือแห่งชาติ.
- ศุภศิลป์ กุลจิตต์เจือวงศ์. (2559). แนวทางการพัฒนาสิ่งพิมพ์ออนไลน์ในยุคดิจิทัล. **วารสารนิดาภาษา และการสื่อสาร**, 21(29), 37-55.
- ศูนย์ข้อมูลและข่าวสืบสวนเพื่อสิทธิพลเมือง TCIJ. (2562). **Media Disruption: EP5 “สื่อสิ่งพิมพ์ไทยในยุค Disrupt ถึงจุดดิ่งสุดแล้วหรือยัง”**. ค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2564, จาก www.tcijthai.com/news/2019/11/scoop/9541

- สุนันทา ทวีผล. (2550). ความพึงพอใจของประชาชนต่อการให้บริการด้านให้คำปรึกษาแนะนำปัญหา
ด้านกฎหมายของสำนักงานอัยการพิเศษฝ่ายช่วยเหลือทางกฎหมาย 3 (สคช). สาขาวิชา
การบริหารทั่วไป, วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.). (2563). รายงานสถานการณ์วิสาหกิจ
ขนาดกลางและขนาดย่อมปี 2563. ค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2564, จาก
https://sme.go.th/upload/mod_download/download-20200824164414.pdf
- อิชยา ศรีวัช ฌ อยุธยา. (2564, 24 มิถุนายน). เจ้าของกิจการ. บริษัทโอโยเดีย อาร์ต แอนด์ คัท จำกัด.
สัมภาษณ์
- อัศวิน พิษณุกุล. (2557). แนวทางการพัฒนาสื่อสิ่งพิมพ์ในอำเภอเมืองจังหวัดลำปาง. การศึกษาอิสระ
บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.
- Kotler, Philip. (1997). **Principles of Marketing**. New Jersey: Prentice-Hall.
- Scuhutz, W. (1966). **The Interpersonal Underworld**. Palo Alto, Ca: Science & Behavior
Books.
- Shih, H.P., (2003). Extended Technology Acceptance Model of Internet Utilization
Behavior. **Information Management**. 41, 719 – 729.

การศึกษาการผลิตกลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

A Study of Klong Khaek Making Process by Somneuk Jindawong, a Senior Savant of Phranakhon Si Ayutthaya Province

นภัสนันท์ จุนนเกษ / Naphatsanan Junnaket

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Assistant Professor Dr. of Music Studies Program, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

ปานหทัย วัชรวิงศ์ ณ อยุธยา / Panhathai Watchareewong Na Ayutthaya

อาจารย์ประจำสาขาวิชาดนตรีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Lecturer of Music Studies Program, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 25 มิถุนายน 2564 / แก้ไขบทความ 16 กันยายน 2564 / ตอรับบทความ 22 กันยายน 2564

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง การศึกษาการผลิตกลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นงานวิจัยที่มุ่งเน้นศึกษาการผลิตกลองแขก รวมถึงลักษณะเฉพาะในการผลิตกลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษาประวัตินายสมนึก จินดาวงษ์ การเลือกวัสดุในการผลิตกลองแขก กระบวนการผลิตกลองแขก งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาดนตรีด้วยการวิจัยทางมานุษยวิทยา โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากงานวิจัย เอกสาร ตำรา บทความ รวมทั้งการเก็บข้อมูลภาคสนาม การสัมภาษณ์บุคคล ผู้มีส่วนร่วมผลิตกลองแขก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมถูกต้อง จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์ เรียบเรียง เป็นรูปแบบรายงานการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า การผลิตกลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้ การคัดเลือกวัสดุ การเตรียมหนัง การทำขอบกลองและหน้ากลอง การสาวกลอง ซึ่งแต่ละขั้นตอนในการผลิตนั้น นายสมนึก จินดาวงษ์ ใช้เคล็ดลับต่าง ๆ เพื่อให้ได้กลองแขกที่มีเสียงกังวาลไพเราะเหมาะสมกับการบรรเลง เป็นที่ยอมรับของนักดนตรีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและจังหวัดใกล้เคียง นายสมนึก จินดาวงษ์ ได้นำประโยชน์จากเทคโนโลยี วัสดุสังเคราะห์ รวมถึงเครื่องมือช่างที่มีการพัฒนาขึ้นเฉพาะ หาได้ง่าย และราคาถูกในปัจจุบัน มาปรับใช้แทนวัสดุที่หายากและมีราคาสูง ฯลฯ เพื่อพัฒนาคุณภาพกลองแขกและลดต้นทุน การผลิตกลองแขกนั้นทุกขั้นตอนการผลิต ส่งผลต่อคุณภาพเสียงทั้งสิ้น โดยในแต่ละขั้นตอน นายสมนึก จินดาวงษ์ จะทำด้วยตนเองเพื่อควบคุมทุกขั้นตอน ให้ได้กลองแขกที่มีคุณภาพตามต้องการ นอกจากนี้ความสวยงามของหุ่นกลอง สัดส่วนที่ใช้ในการผลิตกลองแขกที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะมีความสำคัญเช่นเดียวกัน นายสมนึก จินดาวงษ์ มิได้ปรับเปลี่ยนกระบวนกลองตามความต้องการของลูกค้า

เพื่อคงมาตรฐานสัดส่วนของกลองแขกไว้มิให้คุณภาพกลองแขกเปลี่ยนไป ทั้งนี้ นายสมนึก จินดาวงษ์ ได้ถ่ายทอดกระบวนการผลิตกลองแขกที่มีคุณภาพดีนี้สู่ลูกหลาน รวมถึงผู้ที่สนใจในวัฒนธรรมทางดนตรีชนิดนี้ต่อไป

คำสำคัญ: กลองแขก สมนึก จินดาวงษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Abstract

The research article entitled “A Study of Klong Khaek Making Process by Somneuk Jindawong, a Senior Savant of Phranakhon Si Ayutthaya Province” is ethnomusicology whose objectives were 1) to study the biography of Somneuk Jindawong and 2) to study the process of Klong Khaek (double-headed drum) making that reflects his identity. The data were collected via a variety of methods – research, documents, textbooks, academic articles, interviews, and field studies – so as to obtain the accurate information.

The results revealed that the process of Klong Khaek making by Somneuk Jindawong comprised four steps: 1) selecting materials, 2) preparing leather, 3) making of drum edges and faces, and 4) stretching the drum faces. Somneuk Jindawong applied his unique skills in every single step, resulting in Klong Khaek with high-quality sound widely acceptable to the musicians not only in Phranakhon Si Ayutthaya province but also nearby provinces. Utilizing synthetic materials combined with specialized tools, which are easily available in local areas and cheaper, instead of those that are considered difficult to find and even more expensive, the drum costs were reduced, while the quality was developed. Moreover, to maintain the high standard and quality, exquisite shape and characteristic materials remain unchanged according to the strong desire of drum makers, not adjusted at customers' request. Besides, Somneuk Jindawong has transferred the process of Klong Khaek making to his inheritors, including those who are interested in conserving this kind of musical instrument.

Keywords : Klong Khaek, Somneuk Jindawong, Senior Savant, Phanakhon Si Ayutthaya

1.บทนำ

กลองแขก เป็นกลองซึ่งหน้าด้วยหนังทั้งสองหน้า รูปลักษณะเป็นทรงกระบอกสอบลง มี 2 ใบรวมเป็นหนึ่งคู่ ใบที่เสียงสูงกว่า เรียกว่า กลองแขกตัวผู้ ใบที่เสียงต่ำกว่า เรียกว่า กลองแขกตัวเมีย หน้าใหญ่เรียกหน้ารุ่ม หน้าเล็กเรียกหน้าต่าน วงกลองแขกประกอบด้วยเครื่องดนตรี 3 ชนิด คือ ปี่ชวา กลองแขก และฉิ่ง วงกลองแขกนี้เป็นวงดนตรีไทยแบบหนึ่ง ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากชาวจีน โดยชาวจีนได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย มีการเปลี่ยนแปลงรูปทรงบ้างเล็กน้อย ซึ่งอินเดียเรียกว่า ปัญจดุริยางค์ หรือดุริยะ (สทวัฒน์ ปลื้มปรีชา, 2544, บทคัดย่อ)

กลองแขกมีรูปทรงคล้ายกับกลองมลายูและกลองชนะ กลองทั้งสองชนิดนี้รูปทรงจะอ้วนและสั้นกว่ากลองแขก แต่ลักษณะการขึ้นหน้ากลอง การใช้สายเร่งเสียงที่ตึงให้เกิดความตึง มีลักษณะคล้ายกัน แต่กลองมลายูและกลองชนะนั้นสายเร่งเสียงทำด้วยหนัง ต่างกับกลองแขกที่ทำด้วยหวาย ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นหนังเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นงานโดมียศศักดิ์เพียงใด ก็ใช้เครื่องดนตรีที่ผสมวงเท่านั้น (มนตรี ตราโมท, 2522, หน้า 38) กลองแขกนิยมนำมาบรรเลงในวงปี่พาทย์ ส่วนกลองมลายูใช้กับวงปี่พาทย์นางหงส์ บรรเลงในงานอวมงคล ซึ่งในปัจจุบันนับว่าหาชมได้ยากยิ่ง ความว่า

“ในเครื่องปี่พาทย์ที่ไทยเราใช้กันอยู่ทุกวันนี้ เป็นเครื่องได้มาจากแขก 2 อย่าง เรียกว่า “กลองมะลายู” ได้มาจากพวกมะลายู อย่าง 1 เรียกว่า “กลองแขก” เข้าใจว่า ได้มาจากพวกชวา อย่าง 1 เครื่องปี่พาทย์แขก 2 อย่างนี้คล้ายกัน แต่ลักษณะประสมวง กลองมะลายูใช้กลอง 4 ใบ ปี่เลา 1 ห้อยโหม่งใบ 1 รวมคนวงละ 6 คน กลองแขกใช้กลอง 2 ใบ กับปี่เลา 1 ห้อยโหม่งใบ 1 รวมคนวงละ 4 คน แต่กลอง 2 ชนิดนั้นผิดกัน กลองมะลายูใช้ร้อยโยงด้วยสายหนัง รูปยาวกว่ากลองแขก ตีด้วยไม้หน้า 1 ตีด้วยมือหน้า 1 กลองแขกนั้นใช้ร้อยโยงด้วยหวายและตีด้วยมือทั้ง 2 หน้า” (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2483, หน้า 233-237)

วงกลองแขกนั้น เป็นเครื่องประโคมที่มีความศักดิ์สิทธิ์ โดยไทยเรารับวัฒนธรรมจากอินเดียของราชสำนักขวามลายู จากนั้นราชสำนักอยุธยาเข้าไปใช้ประโคมในขบวนพยุหยาตรา เพราะมีเสียงดังฟังชัด (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2559, หน้า 1-2) ปัจจุบันไทยเรานำมาแก้ไข ดัดแปลงให้เข้ากับบริบททางวัฒนธรรมดนตรีของไทย แต่ยังคงรูปลักษณะเดิมเอาไว้ ที่เปลี่ยนไปจะเป็นเรื่องของการเล่นเป็นส่วนใหญ่ ในเรื่องของจังหวะหน้าทับต่าง ๆ คนไทยได้ปรับปรุงขึ้นจากจังหวะหน้าทับของตะโพนไทยและกลองสองหน้า เพื่อมุ่งประโยชน์ในการเล่นให้เข้ากับอัตราจังหวะของบทเพลงไทย ส่วนที่เป็นจังหวะหน้าทับดั้งเดิมนั้นไม่ทราบว่ายังมีอยู่หรือไม่ แต่ลีลาจังหวะเหมือนแขกนั้นยังคงมีใช้อยู่ เช่น หน้าทับสระหม่า หน้าทับเจ้าเซ็น ยังคงออกสำเนียงเป็นแขกให้เราได้ฟังกันอยู่ในปัจจุบัน

การผลิตกลองแขก ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของผู้ซื้อเป็นหลัก ซึ่งลูกค้าบางรายอาจต้องการกลองแขกที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น ต้องการกลองแขกที่ให้เสียงหน้าต่านที่สูงและเสียงสั้น ช่างทำกลองจึงมีความจำเป็นต้องทำหน้าต่านให้มีขอบกลองขนาดเล็กลงกว่าเดิม อันเป็นเหตุให้รูปทรงสัดส่วนของกลองแขกเปลี่ยนไป ดังนี้แล้ว สัดส่วนกลองแขก รูปทรงที่งดงามแสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะของช่างจึงถูกละเลย โดยเน้นในเชิงธุรกิจมากกว่าการอนุรักษ์ จากเหตุผลดังกล่าว รวมถึงความนิยมในฝีมือการผลิตกลองแขกที่ได้รับการยอมรับจากนักดนตรีไทยในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและจังหวัดใกล้เคียง วงปี่พาทย์กว่าร้อยละ 85 ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาล้วนใช้กลองแขกนายสมนึก จินดาวงษ์ทั้งสิ้น รวมถึงศิลปินระดับประเทศ อาทิ ป่อม บอยไทย (ชัยยุทธ โตสง่า) ชุนอิน (ณรงค์ฤทธิ์ โตสง่า) ฯลฯ การผลิตกลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์นั้น ลูกค้าจะต้องรอคิวในการผลิต 6 เดือนถึง 2 ปี เนื่องจากกลองแขกทุกใบนายสมนึก จินดาวงษ์ ผลิตด้วยตนเอง ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจการศึกษาการผลิตกลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ ช่างทำกลองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเน้นการผลิตแบบดั้งเดิมและคงไว้ซึ่งสุนทรียะแห่งเสียง อีกทั้งยังเป็นการธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

2.วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัตินายสมนึก จินดาวงษ์
2. เพื่อศึกษาการผลิตกลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์

3.วิธีดำเนินงานวิจัย

การวิจัย การศึกษาการผลิตกลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อเผยแพร่การผลิตกลองแขกสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบเชิงคุณภาพนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ด้วยวิธีการทางมานุษยดนตรีวิทยา (Ethnomusicology) มีขั้นตอนอยู่ 5 ขั้นตอน คือ 1. การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data - Collection) 2. การจัดทำข้อมูล 3. การตรวจสอบข้อมูล 4. การวิเคราะห์ข้อมูล (Data - Analysis) 5. การนำเสนอผลการวิจัย โดยมีรายละเอียดตามลำดับต่อไปนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารและงานวิจัย หนังสือเอกสารต่าง ๆ
2. การจัดทำข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีทางมานุษยวิทยา คือ การสัมภาษณ์ เพื่อจะได้รายละเอียดข้อมูลที่ถูกต้อง คือ การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการโดยการสัมภาษณ์บุคคลที่ให้ข้อมูลคือ นายสมนึก จินดาวงษ์ และครอบครัว รวมถึงนักดนตรีไทยในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่เคยใช้กลองแขกที่ผลิตโดยนายสมนึก จินดาวงษ์

1. นายหน่วย ธรรมมิกะ (เป่าพาทย์ครูหน่วย ธรรมมิกะ)
2. นายนเรศ สุวรรณรูป (เป่าพาทย์อาจารย์นเรศ วัดจุฬามณี)
3. นายสราวุฒิ สุขบัณฑิตย์ (เป่าพาทย์ ส.สุขบัณฑิตย์)
4. นางบังเอิญ วงษ์กฤษณ์ (เป่าพาทย์คุณแดงโซว)
5. ร้อยตำรวจตรีวีรกานต์ บัวหลวง (เป่าพาทย์บ้านบัวหลวง)
6. นางบุญชู มีชูโกชน์ (เป่าพาทย์คณะบุญชู ลูกสร้อยทอง)
7. จำสับเอกสมบัติ บุตรกร (เป่าพาทย์ครูบุญ ไสยวุฒิ)

รวมถึงการสังเกตการณ์ โดยผู้วิจัยดำเนินการโดยหลักการสังเกตแบบมีส่วนร่วมด้วยตัวของผู้วิจัยเอง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบบันทึกข้อมูลบุคคล แบบบันทึกกระบวนการการผลิตกลองแขก เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูปดิจิทัล ฯลฯ เมื่อได้ข้อมูลทั้งหมดแล้ว จึงนำข้อมูลมาจัดให้เป็นระเบียบแยกหมวดหมู่เพื่อสะดวกในการนำไปวิเคราะห์

3. การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยจำแนกข้อมูลในการตรวจสอบ คือ นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร รวมถึงการสัมภาษณ์บุคคลเกี่ยวกับการผลิตกลองแขก
4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ด้านการศึกษากระบวนการผลิตกลองแขกตามหลักสวนศาสตร์และหลักมานุษยดนตรีวิทยา
5. การนำเสนอผลการวิจัย ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาดำเนินการตามวัตถุประสงค์การพรรณนาวิเคราะห์

4.แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดด้านการอนุรักษ์พัฒนาศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนและสังคมคือ

1. ศึกษา ค้นคว้า งานวิจัยทางวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมท้องถิ่นในฐานะที่เป็นมรดกของไทยอย่างถ่องแท้ เพื่อให้เห็นคุณค่า ทำให้เกิดการยอมรับและนำไปใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม
2. ส่งเสริมให้ทุกคนเห็นคุณค่าเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจและมั่นใจแก่ประชาชนในการปรับเปลี่ยนและตอบสนองกระแสวัฒนธรรมอื่น ๆ
3. สร้างทัศนคติความรู้และความเข้าใจว่า ทุกคนมีหน้าที่เสริมสร้างวัฒนธรรมที่เป็นสมบัติของชาติ และมีผลโดยตรงของความเป็นอยู่ของทุกคน

ทฤษฎีมานุษยวิทยาดนตรี (Ethnomusicology) เป็นการศึกษาดนตรีที่ไม่ใช่ดนตรีตะวันตก ได้แก่ ดนตรีพื้นบ้าน ดนตรีของชนกลุ่มน้อย เป็นต้น การศึกษามานุษยวิทยาทางดนตรี จะเน้นศึกษาด้านเนื้อหา ดนตรีรวมทั้งศึกษาวัฒนธรรมที่มีดนตรีไปเกี่ยวข้อง โดยใช้กระบวนการการศึกษาทางดนตรีวิทยา และมานุษยวิทยาเข้าผสมผสานกัน ดังนี้

การศึกษาดนตรีในบริบททางวัฒนธรรม เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลความสัมพันธ์ของพฤติกรรมมนุษย์ โดยข้อมูลต่าง ๆ จะถูกรวบรวมทั้งตัวดนตรีและบริบททางด้านดนตรี มาถอดความและวิเคราะห์ บทบาทพฤติกรรมสังคมมนุษย์ การศึกษามานุษยดุริยางควิทยาโดยมากเป็นการศึกษาดนตรีที่มีการสืบทอดแบบมุขปาฐะ โดยการหาข้อเท็จจริงจากแหล่งต่าง ๆ ที่ปรากฏในขณะนั้น โดยไม่จำกัดสถานที่ และประเภทของดนตรี เป็นการศึกษาดนตรีที่มีอยู่ในสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวทางวัฒนธรรม เสนอข้อคิดว่า

1. การศึกษาเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรมควรพิจารณาองค์ประกอบด้านศิลปวัฒนธรรม (วรรณคดี ดนตรี การแสดง และศิลปกรรมอื่น ๆ) และสังคมวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิต ความเชื่อ ฯลฯ
2. องค์ประกอบต่าง ๆ ของวัฒนธรรมเรียงร้อยประสานเข้าเป็นวัฒนธรรม ที่มีลักษณะเป็นองค์รวม ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคมวัฒนธรรม
3. การถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งมีกระบวนการและขั้นตอน เพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์มนุษย์หรือสัตว์ แต่เป็นการตั้งคำถามว่าการปรับตัวนี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทางธรรมชาติโดยสิ้นเชิง หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถกำหนดได้

การธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม เป็นความพยายามของชุมชนในการแก้ปัญหาผลกระทบที่เกิดจากความเจริญในด้านต่าง ๆ มีความสำคัญต่อการคงอยู่ของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม เป็นการปกป้องต่อมรดกทางวัฒนธรรม จึงมีความหมายใกล้เคียงและสัมพันธ์กับคำว่า การอนุรักษ์ ฉะนั้นการธำรงรักษาหมายถึง การทรงไว้ การชุไว้ ส่วนการอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาให้คงเดิม และการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม หมายถึง การรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาช้านานให้คงอยู่ต่อไปนานที่สุดเท่าที่จะทำได้

5. ผลการศึกษา

ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 3 ข้อดังนี้

นายสมนึก จินดาวงษ์ มีความชำนาญในการผลิตกลองแขกและมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป นายสมนึก จินดาวงษ์ อายุ 48 ปี อยู่บ้านเลขที่ 7 หมู่ 9 ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอบางบาล จังหวัด พระนครศรีอยุธยา เป็นบุตรของนายสุข และนางสุข จินดาวงษ์ มีพี่น้อง 5 คน นายสมนึก เป็นบุตรคนที่ 4 ของครอบครัว นายสมนึก จินดาวงษ์ สมรสกับนางณัฐวรรณ จินดาวงษ์

ภาพที่ 1 นายสมนึก จินดาวงษ์

ที่มา : นภัสนันท์ จุนนเกษ, 2563, [ภาพถ่าย]

นายสมนึก จินดาวงษ์ เริ่มเรียนดนตรีไทยตั้งแต่อายุ 14 ปี โดยเรียนกับครูประเสริฐ สุขอุดม ในบ้านครูย่านวัดจุฬามณี โดยเฉพาะการบรรเลงกลองทุกประเภทและออกงานบรรเลงต่าง ๆ ต่อมานายสมนึก จินดาวงษ์ มีโอกาสเรียนดนตรีไทยกับครูท่านอื่น ปัจจุบันนายสมนึก จินดาวงษ์ เป็นเจ้าของวงปี่พาทย์บ้านพลูหลวง มีการรับงานบรรเลงปี่พาทย์ไทยและปี่พาทย์มอญ ทั้งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง และจังหวัดใกล้เคียง

ในระยะแรกเริ่มการรับซ่อมกลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ เริ่มต้นจากการรับเปลี่ยนหน้ากลองแขกเพียงอย่างเดียว เมื่อมีผู้สนใจในคุณภาพเสียงกลองแขกนายสมนึก จินดาวงษ์ มากขึ้น จึงมีผู้นำกลองแขกมาให้ซ่อมเพิ่มขึ้น จนเป็นที่กล่าวขานปากต่อปากว่า กลองแขกนายสมนึก จินดาวงษ์ มีคุณภาพเสียงที่ดีจึงเป็นจุดเริ่มต้นในการตัดสินใจผลิตกลองแขก แต่การผลิตกลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ นั้น มีความพิถีพิถันโดยเฉพาะขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพเสียงของกลองแขก จึงใช้ระยะเวลาในการผลิตค่อนข้างนาน

จากคำสัมภาษณ์นักดนตรีที่เคยใช้กลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ หรือบางท่านก็รู้จักนายสมนึก จินดาวงษ์ เป็นการส่วนตัวได้สรุปประเด็นสำคัญ คือ กลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์

มีรูปทรงสัดส่วนงดงาม โดยยึดโครงสร้างสัดส่วนจากโบราณ มิได้ปรับสัดส่วนของกลองแขกตามสมัยนิยม และได้รับคำนิยมจากนักดนตรีหลายท่าน เช่น ร้อยตำรวจตรีวีรกานต์ บัวหลวง หัวหน้าวงปี่พาทย์ คณะบัวหลวง จำสืบเอกสมบัติ บุตรกร หัวหน้าคณะวงปี่พาทย์ครูบุญ ไสยวุฒิ นางบุญชู มีชูโกชน์ นางบังเอิญ วงษ์กฤษณ์ นายนเรศ สุวรรณรูป นายหน่าย ธรรมมิกะ ฯลฯ ต่างให้คำนิยมในคุณภาพกลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ ในฐานะช่างทำกลองซึ่งเป็นการยืนยันถึงความนิยมและคุณภาพกลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ อีกทางหนึ่ง

ภาพที่ 2 แสดงส่วนประกอบของกลองแขก
ที่มา: นภัสนันท์ จุนนเกษ, 2563, [ภาพถ่าย]

วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือสำหรับผลิตกลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ ได้ดัดแปลงสิ่งที่ใช้ในชีวิตประจำวัน มาปรับใช้ในการผลิตกลองแขก เช่น น้ำมันมะพร้าว หรือน้ำยาปรับผ้านุ่ม เพื่อแช่หนังให้มีความนุ่มมากยิ่งขึ้น สำหรับขั้นตอนสำคัญยังคงใช้วัสดุอุปกรณ์แบบโบราณอยู่ เช่น ขั้นตอนตอนการทำขอบกลอง การสาวกลอง เป็นต้น บางขั้นตอนมีการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการผลิตเพื่อประหยัดเวลา เช่น การทำหุ่นกลองและการตัดหนังเรียดซึ่งมีอุปกรณ์ที่ทันสมัย แต่เดิมใช้มือซึ่งใช้ระยะเวลาพอสมควรในการตัด ทำให้การผลิตกลองแขกในปัจจุบันใช้เวลาในการผลิตน้อย

ภาพที่ 3 กลองแขกตัวผู้ (เสียงสูง) และกลองแขกตัวเมีย (เสียงต่ำ)
ที่มา: นภัสพันธ์ จุนนเกษ, 2563, [ภาพถ่าย]

การผลิตกลองแขกสามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ หุ่นกลองและหน้ากลอง โดยขึ้นส่วนกลองแขกจะแยกผลิต เมื่อทำเสร็จจึงนำชิ้นส่วนแต่ละชิ้นมาประกอบเป็นกลองแขก คือ หนังเรียด หุ่นกลอง ขอบหน้ากลอง หนังหน้ากลองแขก หนังเรียด หนังรัดอก หูระวึง

เมื่อได้กลองแขกที่ประกอบชิ้นส่วนเรียบร้อยแล้ว จากนั้นจึงเข้าสู่ขั้นตอน “การสาวกลอง” ซึ่งถือเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก นายสมนึก จินดาวงษ์ จะใช้เวลามากพอควรในการสาวกลองอย่างพิถีพิถัน เพื่อให้ได้กลองแขกที่มีคุณภาพเสียงที่ดีตามต้องการ โดยสามารถสรุปขั้นตอนการผลิตกลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การคัดเลือกหนัง หนังที่ใช้สำหรับทำหน้ากลองแขกจะใช้หนังวัว เนื่องจากมีความนุ่มให้เสียงกังวานไพเราะ จากนั้นจึงนำหนังที่แช่น้ำมาทุบและขูด (บางช่วงเรียนขั้นตอนนี้ว่า การตำหนัง) การทุบหนังนี้จะทุบเฉพาะหนังหน้าของกลองแขกตัวเมียเท่านั้นเพื่อให้เกิดความยืดหยุ่น (กลองแขกตัวเมียให้เสียงต่ำ)

ขั้นตอนนี้จะทุบหนังหน้ากลองจนรู้สึกว่าการทุบนั้นพอสมควรโดยใช้เวลาประมาณ 1-2 ชั่วโมง โดยจะต้องควบคุมน้ำหนักมือให้สม่ำเสมอเหมือนกัน หากลงแรงมากเกินไป อาจทำให้หนังทะลุ หากขูดหนัง

ไม่สม่ำเสมอเกินไป จะมีผลต่อคุณภาพเสียงเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องใช้ฝีมืออย่างมาก โดยเฉพาะหน้ารูดของกลองแขกตัวเมียซึ่งต้องการลักษณะหนังที่นิ่มและหย่อนเพื่อให้ได้เสียงทุ้มต่ำ เมื่อทุบ (ต่า) หนังจนได้เสียงเป็นที่พอใจแล้ว จึงนำหนังที่ทุบแล้วมาแช่น้ำ ล้างน้ำให้สะอาด จากนั้นขยำนวดต่อไปเพื่อให้หนังนิ่ม ทำเช่นนั้นสลับไปมาไปเรื่อย ๆ ทั้งหนังหน้ากลองแขกตัวผู้และหนังหน้ากลองแขกตัวเมีย เพื่อให้ได้หนังที่มีความบางพอดีที่จะใช้งานได้ ขั้นตอนการทำหนังจะไม่มีการใช้เกลือในกระบวนการใด ๆ ทั้งสิ้น เนื่องจากหนังที่ผ่านการแช่เกลือ เมื่อแห้งสนิทจะมีความแข็งกระด้างและขาดง่าย ไม่เหมาะที่จะนำมาขึ้นหน้ากลอง

ภาพที่ 4 หนังวัวหรือหนังควาย

ที่มา: นกสนันท์ จุนนเกษ, 2562, [ภาพถ่าย]

ขั้นตอนที่ 2 การตัดหนังเรียดและหนังหน้ากลองแขก นายสมนึก จินดาวงษ์ คัดเลือกหนังวัวที่จะนำมาใช้ขึ้นหน้ากลองแขก โดยเลือกหนังวัวที่มีความสมบูรณ์ ไม่หนาและไม่บางจนเกินไป ความหนาของชั้นหนังสม่ำเสมอตลอดทั้งชิ้น ส่วนหนังที่จะนำมาตัดหนังเรียดนั้น จะใช้หนังวัว หนังควาย หรือหนังแพะ แต่ที่นิยมส่วนมาก คือ ใช้หนังชนิดเดียวกับหนังหน้ากลอง เพื่อความสวยงาม แต่หากคำนึงถึงความคงทนแข็งแรงแล้ว หนังควายจะแข็งแรง ทนทานกว่าหนังชนิดอื่น ๆ

ภาพที่ 5 การเจียเก็บขอบหนังเรียด
ที่มา: นภัสนันท์ จุนนเกษ, 2562, [ภาพถ่าย]

การตัดหนังเรียดของนายสมนึก จินดาวงษ์ ทำได้โดยการนำหนังที่ตัดเป็นแผ่นวงกลม ขนาดความกว้างของเส้นรอบวง 1.7 เซนติเมตร โดยตัดหนังเรียดที่มีความกว้างขนาด 4 หุน เมื่อตัดหนังเรียดได้เป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงนำมาเจียเก็บขอบด้านข้าง เพื่อลดความคมของหนังให้เรียบร้อย และเพื่อให้หนังเรียดมีความสวยงามก่อนที่จะนำไปร้อยเข้าหุ่นกลองแขกต่อไป โดยสัดส่วนของหนังที่ตัดแล้วเป็นการตัดโดยคำนวณ และวัดระยะซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของช่าง ส่วนหน้ากลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ จะเจาะรูเพื่อร้อยหนังเรียด โดยเจาะให้ได้ 10 รู เพื่อนำไปประกอบกับหุ่นกลองต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 การทำหน้ากลองแขก เจาะขอบหอยและม้วนเข้าขอบหอย นำขอบหอยที่พันผ้าขาวเสร็จแล้ว ชิดด้วยปากกาแต้มไว้ที่ขอบด้านใน โดยวัดเส้นรอบวงทุกมุม แล้วเจาะด้วยสว่านไฟฟ้า โดยเจาะตามรอยที่แต้มไว้ให้เกิดเป็นรูนำร่อง เพื่อสะดวกต่อการม้วนเข้าขอบกลอง

ขั้นตอนที่ 4 การม้วนหนัง มักทำในสภาพอากาศที่ไม่แห้งจนเกินไป หากทำในหน้าร้อนหรือหน้าฝนหนังจะมีความยืดหยุ่นสูงม้วนได้ง่าย จากนั้นนำหนังหน้ากลองที่ชุดแล้วมาม้วนห่อขอบหอย ซึ่งต้องใช้ความชำนาญและความแม่นยำมากในการทำ เมื่อม้วนหนังด้านหนึ่งแล้วจึงตอกตอกตะปูยึดหนังเอาไว้ ตอกตามรอยเจาะด้วยสว่านไฟฟ้า ห่อหรือม้วนแบบนี้ไปเรื่อย ๆ จนครบรูที่เจาะไว้โดยรอบขอบหอยด้านใน

ภาพที่ 6 การม้วนหนังเพื่อทำหน้ากลองแขก
ที่มา: นกัสนันท์ จุนนเกษ, 2562, [ภาพถ่าย]

ภาพที่ 7 หน้ากลองแขกที่ตากแดดแล้วนำมาตอกตะปูยึดหนัง
ที่มา: นกัสนันท์ จุนนเกษ, 2562, [ภาพถ่าย]

เทคนิคสำคัญของนายสมนึก จินดาวงษ์ ในการม้วนหนัง คือ การแต่งหนังขอบที่มีมันและยืดขายหนังให้บางเป็นพิเศษ โดยนำหนังไปแช่น้ำก่อนนำมาม้วน 1 คืน เมื่อได้หนังหน้ากลองແຂກแล้ว นายสมนึก จินดาวงษ์ จะใช้น้ำมันมะพร้าวแช่หนังหน้ารู่ย (หน้าใหญ่) เพื่อให้หนังชุ่มชื้นและมีความยืดหยุ่นได้ดีขึ้น ก่อนนำไปประกอบเข้ากับหุ่นกลอง เมื่อได้หนังหน้ากลองແຂກเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงใช้รักทาบริเวณขอบกลอง

ภาพที่ 8 นำหนังหน้ารู่ยแช่น้ำมันมะพร้าว
ที่มา: ณัฏสนันท์ จุนนเกษ, 2562, [ภาพถ่าย]

ขั้นตอนที่ 5 การทำหุ่นกลองແຂກ นายสมนึก จินดาวงษ์ จะเลือกใช้ไม้เนื้อแข็ง โดยพยายามเลือกให้ติดกะปิเพียงเล็กน้อย ไม้เนื้อแข็งสำหรับทำหุ่นกลองແຂກของ นายสมนึก จินดาวงษ์ นิยมใช้ไม้ 3 ชนิด คือ ไม้ชิงชัน ไม้ประดู่ และไม้มะขามเทศซึ่งราคาต่างกัน โดยไม้ชิงชันจะมีราคาสูงที่สุดราว 28,000 - 32,000 บาท ไม้ประดู่ราคาราว 25,000-28,500 บาท หรือไม้สะเดาราคาใกล้เคียงกันราว 16,000 - 22,000 บาท

ภาพที่ 9 การใช้สแตย์ยึดหน้ากลองกับหุ่นกลอง
ที่มา: นภัสนันท์ จุนนเกษ, 2563, [ภาพถ่าย]

โดยหุ่นกลองแขกทำหน้าที่เป็นกลองเสียง กำหนดสัดส่วน คือ หน้ารุ่ม จะมีขนาดราว 8.5 นิ้ว หน้าต่าน มีขนาดราว 7.5 นิ้ว หุ่นกลองแขกจะมีความป่องของกระพุ้งราว 10.5 นิ้ว เมื่อนำมาขึ้นหน้ากลองแขกเรียบร้อยแล้ว จะได้กลองแขกที่มีสัดส่วนที่สวยงามสมส่วน

ขั้นตอนที่ 6 การกลึงเก็บรายละเอียดตกแต่งหุ่นกลองแขก นำหุ่นกลองที่ตัดตากด้วยเลื่อยเสร็จแล้ว มาเข้าเครื่องกลึง เพื่อคว้านเอาเนื้อไม้ที่ไม่ต้องการออก จากนั้นจึงเหลาหุ่นกลอง เก็บรายละเอียดรูปทรงให้พอดีและสวยงาม ตามสัดส่วนที่กำหนดไว้ จากนั้นจึงนำหุ่นกลองมาผึ่งลมให้แห้งสนิท หรืออาจใช้วิธีอบก็ได้ โดยใช้ระยะเวลาอบ 72 ชั่วโมง เพื่อไล่ความชื้นออกจากหุ่นกลอง หุ่นกลองแขกที่ดีจะต้องไม่มีรอยแตกร้าว หรือตำหนิซึ่งจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพเสียงอย่างยิ่ง

ภาพที่ 10 การขึ้นหน้ากลองแขก
ที่มา: นภัสนันท์ จุนนเกษ, 2562, [ภาพถ่าย]

ขั้นตอนที่ 7 การขึ้นหน้ากลองแขกเริ่มด้วยการนำหน้ากลองแขกและหุ่นกลองมาประกบกัน โดยใช้สแตย์ในการยึดหน้ากลองแขกกับหุ่นกลองแขกที่กลึงและขัดเรียบร้อยแล้ว มาประกบกัน แล้วจึงไขสกรุด้านข้างสแตย์ให้แน่น

ขั้นตอนที่ 8 การร้อยหนังเรียด จะมีข้อแตกต่างจากช่างอื่น คือ จะร้อยหนังเรียดขณะที่หุ่นกลองยังยึดอยู่กับสแตย์ โดยจะร้อยผ่านรูหน้ากลองแขกที่เจาะไว้ แล้วจึงค่อย ๆ ดึงสาวหน้ากลองแขกจนครบรอบหุ่นกลอง จึงม้วนเก็บปลายหนังเรียดให้เรียบร้อย จากนั้นจึงเริ่มสาวกลองแขก จะสาวกลองแขกด้วยมือแบบโบราณ หรือช่างบางคนอาจมีการใช้เครื่องมือหรือเครื่องทุ่นแรงในการสาวกลองแขก สิ่งที่ช่างผลิตกลองแขกให้ความสำคัญในการสาวกลองเป็นพิเศษ คือ การสาวกลองจะต้องดึงและสาวให้หน้ากลองได้ระดับสม่ำเสมอ ไม่บิดเบี้ยวไปมา โดยต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง กรณีที่หน้ากลองเบี้ยวให้แก้ไขโดยผ่อนหนังซีกลงแล้วจึงเริ่มตั้งหน้ากลองใหม่

ขั้นตอนนี้ นายสมนึก จินดาวงษ์ เน้นย้ำว่า ช่างทำกลองจะต้องอาศัยทักษะ ความชำนาญเป็นอย่างมาก บางครั้งจะประสบปัญหาเรื่องหนังซีกแข็ง หนังซีกผืด หมายความว่า ขณะที่สาวกลองแขกและทำการดึงหนังเรียดผ่านรูที่เจาะไว้สำหรับร้อยหนังนั้น อาจเกิดอาการผืดจนไม่สามารถดึงหนังเรียดผ่านรูหน้ากลองได้ นายสมนึก จินดาวงษ์ แนะนำว่า หากประสบปัญหาดังกล่าวในการสาวกลองแขก ให้ใช้น้ำหยอดหรืออาจนำเทียนไข หรือขี้ผึ้งที่มีติดบ้าน มารูดหนังซีกให้ลื่นหรืออ่อนตัวลง การสาวกลองแขกนั้นให้ทำในเวลา 05.30-06.30 หรือช่วงเช้ามืดจะเหมาะสมที่สุด

ภาพที่ 11 การร้อยหนังเรียดของนายสมนึก จินดาวงษ์
ที่มา: นภัสนันท์ จุนนเกษ, 2562, [ภาพถ่าย]

เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าว มีความชื้นในอากาศมาก ความชื้นนี้จะช่วยให้หนังไม่กรอบ ส่วนช่วงเวลา
ที่ควรหลีกเลี่ยงการสาวกลอง คือ ช่วงที่อากาศร้อนจนเกินไปเพราะหนังจะหดตัว ทำให้หน้ากลองแตก
ปริ ขาดได้ และไม่ควรวาดกลองให้ตึงจนเกินไป เพราะหากเจอกับสภาพอากาศที่ร้อนจัดจะทำให้หน้ากลอง
หดตัวส่งผลต่อหูไล่ละมาน อาจฉีกขาดเสียหายได้

เมื่อตีกลองแขกทั้งตัวผู้และตัวเมียแล้ว ต้องได้เสียงที่ชัดเจน มีหางเสียงก้องกังวาน ไม่อับ ประสาน
สอดแทรกเสียงเป็นทำนองร่วมกันอย่างกลมกลืน สามารถประดิษฐ์เสียงลักษณะต่าง ๆ ได้อย่างครบถ้วน
มีคุณภาพเสียงที่เหมาะสม ในที่นี้หมายถึง เสียงกลองแขกตัวผู้ ต้องสัมพันธ์กับเสียงกลองแขกตัวเมีย
โดยนายสมนึก จินดาวงษ์ จะผลิตและประกอบกลองแขก รวมทั้งการสาวกลองเพื่อเป็นการการันตีคุณภาพ
กลองแขกด้วยตนเอง ก่อนส่งมอบให้ลูกค้า

ภาพที่ 12 กลองแขกที่เสร็จสมบูรณ์แล้ว
ที่มา: นภัสนันท์ จุนนเกษ, 2563, [ภาพถ่าย]

6. การอภิปรายผล

นายสมนึก จินดาวงษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการผลิตกลองแขก เป็นที่ยอมรับในด้านคุณภาพของกลอง ไม่ว่าจะเป็นคุณภาพเสียงกลองแขกที่กังวาลสดใส ไพเราะ และสัดส่วนรูปทรงที่ถือว่าสวยงามเป็นเอกลักษณ์ โดยนายสมนึก จินดาวงษ์ ได้รับการถ่ายทอดความรู้ในการผลิตกลองจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง อีกทั้งยังมีการพัฒนาเทคนิคการผลิตกลองแขกให้เข้ากับยุคสมัย รวมถึงการใช้อุปกรณ์บางอย่างทดแทนเพื่อเป็นการลดต้นทุนในการผลิต แต่คุณภาพของกลองแขกที่ได้นั้นยังคงคุณภาพดี ซึ่งนักดนตรีที่เคยใช้กลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ ต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า กลองแขกของนายสมนึกนั้น มีสัดส่วนที่สวยงาม สมส่วน และเสียงกังวาลใสดี

การผลิตกลองแขกของนายสมนึก จินดาวงษ์ สามารถแบ่งได้ 2 ส่วน คือ ส่วนของหุ่นกลองและส่วนของหนังหน้ากลอง มี 8 ขั้นตอนซึ่งในแต่ละขั้นตอนจะมีเทคนิคในการทำเพื่อให้ได้กลองแขกที่มีคุณภาพตามต้องการ ดังนี้ การคัดเลือกหนัง การตัดหนังเรียดและหนังหน้ากลอง การทำหน้ากลองแขก การม้วนหนัง การตัดหนัง การทำหุ่นกลองแขก การกลึงหุ่นกลอง การขึ้นหน้ากลองแขก การร้อยหนังเรียด การสาวดึงหนังเรียด ความรู้และความเข้าใจในการผลิตกลองแขกเป็นสิ่งสำคัญสำหรับนักดนตรีไทย โดยเฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่ตีกลองแขก เพื่อจะได้ใช้และดูแลรักษา ยืดอายุการใช้งาน เช่น อากาศร้อนเย็นส่งผลกระทบต่อคุณภาพเสียงของกลองแขกอย่างไร หนังเรียดขาดต้องแก้ไขอย่างไร หน้ากลองฉีกขาด ชำรุดแก้ไขอย่างไร นอกเหนือจากการคัดสรร เลือกซื้อเครื่องดนตรีคุณภาพดีจากช่างฝีมือดี นักดนตรีที่ดีควรรู้จักประเมินคุณภาพของเครื่องดนตรี เพื่อให้สามารถใช้กลองแขกที่มีคุณภาพดีได้อย่างยาวนานและมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้สนใจศึกษาค้นคว้า

1. ควรมีการศึกษา รวบรวมข้อมูลเชิงช่างของปราชญ์อาวุโสท่านอื่น ๆ ทั้งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดใกล้เคียงเพิ่มเติม เนื่องจากยังมีผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญในการผลิตเครื่องดนตรีที่มีคุณภาพและเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญ ในการอนุรักษ์และสืบสานต่อไป เพื่อเยาวชนรุ่นหลังจะได้เรียนรู้และเข้าใจ อันจะทำให้เกิดองค์ความรู้เพิ่มขึ้น

2. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นจังหวัดที่มีวงปีพาทย์ที่รับงานบรรเลงทั้งปีพาทย์ไทยและปีพาทย์มอญ กว่า 300 วง ซึ่งนับได้ว่า เป็นแหล่งรวบรวมวัฒนธรรม และภูมิปัญญาด้านดนตรีมากมาย หากได้รับการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ รวบรวม ข้อมูลอันเป็นประโยชน์เหล่านี้ไว้ เพื่อย่อยอดงานวิจัยด้านการอนุรักษ์และสืบสานต่อไปในอนาคต

7.บรรณานุกรม

กฤษฎา ด้านประดิษฐ์. (2542). **ครบเครื่องเรื่องกลองไทย**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม: นครปฐม.

กฤษฎา จันทร์เรือง และคณะ. (2558). **กรณีศึกษาช่างผลิตกลองแขก ครูสุวรรณ โพธิ์ปิ่น**, สาขาวิชาดนตรีไทย ภาควิชาดนตรี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์: กรุงเทพมหานคร.

กลองแขกตัวผู้ (เสียงสูง) และกลองแขกตัวเมีย (เสียงต่ำ). (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: นกัสนันท์ จุนนเกษ.

กลองแขกที่เสร็จสมบูรณ์แล้ว. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: นกัสนันท์ จุนนเกษ.

การขึ้นหน้ากลองแขก. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: นกัสนันท์ จุนนเกษ.

การเจียเก็บขอบหนังเรียด. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: นกัสนันท์ จุนนเกษ.

การใช้สแตย์ยึดหน้ากลองกับหุ่นกลอง. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: นกัสนันท์ จุนนเกษ.

การม้วนหนังเพื่อทำหน้ากลองแขก. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: นกัสนันท์ จุนนเกษ.

การร้อยหนังเรียดของนายสมนึก จินดาวงษ์. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: นกัสนันท์ จุนนเกษ.

ตำราขานภาพ, สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา. (2473). **ตำนานเครื่องมโหรีปีพาทย์**. พระนคร:

บางกอกไทมส์. [พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงมโนปกรณนิติธาดา (นิติ มโนปกรณนิติธาดา) ตจ. รัตน ปปร 4 เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. 2473].

นายสมนึก จินดาวงษ์. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: นกัสนันท์ จุนนเกษ.

นำหนังหน้ารุ่มแช่น้ำมันมะพร้าว. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: นกัสนันท์ จุนนเกษ.

พัชรินทร์ ธีรวัฒนาปกรณ. (2544). **การผลิตโทน-รำมะนา ของช่างจ้อน ไทรวีมาน**. ภาควิชาศิลปนิเทศ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ภูมิใจ รื่นเรือง. (2551). **กรรมวิธีการสร้างกลองแขกของครูเสน่ห์ พักตร์ผ่อง**. สาขาวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: กรุงเทพมหานคร.

มนตรี ตราโมท. (2522). **ดนตรีไทยอุดมศึกษาครั้งที่ 12 การบรรเลงปีพาทย์ในงานพระราชพิธี**. กรุงเทพมหานคร.

แสดงส่วนประกอบของกลองแขก. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: นกัสนันท์ จุณนเกษ.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2537). ปีชวา-กลองแขก เครื่องประโคมของชาว-มลายูไทยรับมาผสมเป็นปีพาทย์
นางหงส์ วงบัวลอย. ค้นเมื่อ 26 มีนาคม 2564 จาก https://www.matichon.co.th/news-monitor/news_396790

สิริรักษ์ ชูสวัสดิ์. (2540). กระบวนการถ่ายทอดการประโคมด้วยเครื่องประโคมประกอบพระราช
อิสริยยศพระมหากษัตริย์ ในสมัยรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาสา
รตศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สรวัดน์ ปลื้มปรีชา. (2544). วงกลองแขก : วงปีกลองในพระราชพิธีไทย. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต.
ศิลปศาสตร์ (วัฒนธรรมศึกษา), มหาวิทยาลัยมหิดล.

หนังวัวหรือหนังควาย. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: นกัสนันท์ จุณนเกษ.

หน้ากลองแขกที่ตากแดดแล้วนำมาตอกตะปูยึดหนัง. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา:
นกัสนันท์ จุณนเกษ.

**การสืบทอดภูมิปัญญาในการทำขนมไทย
(ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดยก) เพื่อพัฒนาเป็นธุรกิจ
ของกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจีน ตำบลวัดยม
อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**

**The Wisdom Inheritance of Thai Dessert Making
(Thong Yod, Foi Thong and Med Kanoon) to Develop into
a Housewife Business of Banjeen Community, Wat Yom Sub-District,
Bang Ban District, Phranakhon Si Ayutthaya Province**

พิเชษฐ เนตรสว่าง / Phichet Netsawang

อาจารย์ประจำคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Lecturer of the Faculty of Management Science, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

ฉัตรชัย นิชะบุญ / Chatchai niyaboon

อาจารย์ประจำคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Lecturer of the Faculty of Management Science, Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 27 มิถุนายน 2564 / แก้ไขบทความ 27 กันยายน 2564 / ตอบรับบทความ 26 ธันวาคม 2564

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาวิถีชีวิตในการทำขนมไทยโบราณ ที่มีการสืบทอดมายังกลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านจีนจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน และ 2) เพื่อศึกษาวิธีการ กระบวนการในการทำขนมไทยโบราณ (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดยก) ของกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจีน กลุ่มผู้ให้ข้อมูล คือ ปราชญ์ชาวบ้าน หรือเรียกว่า กลุ่มแม่บ้านที่มีองค์ความรู้ในเรื่องการทำขนมไทย (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดยก) ในพื้นที่ชุมชนบ้านจีน หมู่ที่ 1 ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 10 คน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยศึกษาจากการสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า (1) วิถีชีวิตในการทำขนมไทยโบราณ ที่มีการสืบทอดมายังกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจีนจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันนั้น มีการสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษมากกว่า 80 ปีที่ผ่านมา โดยมีนางเลื่อน ไกรธรรม เป็นต้นตำรับ สืบทอดมาอย่างนางสาวเยื่อ ขวามณี นางสาวบาง ขวามณี นางสาวลี สุพินศรี และส่งต่อมาถึงรุ่นปัจจุบัน ที่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ตั้งแต่วิธีการเลือกสรรวัตถุดิบ แปรรูปวัตถุดิบ กรรมวิธีการผลิต ผสมผสานกับวิธีการประยุกต์ใช้ขั้นตอนใหม่ๆ ในการผลิต แต่ยังคงคุณภาพความอร่อยเหมือนเดิมแต่โบราณ (2) กระบวนการผลิตขนมไทยโบราณทั้ง 3 ผลิตภัณฑ์ มีเทคนิคการผลิตที่มีความหวานพอดี ไม่เกิดอาการตกทราย (3) ขนมไทยโบราณ (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดยก) ไม่มีกลิ่น

ค่าของส่วนผสมหลัก คือ ไข่เป็ด ซึ่งถือว่าเป็นตัวชี้วัดด้านผลผลิตเชิงคุณภาพของการพัฒนาและเพิ่มมูลค่าในตัวของผลิตภัณฑ์ ผลลัพธ์ (outcomes) และตัวชี้วัดที่วัดที่ได้เชิงปริมาณ คือ ได้องค์ความรู้ภูมิปัญญาในการทำขนมไทย 3 ผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน ซึ่งชุมชนบ้านจิ้น สามารถนำองค์ความรู้ไปสร้างอาชีพให้คนในหมู่บ้าน และสามารถนำไปพัฒนาเป็นธุรกิจชุมชนต่อไป

คำสำคัญ : ภูมิปัญญา ขนมไทยโบราณ ชุมชนบ้านจิ้น การต่อยอดองค์ความรู้

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the way of life in traditional Thai dessert making which has been inherited to Banjeen housewife community from the past to the present and 2) to study the methods and process of making traditional Thai desserts (Thong Yod, Foi Thong and Med Kanoon) of Banjeen housewife community. The key informant group comprised 10 local savants, a group of housewives with profound knowledge of making Thai desserts (Thong Yod, Foi Thong and Med Kanoon) in the area of Banjeen community, Moo 1, Wat Yom sub-district, Bang Ban district, Phranakhon Si Ayutthaya province. This research was conducted under the qualitative research method, applying interviews as research instrument.

The results revealed that (1) the way of life in traditional Thai dessert making, which has been inherited to Banjeen housewife community from the past to the present, has been passed down from generation to generation for over 80 years, with Mrs. Luen Kraitham as the original, handed down to Miss. Yue Kawmanee, Miss. Bang Khaomanee, Mrs. Sali Supinsri, and then to the present generation respectively. The transfer of knowledge includes raw material selection, processing and traditional production process, combined with methods of applying new production process, but still maintain the same quality and taste as those in ancient times. (2) The techniques used in production process have made the flavor of all the three desserts delicately sweet, preventing non-sticky syrup from turning into flakes. (3) Traditional Thai desserts (Thong Yod, Foi Thong and Med Kanoon) without the stench of duck eggs are considered a qualitative indicator of productivity that helps increase the product value. In addition, the outcomes, as well as the quantitative indicator, are the knowledge and wisdom of making the three Thai desserts (Thong Yod, Foi Thong and Med Kanoon) that could be not only brought to create a career for people in the village but also developed into a business of the community.

Keywords : Wisdom, Traditional Thai Desserts, Banjeen Community, Knowledge Expansion

1. บทนำ

ขนมไทยโบราณ ประเภททองหยอด ฝอยทองเม็ดขนุน เริ่มเป็นที่รู้จักมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยมีการคิดค้นประดิษฐ์สูตรขนมไทยประเภทนี้ เป็นการดัดแปลงมาจากอาหารโปรตุเกส โดยตองกิมาร์ หรือ ท้าวทองกิบม้า ซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าห้องเครื่องต้นในราชสำนักกรุงศรีอยุธยา ได้รับสมญานามว่า เป็นราชินีแห่งขนมไทย (กระทรวงวัฒนธรรม, 2556)

ตั้งแต่สมัยโบราณและสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน ขนมไทยโบราณ ประเภททองหยอด ฝอยทองเม็ดขนุน ถือว่าเป็นขนมมงคลที่นิยมใช้ในงานพิธีต่าง ๆ เช่น งานมงคลสมรส งานพิธีอุปสมบท งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ จึงทำให้คนไทยรู้จักและนิยมในการบริโภคเป็นอย่างดี ณ ปัจจุบันผู้ผลิตหรือผู้ทำขนมไทย มีจำนวนน้อยลง ซึ่งส่วนหนึ่งจะเป็นชาวบ้านที่เป็นกลุ่มสตรีในอำเภอบางบาล อำเภอสนา อำเภอดักไถ่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่เป็นผู้สูงอายุที่ได้รับการสืบทอดองค์ความรู้มาจากพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย จากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ จากในอดีตมาถึงปัจจุบัน ขนมไทยโบราณ ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน หาค้นหาได้ยาก ซึ่งอนาคตภูมิปัญญาการทำขนมไทยจะหายไปตามกาลเวลา เพื่อเป็นการสืบทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาการทำขนมไทยแต่โบราณ ผู้วิจัยได้ศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้น พบว่าบริเวณพื้นที่บริเวณชุมชนบ้านจีน ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีแม่บ้านหรือเรียกว่าปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการทำขนมไทยดังกล่าว มีกรรมวิธีการผลิตแบบโบราณ ควบคู่วิถีชีวิตกับความเป็นอยู่อย่างพอเพียงตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา มีการดำเนินการกิจหลักที่สำคัญตามยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นตามพระราชโองบาย ระเบียบ 20 ปี (พ.ศ.2560 – 2579) ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาท้องถิ่น ยุทธศาสตร์ที่ 2 การผลิตและพัฒนาครู ยุทธศาสตร์ที่ 3 ยกระดับคุณภาพการศึกษา การวิจัยและพัฒนานวัตกรรม และยุทธศาสตร์ที่ 4 พัฒนาระบบบริหารจัดการ โดยน้อมนำหลักการทรงงานแนวคิดทฤษฎีใหม่ และหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และพระราชโองบายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันเป็นหลักในการปฏิบัติงาน ซึ่งงานวิจัยนี้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่น มีอาชีพ และรายได้ อย่างยั่งยืน ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญในการศึกษาวิธีการทำขนมไทยโบราณ (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน) โดยการถอดบทเรียน จากประสบการณ์ ความรู้ เทคนิค ขั้นตอน กรรมวิธีการผลิต เพื่อเป็นการสร้างองค์ความรู้ และเป็นการต่อยอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ให้กับผู้ที่สนใจ และชุมชนเป้าหมาย สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการทำธุรกิจค้าขายขนมไทยเป็นอาชีพเสริม และเพื่อให้วิธีการทำขนมไทยทั้ง 3 ผลิตภัณฑ์นี้ ให้ดำรงคงอยู่ในชาติไทยของเราต่อไป

2.วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตในการทำขนมไทยโบราณ ที่เกิดการสืบทอดมายังกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจันทน์จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาวิธีการ กระบวนการในการทำขนมไทยโบราณ (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน) ของกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจันทน์

3.วิธีการดำเนินการวิจัย

ศึกษาจากกลุ่มชาวบ้านที่มีองค์ความรู้ จากกลุ่มแม่บ้านที่มีองค์ความรู้ ในเรื่องการทำขนมไทย (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน) ในพื้นที่ชุมชนบ้านจันทน์ หมู่ที่ 1 ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 10 คน โดยด้านเนื้อหาของการศึกษา มีรายละเอียดที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

- 1) ศึกษาภูมิปัญญา วิถีชีวิตของกลุ่มแม่บ้านจากอดีต สืบทอดมาถึงยุคปัจจุบัน
- 2) ศึกษาวิธีการเลือกสรรวัตถุดิบ
- 3) ศึกษาวิธีการแปรรูปวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต
- 4) ศึกษาขั้นตอน วิธีการผลิต
- 5) ศึกษาวิเคราะห์ต้นทุนในการผลิตของผลิตภัณฑ์ (ราคา ณ ปัจจุบัน)
- 6) การจัดจำหน่าย และพัฒนาการส่งเสริมการขาย และการบริการ โดยศึกษาจากการสัมภาษณ์แบบประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (oral history) ซึ่งใช้แบบสัมภาษณ์และถอดบทเรียนที่ไปสัมภาษณ์ผู้อาวุโสที่มีองค์ความรู้ มีภูมิปัญญาเชี่ยวชาญเกี่ยวกับหัวข้อที่วิจัย

การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) โดยผู้วิจัยเข้าไปเป็นหนึ่งในจำนวนผู้ให้การพัฒนาผลิตภัณฑ์ และบรรจุภัณฑ์ โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมนี้ จึงเป็นลักษณะการเข้าไปมีส่วนร่วมโดยสมบูรณ์ (complete participant) โดยการสังเกต วิเคราะห์ปัญหา สรุปปัญหา หาแนวทาง เทคนิค วิธีการในการแก้ไขปัญหา วิเคราะห์ผล สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ และแนวทางการพัฒนาให้เกิดคุณภาพสินค้าที่ถูกต้องและเหมาะสม

4.การวิเคราะห์ผลข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าเป็นลักษณะเชิงคุณภาพ (qualitative study) โดยมีองค์ประกอบในการดำเนินการดังต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลด้านประชากรศาสตร์กลุ่มเป้าหมาย
2. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา
3. ขั้นตอนและขอบเขตของการศึกษา
4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
5. การวิเคราะห์และสรุปผลข้อมูลของกลุ่มแม่บ้านที่มีองค์ความรู้ ในเรื่องการทำขนมไทย (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน) ในพื้นที่ชุมชนบ้านจันทน์ หมู่ที่ 1 ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีรายชื่อสมาชิก 10 คน คือ

- 1) นางสาวสมคิด ไผ่งาม
- 2) นางสาวทองดี แฉ่งนคร
- 3) นางสาวไพวัลย์ สุพินศรี
- 4) นางสาวจันทร์แรม เพิ่มพูล
- 5) นางสาวสมบุญ รัตนบุตร
- 6) นางสาวสมบุญ นิลพัฒน์
- 7) นางสาววรรณ เนตรสว่าง
- 8) นางสาวพิภพธรา ปิตรีตน์
- 9) นางสาววาสนา ควรคิด
- 10) นางสาววิภาศิริ แสงผลึก

โดยลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ด้วยการคัดเลือกแบบ เจาะจง (Purposive Sampling) เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) วิเคราะห์ผลข้อมูล รวบรวมข้อมูลและเขียนรายงานรวบรวมข้อมูล ศึกษา ด้วยหลัก Content Analysis และนำเสนอแบบพรรณนา

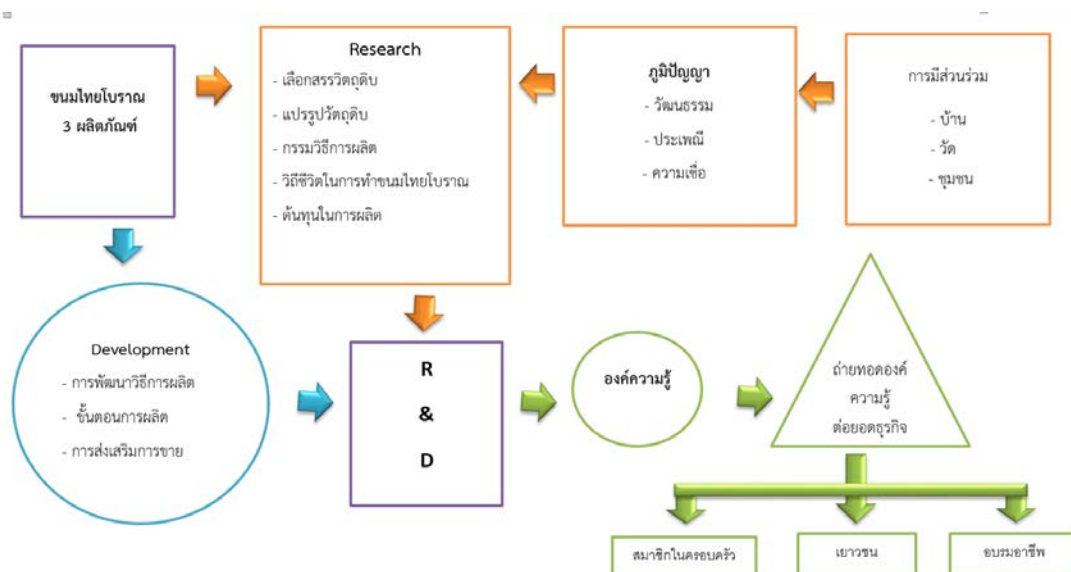
5.ผลการวิจัย

การดำเนินการกิจกรรม (Activity) การศึกษาภูมิปัญญาในการทำขนมไทย (ทองหยอด ฝอยทอง และเมี่ยงขนุน) ของกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจันทน์ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีองค์ประกอบในการดำเนินการการวิเคราะห์และสรุปผลข้อมูล โดยผ่านกิจกรรม วิธีดำเนินการ (Activity) ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 กิจกรรมต้นทาง (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1)

กิจกรรมที่ 1 ศึกษาภูมิปัญญา วิถีชีวิตในของกลุ่มแม่บ้านจากอดีต สืบทอดมาถึงยุคปัจจุบัน

ศึกษาวิถีชีวิตในการทำขนมไทยโบราณ ที่เกิดการสืบทอดมายังกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจันทน์ จากอดีต มาถึงยุคปัจจุบัน

ภาพที่ 1 แผนภาพวิเคราะห์เชิงพรรณนาโยงความสัมพันธ์ตามหลักตรรกะ วิถีชีวิตในการทำขนมไทย

โบราณ เกิดการสืบทอดมายังกลุ่มแม่บ้านชาวชุมชนบ้านจันทน์ ตำบลวัดยม

อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ที่มา : พิเชษฐ เนตรสว่าง, 2562, [แผนภาพ]

จากภาพที่ 1 เป็นการสรุปวิถีชีวิตในการทำขนมไทยโบราณ เกิดการสืบทอดมายังกลุ่มแม่บ้านชาวชุมชนบ้านจันทน์ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการมีส่วนร่วมจากกลุ่มชาวบ้านคนในชุมชน โดยสถานที่ชุมนุมในพื้นที่วัดยม เป็นที่สืบทอดประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม เช่น งานอุปสมบท งานประเพณีในชุมชน การทำบุญให้กับบรรพบุรุษ เป็นต้น โดยการมีส่วนร่วมในการทำขนมไทยทั้ง 3 ผลิตภัณฑ์ร่วมกัน ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เป็นระยะเวลามากกว่า 80 ปี ที่ผ่านมา โดยมีนางเลื่อน ไกรธรรม เป็นต้นตำรับ สืบทอดมายังนางสาวเอื้อ ขวามณี นางสาวบาง ขวามณี นางสาวลี สุพินศรี และส่งต่อมาถึงรุ่นปัจจุบัน ที่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ตั้งแต่วิธีการเลือกสรรวัตถุดิบ แปรรูปวัตถุดิบ

กรรมวิธีการผลิต ผสมผสานกับวิธีการประยุกต์ใช้ขั้นตอนใหม่ ๆ ในการผลิต แต่ยังคงคุณภาพความอร่อยเหมือนเดิมแต่โบราณ และในปัจจุบันมีกระบวนการสืบทอดองค์ความรู้ให้กับผู้ที่เป็นทายาท สมาชิกในครอบครัว เยาวชน อบรมอาชีพและผู้สนใจ นำไปเป็นการต่อยอดธุรกิจอีกด้วย

กิจกรรมที่ 2 ศึกษาวิธีการเลือกสรรวัตถุดิบในการทำขนมไทยโบราณ (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน)

วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตขนมไทย (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน) ของกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจันทน์ ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากการศึกษามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ไข่เป็ด (เป็ดไล่ทุ่ง) ต้องใช้ไข่เป็ดไล่ทุ่ง เนื่องจากเป็นวัตถุดิบที่ได้จากธรรมชาติ ไร้สารเคมี และมีสีเหลืองทอง จากธรรมชาติ เมื่อนำมาผลิตขนมไทย (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน) จะมีสีสันทที่สวยงามชวนรับประทาน

- น้ำตาลทรายขาว ส่งผลต่อคุณภาพน้ำเชื่อม ที่มีปฏิกิริยากับไข่เป็ดที่ทำการแปรรูป ทำให้น้ำรับประทาน และมีความหวานที่พอดี (ไม่หวานมากจนเกินไป)

- แป้งทองหยอด (500 กรัม) เป็นแป้งสำเร็จรูปที่ใช้เป็นส่วนผสมในการทำขนมทองหยอด ทำให้เกิดความหอมตามกลิ่นธรรมชาติของขนมทองหยอด

- กะทิคั้นสด ใช้ในการผลิตขนมเม็ดขนุน ทำให้เกิดความหอม มัน นุ่มและหวาน เกิดความอร่อยเมื่อรับประทาน

- ถั่วเขียวซีก 500 กรัม ใช้เป็นวัตถุดิบหลัก ในการผลิตขนมเม็ดขนุน

- มะพร้าวขูด 500 กรัม ผสมรวมกับถั่วเขียวซีก และกะทิสด ใช้เป็นไส้ของขนมเม็ดขนุน

ขั้นตอนที่ 2 กิจกรรมกลางทาง (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2)

กิจกรรมที่ 3 ศึกษาวิธีการแปรรูปวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตในการทำขนมไทยโบราณ (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน)

- ผลิตภัณฑ์ขนมทองหยอด ประกอบไปด้วย ไข่แดง (ไข่เป็ด) ให้แยกเฉพาะไข่แดงออก ผสมกับแป้งทองหยอด 10 ช้อนโต๊ะ

- ผลิตภัณฑ์ขนมฝอยทอง ประกอบไปด้วย ไข่แดง (ไข่เป็ด) ให้แยกเฉพาะไข่แดงออก ผสมน้ำไข่ขาว (ที่เป็นน้ำคางในไข่)

- ผลิตภัณฑ์ขนมเม็ดขนุน ประกอบไปด้วย ไข่แดง (ไข่เป็ด) ให้แยกเฉพาะไข่แดงออก และทำการต้มถั่วเขียวซีกต้มสุก ผสมกับมะพร้าวขูดละเอียด และน้ำกะทิ ผสมรวมกันใช้เป็นไส้ขนมเม็ดขนุน

กิจกรรมที่ 4 ศึกษาขั้นตอน วิธีการผลิตขนมไทยโบราณ (ทองหยอด ฝอยทองและเม็ดขนุน)

ก) ผลิตภัณฑ์ขนมทองหยอด

ภาพที่ 2 ผลิตภัณฑ์ขนมทองหยอด
ที่มา : พิเชษฐ เนตรสว่าง, 2562, [ภาพถ่าย]

วิธีการทำขนมทองหยอด

- ขั้นตอนที่ 1 แยกไข่แดงออกจากไข่ขาว รีดกรองออกด้วยผ้าขาวบางแล้วรีดออก
- ขั้นตอนที่ 2 ตีไข่ด้วยเครื่องตีไข่ให้ขึ้นฟู (ประมาณ 15 นาที)
- ขั้นตอนที่ 3 แบ่งไข่ที่ตีแล้วใส่ถ้วยครึ่งละ 1 ถ้วย ใส่แป้งทองหยอด 4 ช้อนโต๊ะ คนให้เข้ากัน
- ขั้นตอนที่ 4 หยอดในน้ำเชื่อมที่กำลังเดือดปุด ในกระทะทองเหลือง ระดับไฟแรง

เทคนิคการหยอด

เอียงถ้วยไข่นิ้วชี้และนิ้วกลาง ปาดไข่ขึ้นมาแล้วใช้นิ้วหัวแม่มือ ดันลงไปโดยสะบัดข้อมือเล็กน้อยให้ไข่สะบัดไปด้านหลัง ทองหยอดจะมีหางเล็กน้อย หยอดลงไปประมาณ 1/3 ของน้ำเชื่อม เติมน้ำเล็กน้อย ฟองน้ำตาลจะยุบตัวเห็นเม็ดทองหยอด ทิ้งให้เดือดอีกประมาณ 2 นาที ใส่น้ำลงไปอีกเล็กน้อย แล้วทิ้งให้เดือดอีก ทำแบบนี้ 3 ครั้ง จนทองหยอดสุกจะมีความใส ตักขึ้นใส่แช่ในน้ำเชื่อมใสที่เตรียมไว้

ลักษณะที่ดีของขนมทองหยอด

- (1) เนื้อเรียบเนียนเป็นมันเงา
- (2) ด้านในและด้านนอกของเนื้อทองหยอดมีความนุ่มเหมือนกัน ไม่เป็นไตแข็ง
- (3) ไม่มีกลิ่นคาวของไข่เป็ด

เทคนิคอื่น ๆ จากกลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านจัน

- (1) ก่อนที่จะหยอดให้สังเกตน้ำเชื่อมต้องเป็นฟองละเอียดแสดงว่าน้ำเชื่อมได้ที่ เมื่อหยอดแล้วไข่จะแบน ในขณะที่หยอดน้ำเชื่อมต้องเป็นฟองเดือดพล่าน
- (2) ในการผสมแป้งมากน้อยขึ้นอยู่กับการตีไข่ขึ้นน้อยต้องใส่แป้งน้อย ถ้าใส่มากเกินไปจะทำให้แป้งข้นมากหยอดไม่ได้ ถ้าตีไข่ขึ้นฟูมากต้องมีการเพิ่มแป้ง การใส่แป้งมากน้อยแค่ไหน ให้สังเกตลักษณะไข่ใส่

แล้วคน แป้งมีความชื้นนิด ๆ ไม่ไหลเป็นทางเร็วไปก็ใช้ได้ การที่ให้ใส่แป้งชั้นเหมาะสำหรับคนที่ทำไม่เป็น เริ่มหัดหยอดจะหยอดได้ง่ายขึ้น เมื่อเป็นชำนาญแล้วให้ลดสัดส่วนแป้งลงส่งผลทำให้สุกเร็วขึ้น

(3) ต้องให้สุกโดยตั้งในน้ำเชื่อมนานหน่อย ถ้าขึ้นเร็วเกินไปส่งผลทำให้ทองหยอดเป็นไต

(4) ผู้ที่ไม่เคยทำ ลองหยอดในถ้วยเสียก่อนค่อยลงในน้ำเชื่อม คือ ปาดแป้งจากปากถ้วยหยอดลงในถ้วยเดิม สังเกตดูว่าเป็นรูปร่างดีหรือยัง ถ้าเป็นรูปร่างดีค่อยหยอดใส่ลงในน้ำเชื่อม

(5) ถ้าใช้แป้งข้าวเจ้า ควรอบแป้งด้วยเตียนอบ ให้หอมก่อน หรือถ้าใช้แป้งทองหยอดก็ได้ แป้งทองหยอดคือแป้งข้าวเจ้าที่ผ่านการอบแล้ว

ข) ผลิตภัณฑ์ขนมฝอยทอง

ภาพที่ 3 ผลิตภัณฑ์ขนมฝอยทอง

ที่มา : พิเชษฐ เนตรสว่าง, 2562, [ภาพถ่าย]

วิธีการทำขนมฝอยทอง

ขั้นตอนที่ 1 เติมน้ำเปล่าและผสมน้ำตาลทราย เปิดไฟปานกลาง คนให้น้ำตาลละลาย

ขั้นตอนที่ 2 เมื่อเดือด ช้อนฟองออก กรองด้วยผ้าขาวบาง ตั้งไว้บนเตา เปิดไฟอ่อน

ขั้นตอนที่ 3 ตอกไข่ที่ล้างเปลือกสะอาดแล้ว แยกไข่แดงใส่ผ้าขาวบางและแยกน้ำคางไข่ออก

ต่างหาก (ส่วนที่เป็นไข่ขาวใส)

ขั้นตอนที่ 4 ตวงน้ำคางไข่ผสมกับไข่แดงที่แยกไว้ กรองด้วยผ้าขาวบาง คนพอเข้ากัน

ขั้นตอนที่ 5 เทไข่ที่ผสมแล้วใส่กรวยโรยลงในน้ำเชื่อมที่กำลังเดือด โรยวนรอบกระทะทองเหลือง ครั้งละ 1 กรวย เมื่อไข่สุกเติมน้ำต้มสุกเล็กน้อย

ขั้นตอนที่ 6 เบาไฟให้เดือดปุด ๆ ใช้ไม้ปลายแหลมช้อนขึ้นสายในน้ำเชื่อม ให้เป็นแพเรียบ แล้ววางพับบนตะแกรง โดยทำให้เป็นแพสี่เหลี่ยม ขนาดใหญ่ตามความต้องการ ทำลักษณะเช่นนี้จนหมดไข่

เทคนิคอื่น ๆ จากกลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านจัน

- (1) ถ้าเส้นฝอยทองแบน เป็นเพราะน้ำเชื่อมเดือดพล่านมาก และน้ำเชื่อมใส่ไป
- (2) เส้นใหญ่ เป็นเพราะรุกรวยใหญ่
- (3) เส้นขาดเพราะคนมากไป ส่วนผสมเหลวน้ำน้อย
- (4) ถ้าไข่ออกจากรุกรวยไม่สม่ำเสมอ แสดงว่าตอนแยกไข่ขาวติดอยู่ รีดไม่ดี ให้รีดอีกครั้ง
- (5) เส้นกระด้างแข็งเป็นเพราะน้ำเชื่อมข้นมากไป
- (6) ถ้าไข่ไข่เปิดจะเป็นเส้นกลมกว่าไข่ไก่
- (7) ถ้าจะให้ลักษณะสวยควรผสมไข่เปิดกับไข่ไก่รวมกัน
- (8) ขณะโรยเมื่อจะพักกรวยไม่ควรใช้มือปิดรุกรวยจะทำให้ไข่แห้งแข็งเกาะที่รูกทำให้รูดัน ควรหาไม้ 2 อันวางพาดบนภาชนะที่ใส่ไข่ วางกรวยตรงกลางระหว่างไม้

ค) ผลิตภัณฑ์ขนมเม็ดขนุน

ภาพที่ 4 ผลิตภัณฑ์ขนมเม็ดขนุน
ที่มา : พิเชษฐ เนตรสว่าง, 2562, [ภาพถ่าย]

การทำขนมเม็ดขนุน

- ขั้นตอนที่ 1 แช่ถั่วเขียวซีกด้วยน้ำธรรมดา 3 ชั่วโมง แล้วปิ้งหรือต้มถั่วเขียวเลาะเปลือกให้สุกประมาณ 50 นาที
- ขั้นตอนที่ 2 บดถั่วเขียวซีกที่นึ่งสุกแล้วให้ละเอียดพร้อมกะทิ แล้วกวนด้วยกระทะทอง ไฟปานกลาง 10 นาทีใส่น้ำตาลทรายกวนต่อ จนถั่วกวนล่อน ใช้เวลาประมาณ 50 นาที ตักขึ้นพักไว้ให้เย็น
- ขั้นตอนที่ 3 ปั้นเป็นรูปเม็ดขนุน ผึ่งไว้ให้แห้งเล็กน้อย เพื่อให้ซุบไข่ติดดี
- ขั้นตอนที่ 4 ผสมน้ำตาลทรายและเปลือกไข่ขาวที่ล้างสะอาด เติมน้ำเปล่าและใบเตย ตั้งไฟคนให้น้ำตาลละลายด้วยไฟปานกลาง เมื่อเดือด ช้อนฟองออก เคี่ยวต่อให้ใส กรองด้วยผ้าขาวบาง ตั้งไฟอ่อนไว้
- ขั้นตอนที่ 5 แยกไข่แดงออกจากไข่ขาว ใส่ลงผ้าขาวบางรีดไข่แดงด้วยผ้าขาวบาง

ขั้นตอนที่ 6 หรีไฟอ่อนโดยให้น้ำเชื่อมเดือดปุด ๆ เฉพาะตรงกลาง ใช้ไม้ปลายแหลมเล็กจิ้มเม็ดขนุน ชุบลงในไข่แล้วหยอดในน้ำเชื่อมจนเต็มกระทะทองเหลือง เปิดไฟแรงให้น้ำเชื่อมเดือดเติมน้ำสุกเล็กน้อย เมื่อสุกดีแล้วเบาไฟตักขึ้น

เทคนิคอื่น ๆ จากกลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านจิ้น

(1) ไข่ต้องสดมาก ๆ ลองสังเกตถ้าไข่แดงไม่สด มันจะเหลวไม่ข้น ทำให้ชุบแล้วบาง มาก ๆ บางที่พอดั้มออกมาเหมือนไม่ค่อยติดไข่แดง ถ้าใช้ไข่ไก่เต็มสี่สั้มได้ แต่ไข่เป็ดแดงอยู่แล้ว

(2) การใส่มะพร้าวหรือกะทิ ใส่มากก็อร่อย หอมมันดี แต่ถ้ามากเกินไปก็ทำให้ผิวเม็ดขนุนมัน และลื่น เวลาชุบไข่ก็ลื่น ไข่แดงเกาะไม่หนาต้องระวัง

(3) น้ำเชื่อมใส่เกินไป ก็ทำให้ไข่บางได้ ในสูตรนี้ เวลาเคี้ยวให้น้ำเชื่อมงวดลดลงมาเกือบ 1 เซนติเมตร แล้วสังเกตดูให้น้ำเชื่อมข้นเล็กน้อย (น้ำเชื่อมให้ข้นมากกว่าการทำขนมฝอยทอง)

กิจกรรมที่ 5 การศึกษาวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตขนมไทยโบราณ (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน)

การคำนวณต้นทุนการผลิต การทำขนมไทย (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดขนุน) ของกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจิ้น ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยรวม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ราคาวัตถุดิบ

ไข่เป็ด	ฟองละ	4	บาท
น้ำตาลทรายขาว	กิโลกรัมละ	44	บาท
แป้งทองหยอด (500 กรัม)	ถุงละ	28	บาท
กะทิคั้นสด	กิโลกรัมละ	70	บาท
ถั่วเขียวซีก	ถุงละ	50	บาท

ราคาค่าจ้างแรงงาน

คนละ 300 บาท

ราคาค่าใช้จ่ายการผลิต

กล่องใส่ขนม แพคเกจ 110 บาท

ซึ่งจากข้อมูลข้างต้นนี้ จะแสดงรายละเอียดการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตขนมไทยโบราณ แยกตามผลิตภัณฑ์ ดังต่อไปนี้

1) ต้นทุนการผลิตของขนมฝอยทอง

งบต้นทุนการผลิต (ฝอยทอง)

หน่วย : บาท

ต้นทุนวัตถุดิบใช้ไป	
ไข่เป็ด 15 ฟอง (15x4)	60
น้ำตาล 1 ถู/กิโลกรัม	<u>22</u>
รวมต้นทุนวัตถุดิบทางตรงใช้ไป	82
ค่าแรงงานทางตรงใช้ไป	100
ค่าใช้จ่ายการผลิต	<u>10</u>
รวมต้นทุนการผลิตโดยประมาณต่อกิโลกรัม	<u>192</u>

2) ต้นทุนการผลิตของขนมทองหยอด

งบต้นทุนการผลิต (ทองหยอด)

หน่วย : บาท

ต้นทุนวัตถุดิบใช้ไป	
ไข่เป็ด 9 ฟอง (9x4 บาท)	36
น้ำตาล 1 ถู/กิโลกรัม	22
แป้งทองหยอด 1 ถู	<u>28</u>
รวมต้นทุนวัตถุดิบทางตรงใช้ไป	86
ค่าแรงงานทางตรงใช้ไป	100
ค่าใช้จ่ายการผลิต	<u>10</u>
รวมต้นทุนการผลิตโดยประมาณต่อกิโลกรัม	<u>196</u>

3) ต้นทุนการผลิตของขนมเม็ดขนุน

งบต้นทุนการผลิต (เม็ดขนุน)

หน่วย : บาท

ต้นทุนวัตถุดิบใช้ไป	
ไข่เป็ด 8 ฟอง (8x4 บาท)	32
น้ำตาล 1 ถู/กิโลกรัม	22
ถั่วเขียวซีก	50
กะทิคั้นสด	<u>35</u>
รวมต้นทุนวัตถุดิบทางตรงใช้ไป	139

ค่าแรงงานทางตรงใช้ไป	100
ค่าใช้จ่ายการผลิต	10
รวมต้นทุนการผลิตโดยประมาณต่อกิโลกรัม	<u>249</u>

*** การวิเคราะห์ต้นทุนในข้อมูลนี้ คำนวณและยกตัวอย่างผลิตภัณฑ์ 1 กิโลกรัม ปกติทางกลุ่มแม่บ้านจะผลิตสินค้ามากกว่า 10 กิโลกรัม ซึ่งทำให้ต้นทุนในการผลิตลดลง ยกตัวอย่างน้ำตาลที่นำมาปรับเปลี่ยนเป็นน้ำเชื่อม ซึ่งสามารถใช้ซ้ำได้

ขั้นตอนที่ 3 กิจกรรมปลายทาง (ตามเป้าหมายการวิจัย)

กิจกรรมที่ 6 การส่งเสริมการขายและบริการ

ขนมไทยโบราณ (ทองหยอด ฝอยทอง และเมี่ยงขนุน) ของกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจีน ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 3 ผลิตภัณฑ์ เป็นลักษณะขายตรง ตามคำสั่งซื้อในงานสำคัญต่าง ๆ เช่น งานอุปสมบท งานมงคลสมรส การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานทำบุญให้บรรพบุรุษ ฌาปนกิจศพ เป็นต้น งานพิธีสำคัญต่าง ๆ และมีร้านค้าส่งและขายปลีกในตลาดเจ้าพรหม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้วย ซึ่งยังเป็นช่องทางการจัดจำหน่ายที่ยังน้อยอยู่ ทางทีมผู้วิจัยจึงพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายให้มีความหลากหลายมากขึ้น โดยเพิ่มช่องทางการค้าออนไลน์ เพิ่มกิจกรรมการสร้างเครือข่ายการตลาด และเพิ่มกิจกรรมการออกร้านจำหน่ายสินค้าที่ทางหน่วยงานราชการและเอกชนจัดขึ้น เพื่อให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปและชาวต่างชาติ

กิจกรรมที่ 7 กิจกรรมจัดเวทีสรุป

ได้ทราบถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนบ้านจีนกับการทำขนมไทยโบราณ การให้ความรู้และถ่ายทอดการทำขนมไทย ตั้งแต่การเตรียมการผลิตภัณฑ์ แนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การสร้างผลิตภัณฑ์ร่วมกันวิทยาการที่นำมาให้ความรู้เพิ่มเติม โดยผ่านกิจกรรมต้นทาง คือ การศึกษาภูมิปัญญา วิถีชีวิตในของกลุ่มแม่บ้านจากอดีตสืบทอดมาถึงยุคปัจจุบัน ศึกษาวิธีการเลือกสรรวัตถุดิบ ผ่านกิจกรรมกลางทาง คือ การศึกษาวิธีการแปรรูปวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต ศึกษาขั้นตอน วิธีการผลิต ต้นทุนการผลิต และสุดท้าย คือ กิจกรรมปลายทาง คือ การส่งเสริมการขายและบริการ สรุปผลและถอดบทเรียนร่วมกัน ซึ่งข้อมูลที่ได้กล่าวข้างต้นนี้ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้ที่สนใจ ซึ่งได้แก่ สมาชิกในครอบครัวของกลุ่มแม่บ้านชุมชนบ้านจีน เยาวชนที่สนใจ และอบรบมีทักษะอาชีพ

6.สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาจากข้อมูลเอกสาร (documentary research) เป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ บทความทางวิชาการ รายงานการศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาแหล่งข้อมูลจากวรรณกรรมและวารสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นำข้อมูลที่ได้ศึกษามาประยุกต์วิธีการดำเนินการกิจกรรม (Activity) และเป็นวิธีการสัมภาษณ์ข้อมูลในการเตรียมการผลิตภัณฑ์ แนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์การสร้างผลิตภัณฑ์ร่วมกัน โดยผ่านกิจกรรมต้นทาง คือ 1) ศึกษาภูมิปัญญา วิถีชีวิตของกลุ่มแม่บ้านจากอดีต สืบทอดมาถึงยุคปัจจุบัน 2) ศึกษาวิธีการเลือกสรรวัตถุดิบผ่านกิจกรรมกลางทาง 3) การศึกษาวิธีการแปรรูปวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต 4) ศึกษาขั้นตอน วิธีการผลิต และสุดท้าย 5) ศึกษา

วิเคราะห์ต้นทุนในการผลิตของผลิตภัณฑ์ (ราคา ณ ปัจจุบัน) และกิจกรรมปลายทาง ประกอบไปด้วย กิจกรรมที่ 6 การส่งเสริมการขายและบริการ 7) กิจกรรมจัดเวทีสรุป ซึ่งเป็นลักษณะการเข้าไปมีส่วนร่วม โดยสมบูรณ์ (complete participant) โดยผ่านกิจกรรมตามขั้นตอน โดยใช้วิธีการวิจัยทั้งการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม มีกระบวนการร่วมลงมือปฏิบัติการทำขนมไทย 3 ผลิตภัณฑ์ (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดยก) ร่วมกับชุมชน วิถีชีวิตในการทำขนมไทยโบราณ ที่เกิดการสืบทอดมายังกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจีน จากอดีตมาถึงยุคปัจจุบัน โดยสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้ (1) มีการสืบทอดต่อรุ่นสู่รุ่นตลอดระยะเวลามากกว่า 80 ปีที่ผ่านมา โดยมีนางเลื่อน ไกรธรรม เป็นต้นตำรับ สืบทอดมายังนางสาวเอื้อ ขวามณี นางสาวบาง ขวามณี นางสาวสี สุพินศรี และส่งต่อมาถึงรุ่นปัจจุบันที่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ตั้งแต่วิธีการเลือกสรรวัตถุดิบ แปรรูปวัตถุดิบ กรรมวิธีการผลิต ผสมผสานกับวิธีการประยุกต์ใช้ขั้นตอนใหม่ ๆ ในการผลิต แต่ยังคงคุณภาพความอร่อยเหมือนเดิมแต่โบราณ (2) กระบวนการผลิตขนมไทยโบราณทั้ง 3 ผลิตภัณฑ์ มีเทคนิคการผลิตที่มีความหวานพอดี ไม่เกิดอาการตกทราย (เป็นคำศัพท์เฉพาะถิ่น) ที่หมายความว่า มีความหวานชุ่มชื้นในตัวขนมไทยโบราณทั้ง 3 ผลิตภัณฑ์ (3) ขนมไทยโบราณ (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดยก) ไม่มีกลิ่นคาวของส่วนผสมหลัก คือ ไข่เป็ด ซึ่งถือว่าเป็นตัวชี้วัดด้านผลผลิตเชิงคุณภาพ คือ การพัฒนาและเพิ่มมูลค่าในตัวของผลิตภัณฑ์ ผลลัพธ์ (Outcomes) และตัวชี้วัดที่วัดที่ได้เชิงปริมาณ คือ ใต้องค์ความรู้ภูมิปัญญาในการทำขนมไทย 3 ผลิตภัณฑ์ (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดยก) จำนวน 1 งาน โดยงานวิจัยนี้ได้ศึกษาต้นแบบผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำขนมไทยโบราณ (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดยก) ของกลุ่มแม่บ้านชาวชุมชนบ้านจีน ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 3 ผลิตภัณฑ์ และตัวชี้วัดด้านผลผลิตเชิงคุณภาพ คือ การพัฒนาและเพิ่มมูลค่าในตัวของผลิตภัณฑ์ ใต้องค์ความรู้ภูมิปัญญาในการทำขนมไทย (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดยก) ซึ่งชุมชนบ้านจีน สามารถนำองค์ความรู้ไปสร้างอาชีพให้คนในหมู่บ้าน และสามารถนำไปพัฒนาเป็นธุรกิจชุมชนต่อไป

7.อภิปรายผล

ในงานวิจัยนี้ได้ศึกษาต้นแบบผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำขนมไทยโบราณ (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดยก) ของกลุ่มแม่บ้าน ชาวชุมชนบ้านจีน ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 3 ผลิตภัณฑ์ ความเป็นอัตลักษณ์ของชาวชุมชนบ้านจีน คือ (1) มีการสืบทอดต่อรุ่นสู่รุ่นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา (2) มีเทคนิคการผลิตที่มีความหวานพอดี ไม่เกิดอาการตกทราย (3) ขนมไทยโบราณ (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดยก) ไม่มีกลิ่นคาวของส่วนผสมหลัก คือ ไข่เป็ด ซึ่งถือว่าเป็นตัวชี้วัดด้านผลผลิตเชิงคุณภาพ คือ การพัฒนาและเพิ่มมูลค่าในตัวของผลิตภัณฑ์ ผลลัพธ์ (Outcomes) และตัวชี้วัดที่วัดที่ได้เชิงปริมาณ คือ ใต้องค์ความรู้ภูมิปัญญาในการทำขนมไทย 3 ผลิตภัณฑ์ (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดยก) จำนวน 1 งาน สอดคล้องกับงานวิจัยของ สิริปริยา แสงทอง และธีระวัฒน์ จันทิก (2560) ขวาลา ละวาทินและทิพย์สุคนธ์ ไตรตันวงศ์ (2558) นุชฤดี รุ่ยใหม่ และคณะ (2558) จินตา อูสมาน และคณะ (2554) กานดา เตชะชนหมาก (2554) ในแง่ของกระบวนการเรียนรู้ สืบทอดและส่งต่อภูมิปัญญาแก่คนรุ่นถัดไป

นอกจากนี้ชุมชนบ้านจีนได้สร้างอาชีพให้กับชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศันสนีย์ ทิมทอง จอมขวัญ สุวรรณรักษ์ ชมภูนุช เผื่อนพิภพ นฤศร มังกรศิลา (2558) ในแง่ที่สามารถพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสู่ธุรกิจเชิงพาณิชย์ได้

8. ข้อเสนอแนะ

1) เนื่องจากเป็นวิธีการผลิตขนมไทยแบบโบราณ จึงควรมีการจัดเตรียมอุปกรณ์ป้องกันส่วนบุคคลในส่วนที่ใช้ในการผลิต เพื่อให้เกิดสุขลักษณะ ความปลอดภัยในการผลิตขนมไทย (Food Safety) ส่งผลดีต่อภาพลักษณ์ในการทำขนมไทยโบราณ (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดยก) ของกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจีน ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ต่อไป

2) ควรให้มีการจัดทำคู่มือในการทำขนมไทย (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดยก) ในแบบฉบับของกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจีน ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น วิถีชีวิตในการทำขนมไทยของคนชุมชนบ้านจีน

3) ควรจัดกิจกรรมต่อยอดภูมิปัญญาในการทำขนมไทย (ทองหยอด ฝอยทอง และเม็ดยก) เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้าน และพัฒนาเป็นธุรกิจของกลุ่มแม่บ้าน ชุมชนบ้านจีน ตำบลวัดยม อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และผู้สนใจ อย่างยั่งยืน เพื่อไม่ให้ขาดหายไปจากสังคมไทย และเป็นการพัฒนาให้ธุรกิจขนมไทยให้เป็นที่สินค้าอัตลักษณ์ของประเทศไทยสืบไป

9. บรรณานุกรม

กานดา เตชะขันหมาก. (2553). กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้ามัดหมี่ของผู้ทรงภูมิปัญญาไทพวนบ้านหินปัก อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี. (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม.

จินตา อุษมาน. (2554). ศึกษาสถานการณ์ผู้รู้และภูมิปัญญาด้านอาหารและขนมพื้นบ้านของชาวไทยมุสลิมเชื้อสายมลายูในจังหวัดนราธิวาส. (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ชวลา ละวาทิน ทิพย์สุนันธ์ ไตรตันวงศ์. (2558). อาหารและขนมไทยพื้นบ้านโบราณ หมู่บ้านคลองขนมหวาน อำเภอบางบาล จังหวัดนนทบุรี. วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์. 10(1).

ทองดี แจ่มนคร. (2562, 21 มกราคม). ประชาชนชาวบ้าน. ชุมชนบ้านจีน. สัมภาษณ์.

นุชฤดี รุ่ยใหม่ และคณะ. (2557). สืบสานและอนุรักษ์ขนมพื้นเมืองหายากของจังหวัดปัตตานี: กรณีศึกษาชุมชนปยุตต์ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี. (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.

ไพวัลย์ สุพินศรี. (2562, 21 มกราคม). ประชาชนชาวบ้าน. ชุมชนบ้านจีน. สัมภาษณ์.

วรรณนา เนตรสว่าง. (2562, 21 มกราคม). ประชาชนชาวบ้าน. ชุมชนบ้านจีน. สัมภาษณ์.

ศันสนีย์ ทิมทอง, จอมขวัญ สุวรรณรักษ์, ชมภูนุช เผื่อนพิภพ, นฤศร มังกรศิลา. (2558). ศึกษาและพัฒนาการทำขนมไทยพื้นบ้าน จังหวัดสุพรรณบุรี จากภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่เชิงพาณิชย์. (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.

สิริปรียา แสงทอง และธีระวัฒน์ จันทิก. (2560). การศึกษาและการสืบสานวิถีการทำขนมไทยไข่ปลา
สูตรโบราณของวัยรุ่นที่สืบทอดมาจากผู้สูงอายุ ร้านขนมคุณยายผ่องศรีตลาดร้อยปีสามชุก
จังหวัดสุพรรณบุรี. (รายงานผลการวิจัย). เพชรบุรี: สาขาวิชาการจัดการธุรกิจทั่วไป คณะ
วิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี.

สำนักงานเกษตรอำเภอบางบาล อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2561). ข้อมูลตำบลวัดยม.
กรมส่งเสริมการเกษตร. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2556). ท้าวทองกีบม้าเจ้าตำรับขนมไทย. กรุงเทพฯ:
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. กระทรวงวัฒนธรรม.

สมคิด ใฝ่งาม. (2562, 21 มกราคม). ปราชญ์ชาวบ้าน. ชุมชนบ้านจั่น. สัมภาษณ์.

สมบุญ รัตนบุตร. (2562, 21 มกราคม). ปราชญ์ชาวบ้าน. ชุมชนบ้านจั่น. สัมภาษณ์.

การประยุกต์ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อสร้างแผนที่ออนไลน์
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ลาว
: กรณีศึกษา อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Application of Geographic Information System to Creating the Cultural
Tourism Online Map of Lao Ethnic Groups: A Case Study
of Nakhon Luang District, Phranakhon Si Ayutthaya Province

บังอร บุญปั้น / Bangon Boonpan

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา
Assistant Professor of the Faculty of Humanities and Social Sciences,
Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University

สุพิชฌาย์ ธนารุณ / Supitcha Dhanarun

นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการ สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดสุพรรณบุรี
Specialist Policy and Planning Analyst, Office of Disaster Prevention and Mitigation, Suphan Buri Province

วันที่รับบทความ 2 กรกฎาคม 2564 / แก้ไขบทความ 14 กันยายน 2564 / ตอรับบทความ 22 กันยายน 2564

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษา รวบรวม และจัดทำฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในอำเภอ นครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 2) สร้างแผนที่ออนไลน์ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในอำเภอ นครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผ่านเทคโนโลยี Google Maps GIS online โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การลงเก็บ ข้อมูลภาคสนาม การสัมภาษณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม โดยกลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ประชาชนชาวบ้าน ผู้สูงอายุ ผู้สืบทอดกลุ่มชาติพันธุ์ลาว และผู้ประกอบการที่มีต่อรัฐรูปแบบดั้งเดิม รวมทั้งหมด 10 คน เป็นการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ผลการศึกษา พบว่า 1) ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในพื้นที่ของ ตำบลท่าช้าง อำเภอ นครหลวง ทั้งสิ้น 11 แห่ง คือ หมู่บ้านไผ่หนอง จำนวน 10 แห่ง และหมู่บ้านต้นโพธิ์ จำนวน 1 แห่ง โดยได้จัดทำฐานข้อมูลออกมาในรูปแบบแผนที่ท่องเที่ยว แสดงรายละเอียดความสำคัญของ สถานที่ท่องเที่ยว 2) การใช้เทคโนโลยี Google Maps GIS online เพื่อจัดทำแผนที่ออนไลน์ เผยแพร่ และแนะนำแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผ่านทางช่องทางต่างๆ อาทิ อีเมล และการแชร์ลิงก์ข้อมูล เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในพระนครศรีอยุธยาให้เป็นที่รู้จัก

คำสำคัญ : ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ แผนที่ออนไลน์ กลุ่มชาติพันธุ์ลาว การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

Abstract

The purposes of this study were 1) to study, collect, and then develop the cultural tourism database of Lao ethnic groups which are located in Nakhon Luang district, Phra Nakhon Si Ayutthaya province and 2) to create the cultural tourism online map of Lao ethnic groups in Nakhon Luang district, Phra Nakhon Si Ayutthaya province through Google Maps GIS online technology. The data were gathered via a variety of methods – relevant documents and research, field studies, interviews, observation, and focus group discussion.

Selected by purposive sampling, the population of this study consisted of local savants, the elderly, descendants of Lao ethnic groups and traditional Aranyik Knife operators, the total number of which was 10. The results indicated that 1) in Phranakhon Si Ayutthaya province, there are 11 cultural tourist attractions of Lao ethnic groups in Tha Chang sub-district, Nakhon Luang district, namely, 10 attractions found in Ban Phai Nong Village and the other found in Ban Ton Pho Village; the database has been developed in the form of a tourism map with the information of each attraction depicted in detail. 2) The use of Google Maps GIS online technology in creating an online map to spread and recommend Lao ethnic groups' cultural tourist attractions via email and Google Drive could effectively help promote the cultural tourism of Lao ethnic groups in Phranakhon Si Ayutthaya province.

Keyword : Geographic Information System, Online Map, Lao Ethnic Groups, Cultural Tourism

1.ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ทำให้ผู้คนทั่วโลกสามารถติดต่อสื่อสารได้อย่างสะดวก ทั้งยังสามารถสืบค้นข้อมูลต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งข้อมูลที่ปรากฏมีหลายรูปแบบและความหลากหลาย สามารถเป็นทางเลือกเพื่อตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้เป็นอย่างดี สำหรับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในยุคปัจจุบันที่ใช้อุปกรณ์พกพาแบบไร้สาย (mobile devices) เช่น โทรศัพท์มือถือ คอมพิวเตอร์ โน้ตบุ๊ก ฯลฯ ศึกษาข้อมูลจากอินเทอร์เน็ตเพื่อวางแผนการท่องเที่ยวล่วงหน้า ก่อนตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวในสถานที่ต่างๆ ทำให้เกิดนักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ขึ้น (ธัญญรัตน์ ไชยคราม, 2563)

ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System: GIS) เป็นระบบสารสนเทศที่นำเอาข้อมูลมารวบรวม จัดเก็บ และวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ สามารถทำการสืบค้นข้อมูลและปรับปรุงข้อมูล รวมไปถึงการนำเอาข้อมูลที่ได้ออกมาวิเคราะห์เพื่อช่วยประกอบการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ได้ โดยข้อมูลเชิงพื้นที่ยังมีการเชื่อมโยงเข้ากับข้อมูลลักษณะประจำ (Attribute data) ที่ใช้อธิบายรายละเอียดของปรากฏการณ์และคุณลักษณะของข้อมูลเชิงพื้นที่นั้นๆ ซึ่งจะทำให้การนำข้อมูลไปใช้มีความถูกต้องและแม่นยำมากยิ่งขึ้น (สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ, 2552, หน้า 4) ปัจจุบันได้มีการพัฒนาโปรแกรมที่สามารถเรียกดูข้อมูลเชิงพื้นที่ (spatial data) และข้อมูลอรรถาธิบาย (attribute data)

โดยพัฒนาระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์บนอินเทอร์เน็ต (Internet GIS) เพื่อให้ผู้ใช้ได้เข้าถึงข้อมูลได้ง่าย และสะดวกมากยิ่งขึ้น ซึ่งอินเทอร์เน็ต GIS เป็นระบบ GIS แบบใหม่ที่ได้รับคามนิยมและถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ช่วยในการเดินทางจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง โดยข้อมูลทุกอย่างจะทำงานผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเป็นหลัก (ไพศาล จีฟู, 2561, หน้า 24) ซึ่งโปรแกรมประยุกต์บนเว็บ (web application) เป็นระบบอินเทอร์เน็ต GIS ที่สามารถใช้งานผ่านเว็บเบราว์เซอร์ เช่น Google Chrome, Firefox, Internet explorer เป็นต้น ซึ่งผู้ใช้ไม่จำเป็นต้องติดตั้งซอฟต์แวร์ลงบนเครื่องคอมพิวเตอร์

Google Maps เป็นอินเทอร์เน็ต GIS รูปแบบหนึ่งให้บริการค้นหาที่ตั้งบนแผนที่ การค้นหาเส้นทาง และให้ข้อมูลเบื้องต้นของสถานที่นั้น ๆ เช่น ที่ตั้ง รายละเอียดการติดต่อ เส้นทางการเดินทาง ซึ่งบริการ Google Maps ให้บริการมาตั้งแต่กลางปี พ.ศ. 2548 เป็นบริการฟรีที่ Google บริการให้แก่บุคคลทั่วไป จุดเด่นของ Google Maps คือ การบริการแผนที่และภาพถ่ายดาวเทียมที่ครอบคลุมทั่วโลก ด้วยจุดเด่นเรื่องแผนที่ และการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนสามารถใส่ข้อมูลที่เป็นภาพ ข้อความ รายละเอียดเบื้องต้นได้ (ศุภยอนามัยที่ 5 ราชนบุรี, 2562) จึงสามารถประยุกต์ใช้ในงานด้านต่างๆ และสามารถกำหนดรูปแบบในการเดินทางไปยังเป้าหมาย ทำให้เกิดความสะดวกต่อการทำงาน ช่วยให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

จากเป้าหมายการพัฒนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2561-2565 ประเด็นการพัฒนาที่ 1 พัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวและการบริการสู่มาตรฐานสากล แผนงานที่ 3 ส่งเสริมการท่องเที่ยว การตลาดและการประชาสัมพันธ์ ด้วยเทคโนโลยีตามแนวทางความปกติใหม่ โดยกิจกรรมหลัก คือ ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว การตลาด และประชาสัมพันธ์ด้วยเทคโนโลยี (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2563) จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ มีแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่มากมาย โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน แต่หากจะกล่าวถึงแหล่งท่องเที่ยวหรือแหล่งเรียนรู้ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่เกิดจากกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียงจันทน์ที่พบในจังหวัดนี้ก็มีที่อำเภอนครหลวง ซึ่งคนทั่วไป จะรู้จักดีในชื่อ “หมู่บ้านติมิดอร์ญิก” และมีชื่อเสียงอย่างมากในแถบภาคกลางของประเทศไทย กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียงจันทน์ได้อพยพเข้ามาในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ม.ป.ป.) โดยมีนายเทาเป็นผู้นำ ทำการตั้งรกรากถิ่นฐานบริเวณนี้ ประกอบอาชีพช่างทำทองกับตีเหล็ก มีชื่อเสียงด้านการตีเหล็กที่เป็นภูมิปัญญาที่ติดตัวมาก่อนที่จะอพยพมาประเทศไทย นอกจากนี้กลุ่มลาวเวียงกลุ่มนี้ยังได้ยึดถือปฏิบัติวัฒนธรรมของตนโดยร่วมกันสร้างสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เช่น เจดีย์คู่ทรงบัวเหลี่ยม พระสังกัจจายน์ พระวิชฌุกรม ภายในวัดมเหยงค์ รวมทั้งแหล่งเก็บรวบรวมเครื่องมือ เครื่องไม้ อุปกรณ์การตีเหล็กที่นำมาตอนช่วงอพยพ สร้างเป็นพิพิธภัณฑ์เก็บรวบรวมสิ่งของเหล่านี้ไว้เป็นแหล่งความรู้ แก่ผู้ที่สนใจ แต่เนื่องจากข้อมูลเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวแห่งนี้ ยังไม่เป็นที่รู้จักมากนัก ผู้คนส่วนใหญ่รู้จักแค่เพียงว่าแหล่งติมิดอร์ญิก แต่แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์แหล่งอื่นๆ ยังคงไม่เป็นที่รู้จักมากนัก นักท่องเที่ยวไม่ทราบข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยว เช่น ประวัติความเป็นมา ความสำคัญ เส้นทางในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวนั้น ทั้งยังขาดการเชื่อมโยงระหว่างแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ทำให้เสียเวลาและค่าใช้จ่ายค่อนข้างมาก

จากความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงการพัฒนาระบบการให้บริการข้อมูลเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามแผนการท่องเที่ยวที่ส่งเสริม

กิจกรรมการท่องเที่ยว การตลาด และประชาสัมพันธ์ด้วยเทคโนโลยี ด้วยการประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ที่สามารถรวบรวมและจัดการข้อมูล แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญในพื้นที่ศึกษา โดยจัดเก็บข้อมูลเชิงพื้นที่ สามารถระบุตำแหน่งของสถานที่สำคัญ แสดงผลเป็นแผนที่ ร่วมกับการสร้างแผนที่ออนไลน์ผ่านเทคโนโลยี google map GIS online สามารถเรียกใช้งานผ่านอุปกรณ์เคลื่อนที่ หรือสมาร์ตโฟน ทั้งนี้เพื่อให้นักท่องเที่ยวสืบค้นได้ง่าย และสามารถศึกษารายละเอียดของสถานที่ท่องเที่ยว นั้น ซึ่งถือเป็นการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) ศึกษา รวบรวม และจัดทำฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในอำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- 2) สร้างแผนที่ออนไลน์แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในอำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผ่านเทคโนโลยี Google Maps GIS online

3.ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เพื่อจัดทำแผนที่ออนไลน์ โดยการประยุกต์ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ในการวิเคราะห์ข้อมูล มีวิธีการดำเนินงานดังนี้

3.1 พื้นที่ใช้ในการวิจัย

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทำการสำรวจข้อมูลพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ลาวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อาศัยอยู่ที่หมู่บ้านต้นโพธิ์ (หมู่ที่ 6) และหมู่บ้านไผ่หนอง (หมู่ที่ 7) ตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3.2 กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัย

กลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ กลุ่มคนที่ให้ข้อมูลหลัก คือ ประชาชนชาวบ้าน/กลุ่มผู้สูงอายุ/ผู้สืบทอดกลุ่มชาติพันธุ์ลาว/ผู้ประกอบการตีมีดอรัญญิกแบบดั้งเดิม รวมทั้งหมด 10 คน โดยการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องการอนุรักษ์ รักษา สืบทอด ทั้งด้านวัฒนธรรม ประเพณี รวมทั้งความเชื่อที่สืบทอดกันมาตั้งแต่กลุ่มชาติพันธุ์ลาวอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์การวิจัย ผู้วิจัยเลือกใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต คำถามจากการสนทนากลุ่ม ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นในการวิจัยในครั้งนี้

3.3.1 แบบสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ ความรู้เรื่องวัฒนธรรม สิ่งปลูกสร้างทางวัฒนธรรม การสืบทอดวัฒนธรรม โดยใช้แบบสัมภาษณ์นี้กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน/กลุ่มผู้สูงอายุ/ผู้สืบทอดกลุ่มชาติพันธุ์ลาว/ผู้ประกอบการตีมีดอรัญญิกแบบดั้งเดิม จำนวน 10 คน

3.3.2 แบบสังเกต แบ่งออกเป็นแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม และแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ในกิจกรรมทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ประกอบด้วยเรื่องที่สังเกต วันที่ และข้อมูลที่ได้จากสังเกต

3.3.3 คำถามจากการสนทนากลุ่ม เป็นการใช้ประเด็นคำถามเกี่ยวกับ ประวัติ ความเป็นมา การสืบทอด และการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวจากอดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงแนวโน้มในอนาคต

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 1. ข้อมูลรายละเอียดของแหล่งท่องเที่ยว 2. พิกัดตำแหน่งของสถานที่ท่องเที่ยว 3. ข้อมูลขอบเขต และเส้นถนนของพื้นที่ศึกษา โดยแบ่งออกเป็น

3.4.1 ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการรวบรวมข้อมูลจากการลงภาคสนามสำรวจ และสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ ผู้สืบทอดกลุ่มชาติพันธุ์ลาวและผู้ประกอบการที่มีตอร์ญ์ญิกแบบดั้งเดิม รวมทั้งหมด 10 คน ร่วมกับการสังเกต และสนทนากลุ่มขณะทำการสัมภาษณ์ และได้มีการจัดเก็บตำแหน่งพิกัดทางภูมิศาสตร์ (GPS) การถ่ายภาพ รวมทั้งเก็บรายละเอียดต่างๆ ของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในพื้นที่ศึกษา

3.4.2 ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการรวบรวมข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวจากเอกสาร หนังสือ วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.4.3 รวบรวมชั้นข้อมูล (layer) สารสนเทศภูมิศาสตร์เชิงพื้นที่ (Spatial data) ของตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อจัดทำฐานข้อมูลเชิงพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูลและขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

3.5.1 รวบรวม และจัดทำฐานข้อมูลเชิงพื้นที่ (Spatial database) ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีขั้นตอนการนำเข้า และวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1) ลงพื้นที่สำรวจ ทำการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม กับผู้ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่จะให้ข้อมูลทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี หรือสิ่งที่สะท้อนความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่ยังคงอยู่ในปัจจุบัน

2) นำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ ซึ่งได้แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในพื้นที่ของตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง ทั้งสิ้น 11 แห่ง คือ หมู่บ้านไผ่หนอง จำนวน 10 แห่ง และหมู่บ้านต้นโพธิ์ จำนวน 1 แห่ง จากนั้นทำการลงสำรวจแหล่งท่องเที่ยวเพื่อทำการหาตำแหน่งพิกัดทางภูมิศาสตร์โดยใช้เครื่อง GPS มาจัดทำฐานข้อมูลเชิงคุณลักษณะ (Attribute database) ได้แก่ ชื่อ ที่ตั้ง สภาพทั่วไป และรูปภาพของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อประกอบการอธิบายในแผนที่ออนไลน์

3.5.2 การสร้างแผนที่ออนไลน์ผ่าน Google maps โดยการนำเข้าข้อมูลเชิงพื้นที่และนำเข้าข้อมูลเชิงตาราง ที่มีระบบพิกัดอ้างอิงทางภูมิศาสตร์ (latitude, longitude) แปลงข้อมูลโดยใช้ Microsoft Excel ที่มีค่าพิกัด X,Y ไปฝากไว้ที่ google maps API ที่เปิดให้ใช้บริการ

3.5.3 กำหนดชั้นข้อมูลในการแสดงผลแผนที่ออนไลน์ พร้อมใส่รูปภาพ หรือวิดีโอ (ถ้ามี) คำอธิบายรายละเอียดของแหล่งท่องเที่ยว จากนั้นปรับแต่งสัญลักษณ์และแก้ไขชื่อได้ตามต้องการ

3.5.4 การส่งออกแผนที่ออนไลน์ที่สร้างด้วย Google Maps GIS online ไปยังนักท่องเที่ยวคนอื่นๆ ได้ตามช่องทางเครือข่ายสังคมออนไลน์ เช่น อีเมลหรือทำการคัดลอกลิงก์ที่สามารถนำไปใช้เปิดผ่าน URL ได้

4. ผลการวิจัย

4.1 ข้อมูลสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว กรณีศึกษา อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

การวิจัยพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ลาวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อาศัยอยู่ในบริเวณบ้านไผ่หนอง และ บ้านต้นโพธิ์ ในตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเท่านั้น (ชุมชนบ้านไผ่หนอง, 2553, หน้า 2) โดยมีการอพยพเข้ามาในประเทศไทยในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยชาวลาวเวียงจันทน์ กลุ่มนี้เดิมประกอบอาชีพทางช้าง มีช่างทำทองกับช่างตีเหล็กเป็นหลัก จากคำบอกเล่าของปราชญ์ชาวบ้าน นายบัญญัติ คำศรี (2556, 21 เมษายน) ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในชุมชนถือว่าเป็นลูกหลานของนายเทา หรือ “ขุนนราภิรักษ์” ผู้นำกลุ่มชาวลาวเวียงจันทน์ที่อพยพมาอยู่บริเวณนี้ กล่าวว่า ที่เลือกสถานที่นี้ลงหลักปักฐาน เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสม มีดงไผ่ขึ้นอย่างหนาแน่น มีแม่น้ำป่าสักไหลผ่าน จึงได้ตัดสินใจประชุมหารือตัดสินใจอยู่ที่แห่งนี้และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านไผ่หนอง” ส่วน “บ้านต้นโพธิ์” คาดว่าชื่อนี้มาจากการมีต้นโพธิ์ตั้งอยู่กลางหมู่บ้าน กลุ่มคนกลุ่มเวียงนี้อพยพมาตั้งแต่ออดีต ปัจจุบันยังไม่มีหลักฐานการอพยพย้ายกลับประเทศลาว

แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่บ้านไผ่หนองมีทั้งหมด 10 แห่ง ได้แก่

1. พิพิธภัณฑหมู่บ้านหัตถกรรมอรัญญิก ตั้งอยู่ภายในวัดมเหยงค์ เป็นศูนย์เรียนรู้ภูมิปัญญา ด้านการตีมีดถ่ายทอดผ่านภาพเขียน (ภาพประกอบที่ 1 (ก)) เป็นแหล่งรวบรวมเครื่องมือเครื่องไม้เครื่องมือในการตีมีด เครื่องมือโบราณที่ใช้งานไม่ได้แล้ว (ภาพประกอบที่ 1 (ข)) รวมถึงเป็นแหล่งรวบรวม พระพุทธรูปศิลปะลาว ตั้งแต่ชาวลาวเวียงกลุ่มนี้นำติดตัวมาจากประเทศลาวในช่วงที่ได้อพยพมาอยู่ที่บริเวณนี้

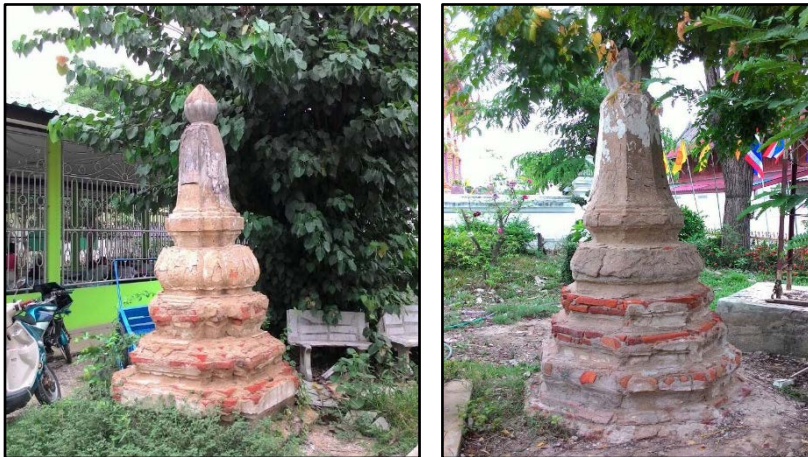

ภาพที่ 1 ภาพเขียนการตีมีดอรัญญิก (ก) เครื่องมือ เครื่องไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว

(ข) บันทึกภาพเมื่อ 10 กันยายน 2563

ที่มา : บังอร บุญปิ่น, 2563, [ภาพถ่าย]

2. เจดีย์คู่ (เล็ก) หลังอุโบสถ เป็นศิลปะแบบลาวเวียง ทรงบัวเหลี่ยม ดังภาพประกอบที่ 2 จากการสันนิษฐานของลูกหลานขุนนราบริรักษ์ พบว่า เจดีย์คู่นี้จะถูกสร้างสมัยที่กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียงจันทร์ได้อพยพมาอยู่ในบริเวณนี้ แล้วได้ร่วมกันสร้างเจดีย์คู่นี้หลังอุโบสถ (หลังใหม่) ของวัดมเหยงค์เพื่อเป็นสิ่งเคารพกราบไหว้ของชาวเวียงจันทร์ ปัจจุบันได้รับบูรณะ ซ่อมแซมเนื่องจากเริ่มแตกหัก และทรุดโทรม

ภาพที่ 2 เจดีย์คู่ (เล็ก) ทรงบัวเหลี่ยม ศิลปะลาวเวียง บันทึกภาพ 21 เมษายน 2563

ที่มา : บังอร บุญปิ่น, 2563, [ภาพถ่าย]

3. รูปปั้นการตีมดอรัญญิก สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2561 เพื่อแสดงสะท้อนถึงการตีมดอรัญญิกซึ่งถือเป็นอาชีพของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่ได้อพยพมาอยู่ที่บ้านไผ่หนอง เป็นอนุสาวรีย์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของหมู่บ้านตีมดอรัญญิกได้เป็นอย่างดี

4. พระวิชณุกรรม เชื่อว่าเป็นครูใหญ่ของช่างทั้งปวง โดยเฉพาะช่างตีมด ซึ่งชาวบ้านที่ประกอบอาชีพตีมดเมื่อถึงพิธีไหว้ครูบูชาเตาจะต้องเตรียมเครื่องบูชาเทพเจ้า (พระวิชณุกรรม) ด้วย พ่อกำนันบัญญัติ คำศรี เป็นผู้สร้างพระวิชณุกรรม เข้าใจว่า คือ พระเพชรฉลูกรรม เป็นองค์เดียวกันเป็นเทพเจ้าแห่งช่างยึดมั่นในเครื่องมือเครื่องใช้ไม่ให้ข้ามเพราะเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงชีวิต

5. วัดมเหยงค์ ตั้งอยู่หมู่บ้านไผ่หนอง เลขที่ 66 หมู่ที่ 7 ตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย พื้นที่ตั้งของวัดเป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำป่าสัก มีเนื้อที่ 10 ไร่ 48 ตารางวา วัดมเหยงค์นี้ สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นในราวปี พ.ศ. 2315 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว นับตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2320 ต่อมาในราวปี พ.ศ. 2315 ในสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นต้นมา ถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีเจ้านายพร้อมด้วยพระบรมวงศ์หลายพระองค์เคยเสด็จมาทอดพระเนตรการตีมดของชาวบ้านไผ่หนอง ซึ่งชาวบ้านได้สร้างพลับพลาที่ประทับให้ทอดพระเนตรการตีมดขึ้นในวัดวัดมเหยงค์นี้ และเมื่อปี พ.ศ. 2531 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯฯ ทรงเสด็จนำนักเรียนนายร้อยฯ มาชมการตีมด

ที่หมู่บ้านไผ่หนอง และได้ทรงพระกรุณาเป็นศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่นของวัดมเหยงค์บ้านไผ่หนอง (ชุมชนบ้านไผ่หนอง, 2553, หน้า 11-12)

6. ต้นจำปา หรือ ดอกลั่นทม หรือ สีสาวดี เป็นดอกไม้ประจำชาติของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ปลูกเมื่อวันที่ 3 พ.ย. 2561 โดย ฯพณฯ แสง สุชะทิง เอกอัครราชทูต ดังภาพประกอบที่ 3 (ก) จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในพื้นที่ พบว่า ทุกปีจะมีเอกอัครราชทูตของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เดินทางมาร่วมงานวันเกิดของลูกหลานชุมชนราบริรักษ์ (ผู้นำลาวเวียงที่อพยพมาอยู่ในพื้นที่ศึกษา) คือ อดีตท่านันบุญผู่ติ คำศรี ในช่วงเดือนกรกฎาคมของทุกปี ดังภาพประกอบที่ 3 (ข) ท่านหลี่ บุญคำ และภริยา เอกอัครราชทูต ได้เดินทางมาร่วมวันเกิดในวันที่ 4 กรกฎาคม 2558 ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียงในประเทศไทยกับประเทศลาวยังคงเหนียวแน่นมาจนถึงทุกวันนี้

ภาพที่ 3 ต้นจำปา ดอกไม้ประจำชาติลาวที่ปลูกโดยเอกอัครราชทูต บันทึกภาพ 16 มิถุนายน 2564 (ก)
เอกอัครราชทูตร่วมงานวันเกิดลูกหลานกลุ่มลาวเวียงในพื้นที่ บันทึกภาพ 4 กรกฎาคม 2559 (ข)
ที่มา : บังอร บุญปิ่น, 2564, [ภาพถ่าย]

7. เจดียใหญ่ด้านข้างอุโบสถ (หลังเก่า) ผังซ้าย (หันหน้าเข้าแม่น้ำป่าสัก) เป็นเจดีย์ศิลปะลาวเวียงทรงบัวเหลี่ยม สันนิษฐานว่า สร้างตั้งแต่ลาวเวียงได้อพยพมาตั้งรกรากที่นี่ ตั้งอยู่ด้านข้างอุโบสถ (อุโบสถพระสังกัจจายน์หรืออุโบสถเล็ก)

8. เจดีย์ใหญ่ด้านข้างอุโบสถ (หลังใหม่) ผังขวา (หันหน้าเข้าแม่น้ำป่าสัก) เป็นเจดีย์ศิลปะลาวเวียงทรงบัวเหลี่ยม ตั้งอยู่หน้าอุโบสถหลังใหม่ ปัจจุบันได้รับการบูรณะซ่อมแซม เนื่องจากเกิดการแตกหักและทรุดโทรม

9. การตีมโหรีญักแบบดั้งเดิม จากการลงภาคสนาม พบว่าในการผลิตมโหรีญักแบบดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวนั้นพบ 1 ครุว์เรือนที่ยังคงสืบสานการตีมโหรีแบบดั้งเดิมอยู่ เนื่องจากการผลิตมโหรี 1 ด้ามต้องใช้แรงงานอย่างน้อย 3 คน การตีมโหรีญักที่นี่เป็นการใช้แรงงานคนทุกขั้นตอน ผลิตภัณฑ์มโหรีญักมีลักษณะเฉพาะตัว คือ ความทนทาน ปราณีต สวยงาม และแข็งแรง มโหรีญักจึงเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (บังอร บุญปิ่น, 2561) ดังภาพประกอบที่ 4

ในการผลิตผลิตภัณฑ์ออกมาเนื่องจากกรรมวิธีค่อนข้างหลายขั้นตอน จึงทำให้การผลิตมีดใช้เวลาานอาจจะ 1-2 วัน ในการทำมีด 1 ด้าม ทำให้ครอบครัวนี้ผลิตมีดตามความต้องการของลูกค้าเท่านั้นไม่ได้วางขายหน้าร้านเหมือนร้านค้าทั่ว ๆ ไปในหมู่บ้านไผ่หนองและบ้านต้นโพธิ์ แต่มีดที่ผลิตด้วยกรรมวิธีนี้จะทนทานแข็งแรงกว่ามีดที่ผลิตผ่านเครื่องจักร เพราะกรรมวิธีในการตีมีดทำหลายขั้นตอนซ้ำ ๆ หลายครั้งนี่เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่มีการตีมีดแบบดั้งเดิม เริ่มไม่มีชาวบ้านกลุ่มใดนิยมทำแบบขั้นตอนนี้นักมากนัก เพราะใช้เวลาานและต้องออกแรงมากกว่าการใช้เครื่องจักรในกระบวนการขั้นตอนการผลิตมีดอรัญญิก

ภาพที่ 4 การตีมีดอรัญญิกแบบดั้งเดิมที่ใช้แรงงานคนทุกขั้นตอน บ้านทีกภาพ 19 กันยายน 2563
ที่มา : บังอร บุญปิ่น, 2563, [ภาพถ่าย]

10. พระสังกัจจายน์ ประดิษฐานอยู่ภายในอุโบสถ (หลังเก่า) ภายในวัดมเหยงค์ ถือเป็นสัญลักษณ์แห่งความสุข ความสมหวัง ความอุดมสมบูรณ์ และความมั่งคั่งมั่นคง สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นหลังจากกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียงได้เข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณนี้

แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่บ้านต้นโพธิ์มีทั้งหมด 1 แห่ง คือ พิพิธภัณฑ์หัตถกรรมอรัญญิก ตั้งอยู่ที่ชุมชนบ้านต้นโพธิ์ หมู่ที่ 6 เป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติความเป็นมาของชุมชนตีมีดอรัญญิก โดยพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ตั้งขึ้นจากผู้นำชุมชนและชาวบ้านที่มีแนวคิดร่วมกันในอนุรักษ์คุณค่าทางภูมิปัญญา การตีมีดอรัญญิกไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษาหาความรู้ ตลอดจนเป็นจุดศูนย์กลางชุมชนในการรวบรวมองค์ความรู้การตีมีดอรัญญิก อันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชน ภายในพิพิธภัณฑ์แบ่งพื้นที่จัดแสดงนิทรรศการเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 นำเสนอประวัติความเป็นมาของชุมชนตีมีดอรัญญิกและภาพประวัติศาสตร์ ส่วนที่ 2 จัดแสดงภาพถ่ายขั้นตอนการตีมีดแบบดั้งเดิม พร้อมทั้งจัดแสดงเครื่องมือโบราณต่าง ๆ ในการตีเหล็ก และส่วนที่ 3 มีดอรัญญิกในยุคปัจจุบัน โดยจัดแสดงตัวอย่างมีด 4 ประเภท ได้แก่ มีดทำครัว มีดเกษตร มีดเดินป่า และมีดสวยงาม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, ม.ป.ป.)

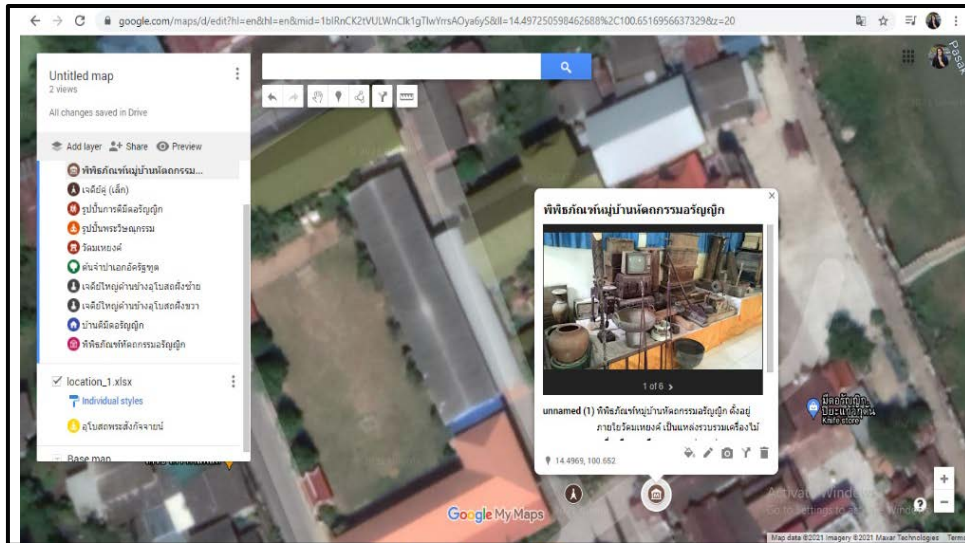
4.2 สร้างแผนที่ออนไลน์แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในจังหวัด พระนครศรีอยุธยา ผ่านเทคโนโลยี Google Maps GIS online

การวิจัย พบว่าการแสดงผลของแผนที่แหล่งท่องเที่ยว 11 แหล่ง จากการรวบรวมข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในอำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นำเข้าข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งพิกัดตำแหน่ง (Latitude, Longitude) จากการใช้เครื่องกำหนดตำแหน่งบนพื้นโลก (GPS) ของแหล่งท่องเที่ยว นำเข้าข้อมูลจัดทำฐานข้อมูลเชิงตาราง ใน Microsoft Excel แสดงดังตารางที่ 1 เพื่อนำไปฝากไว้บน Google Maps API ที่เปิดให้บริการ ซึ่งมีเงื่อนไขคือ ต้องมี account (บัญชี) สมาชิกของ Google โดยสมัครใช้อีเมล G-mail ก่อน

ตารางที่ 1 ข้อมูลและพิกัดตำแหน่งของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว

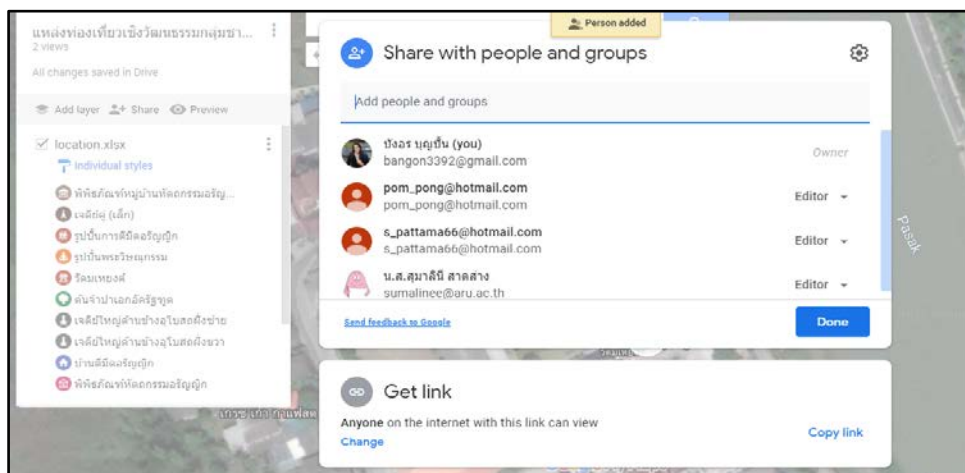
Code	Name	Latitude	Longitude
1	พิพิธภัณฑน์หมู่บ้านหัตถกรรมอรัญญิก	14.496907	100.652004
2	เจดีย์คุ้ (เล็ก)	14.496907	100.651845
3	รูปปั้นการตีมีดอรัญญิก	14.497065	100.651859
4	พระวิษณุกรรม	14.49702	100.651898
5	วัดมเหยงค์	14.496643	100.651497
6	ต้นจำปาเอกอัครัฐทูต	14.497002	100.651981
7	เจดีย์ใหญ่ด้านข้างอุโบสถฝั่งซ้าย	14.497218	100.652082
8	เจดีย์ใหญ่ด้านข้างอุโบสถฝั่งขวา	14.497087	100.652144
9	บ้านตีมีดอรัญญิก	14.499237	100.651503
10	พระสังกัจจายน์	14.497218	100.652136
11	พิพิธภัณฑน์หัตถกรรมอรัญญิก	14.501815	100.651441

การแสดงผลมี 2 รูปแบบ คือ (1) แผนที่ในมุมมองของผู้พัฒนาแผนที่ ซึ่งสามารถปรับปรุงข้อมูลได้ตลอดเวลาถ้าหากในพื้นที่มีข้อมูลที่เปลี่ยนแปลง โดยไม่ต้องใช้โปรแกรมใด ๆ เพียงเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตผ่าน account ของ Gmail และ (2) แผนที่มุมมองของผู้ใช้งานอื่น ๆ แสดงตำแหน่งแหล่งท่องเที่ยวพร้อมรายละเอียดต่าง ๆ รวมทั้งภาพประกอบที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ มีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นแผนที่และส่วนที่เป็นชั้นข้อมูลทางสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Layer) ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ ดังภาพประกอบที่ 5

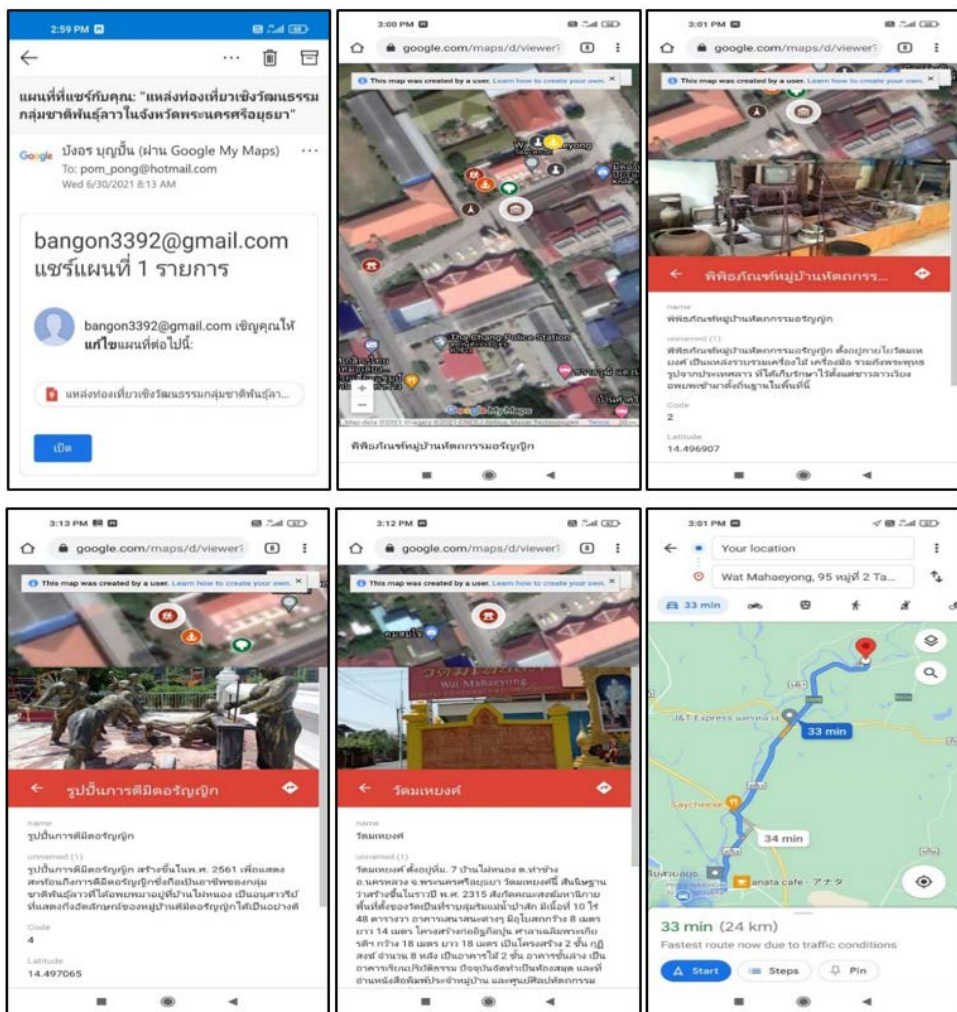
ภาพที่ 5 การสร้างแผนที่ออนไลน์ผ่าน Google Maps GIS
ที่มา : บังอร บุญปั้น, 2564, [ภาพจากหน้าจอคอมพิวเตอร์]

นอกจากนี้เพื่อความสะดวกในการนำทางแผนที่ท่องเที่ยวออนไลน์ผ่านเทคโนโลยี Google Maps GIS online ผู้ใช้งานสามารถเรียกใช้งานหรือส่งต่อแผนที่ไปยังผู้อื่นได้อีกหลายช่องทาง เช่น E-mail หรือ แชร์ลิงก์ไปยังผู้อื่นได้ ดังภาพประกอบที่ 6 อีกทั้งยังสามารถประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวโดยง่าย สะดวกต่อการสืบค้นรายละเอียดของแหล่งท่องเที่ยววันก่อนเดินทาง ใช้ในการแผนการท่องเที่ยวโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายในติดตั้งโปรแกรมเพิ่ม

ภาพที่ 6 การใช้งานแผนที่ออนไลน์จากช่องทางอีเมลหรือ การแชร์ลิงก์
ที่มา : บังอร บุญปั้น, 2564, [ภาพจากหน้าจอคอมพิวเตอร์]

สำหรับการเรียกใช้งานท่องเที่ยวออนไลน์บนอุปกรณ์เคลื่อนที่หรือสมาร์ทโฟน ใช้ในการนำทางจากตำแหน่งปัจจุบันของผู้ใช้งานไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่ต้องการ ซึ่ง Google Maps สามารถแสดงผลทั้งชื่อแผนที่ รายละเอียดแผนที่ตามที่ผู้วิจัยได้กำหนดให้แสดงผล ได้แก่ ชื่อสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม รูปภาพประกอบ ประวัติความเป็นมา และตำแหน่งที่ตั้ง เพื่อให้ผู้ใช้งานสามารถใช้ในการนำทางจากตำแหน่งปัจจุบันไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่ต้องการ ทั้งนี้ยังสามารถกำหนดเส้นทางเดินทาง ระยะเวลาในการเดินทาง หมายเลขเส้นทางหลวง ที่ผู้ใช้งานสามารถวางแผนการเดินทางได้โดยง่าย สะดวกแสดงรายละเอียดในภาพประกอบที่ 7

ภาพที่ 7 การใช้งานแผนที่ออนไลน์จากช่องทางอีเมลหรือ การแชร์ลิงก์
ที่มา : บังอร บุญปั้น, 2564, [ภาพจากหน้าจอคอมพิวเตอร์]

5.สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัย

การประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อสร้างแผนที่ออนไลน์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่ามีความสอดคล้องกับ ณรงค์ พลธิราช (2557) ทำการสำรวจและเก็บข้อมูล จัดทำฐานข้อมูลเชิงพื้นที่ จัดเส้นทางการท่องเที่ยว และวิเคราะห์และจัดทำแผนที่เส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด โดยใช้เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ แต่จะมีความแตกต่างกันที่ผู้วิจัยไม่ได้นำเสนอในรูปแบบแผนที่ออนไลน์เพื่อเผยแพร่แก่นักท่องเที่ยว และจากการศึกษาของธัญญรัตน์ ไชยคราม (2563) ที่ได้ทำการรวบรวมข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดที่เข้าร่วมโครงการ 12 เมืองต้องห้าม...พลาด ในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และสร้างแผนที่ออนไลน์ ผ่านเทคโนโลยี Google Maps GIS online มีความสอดคล้องกับผู้วิจัยในการรวบรวมข้อมูล และการสร้างแผนที่ออนไลน์ผ่าน Google Maps online โดยการใช้เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศเพื่อสร้าง และแสดงตำแหน่งฐานข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว อีกทั้งยังช่วยเผยแพร่และแนะนำแหล่งท่องเที่ยวไปสู่นักท่องเที่ยวคนอื่น ๆ ได้อีกหลายช่องทาง เช่น Gmail Google Drive Facebook Twitter เป็นต้น มีความแตกต่างกับผู้วิจัยที่ใช้ข้อมูลหลายประเภทไม่ได้นำเสนอแค่ด้านวัฒนธรรมเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ ยังมีสอดคล้องกับงานวิจัยของ วิษุฒา ล่างกุลเกษตริน และนาถนเรศ อาคสุวรรณ (2561) ได้ทำการวิจัยเรื่องการประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ทำการรวบรวมข้อมูล ใช้ GPS เก็บพิกัดตำแหน่งสถานที่ท่องเที่ยว ผู้วิจัยมีการใช้แบบสอบถามในการเก็บข้อมูลความคิดเห็นจากประชาชนในท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและนักท่องเที่ยว จากนั้นจึงจัดทำรูปแบบเส้นทางการท่องเที่ยว ทำแผนที่เส้นทางการท่องเที่ยว โดยการนำเสนอผ่านเว็บไซต์ และ QR Code เพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจของนักท่องเที่ยว

6.ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

- 1) สามารถใช้เป็นต้นแบบในการประชาสัมพันธ์ให้กับหน่วยงานหรือผู้ที่สนใจ นำไปปรับปรุงแก้ไข และเป็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผ่านแผนที่ออนไลน์ได้
- 2) หน่วยงานในพื้นที่ควรมีการปรับปรุง ซ่อมแซม โบราณสถาน จัดทำป้าย แสดงประวัติ และคำอธิบายความสำคัญของสถานที่สำคัญทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวให้ชัดเจน เพื่อให้ นักท่องเที่ยวทราบประวัติ ความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยววันนั้นเมื่อได้มาเที่ยวชม

6.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรมีการส่งเสริมการจัดการรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านไผ่หนองให้เป็น แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของจังหวัดแบบต่อเนื่อง
- 2) สามารถประยุกต์การจัดทำแผนที่ออนไลน์เพื่อส่งเสริมและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในด้านอื่น ๆ เช่น แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ หรือแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในพื้นที่ศึกษา หรือพื้นที่อื่น ๆ ได้

7. บรรณานุกรม

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (ม.ป.ป.). หมู่บ้านหัตถกรรมตีมีด พิพิธภัณฑ์มีชีวิตแห่งบ้านอรัญญิก. ค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2564, จาก <http://article.culture.go.th/index.php/gallery/3-column-layout-4/194-2020-03-04-07-35-08>

การใช้งานแผนที่ออนไลน์จากช่องทางอีเมลหรือ การแชร์ลิงก์. (2564). [ภาพจากหน้าจอคอมพิวเตอร์]. พระนครศรีอยุธยา: บังอร บุญปิ่น.

การใช้งานแผนที่ออนไลน์จากช่องทางอีเมลหรือ การแชร์ลิงก์. (2564). [ภาพจากหน้าจอคอมพิวเตอร์]. พระนครศรีอยุธยา: บังอร บุญปิ่น.

การตีมีดอรัญญิกแบบดั้งเดิมที่ใช้แรงงานคนทุกขั้นตอน บันทึกภาพ 19 กันยายน 2563. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: บังอร บุญปิ่น.

การสร้างแผนที่ออนไลน์ผ่าน Google Maps GIS. (2564). [ภาพจากหน้าจอคอมพิวเตอร์]. พระนครศรีอยุธยา: บังอร บุญปิ่น.

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2563). แผนพัฒนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พ.ศ. 2561 – 2565) (ฉบับทบทวนปี พ.ศ. 2565). ค้นเมื่อ 17 เมษายน 2564, จาก <http://www.ayutthaya.go.th/strategic/userfiles/65/files/plan65.pdf>

เจดีย์คู่ (เล็ก) ทรงบัวเหลี่ยม ศิลปะลาวเวียง บันทึกภาพ 21 เมษายน 2563. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: บังอร บุญปิ่น.

ชุมชนบ้านไผ่หนอง. (2553). ประวัติหมู่บ้านไผ่หนอง. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์บ้านหว่า. ณรงค์ พลธิราช. (2557). การท่องเที่ยวชุมชนเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก. วารสารบริการและการท่องเที่ยวไทย, 9(2), 3-15.

ต้นจำปา ดอกไม้ประจำชาติลาวที่ปลูกโดยเอกอัครราชทูต บันทึกภาพ 16 มิถุนายน 2564 (ก) เอกอัครราชทูตลาวร่วมงานวันเกิดลูกหลานกลุ่มลาวเวียงในพื้นที่ บันทึกภาพ 4 กรกฎาคม 2559 (ข). (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: บังอร บุญปิ่น.

ธัญญรัตน์ ไชยคราม. (2563). การประยุกต์เทคโนโลยีภูมิสารสนเทศเพื่อสร้างแผนที่ออนไลน์ผ่านเทคโนโลยี Google Map GIS online ในกลุ่มการท่องเที่ยวภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 28(4), 575-586.

บังอร บุญปิ่น. (2561). กลุ่มชาติพันธุ์ลาวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา: ประวัติความเป็นมา วัฒนธรรม และแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. วารสารนครพนม, 8(1), 103-112.

บัญญัติ คำศรี. (2559, 21 เมษายน). อดีตกำนัน. ตำบลท่าช้าง. สัมภาษณ์.

ภาพเขียนการตีมีดอรัญญิก (ก) เครื่องมือ เครื่องไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว (ข) บันทึกภาพเมื่อ 10 กันยายน 2563. (2563). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: บังอร บุญปิ่น.

วนิชญา ลางกุลเกษตริน และนาถนเรศ อาคสุวรรณ. (2561). การประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน: ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา. การประชุมวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ระดับชาติ ครั้งที่ 1 (น. 521-530).

มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา. ค้นเมื่อ 14 มิถุนายน 2564, จาก

<http://human.skru.ac.th/husoconference/conf1/po50.pdf>

ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขตที่ 10. (2546). **มิดอร์ญญิก ภูมิปัญญาไทย ตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์ เอ.ที.เอ็น.โปรดักชั่น จำกัด.

ศูนย์อนามัยที่ 5 ราชบุรี. (2562). **หน่วยที่ 5.3 การสร้างประยุกต์ใช้แอปพลิเคชัน Maps: Google Maps**. ค้นเมื่อ 11 พฤษภาคม 2564, จาก

<https://apps.hpc.go.th/dl/web/upFile/2019/04-5034->

[20190428193824/b820f04f985991faba82933b6467ae20.pdf](https://apps.hpc.go.th/dl/web/upFile/2019/04-5034-20190428193824/b820f04f985991faba82933b6467ae20.pdf)

สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2559). **การจัดตั้งหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว หมู่บ้านหัตถกรรมทำมิดอร์ญญิก**. ค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2564, จาก

<https://ayutthaya.cdd.go.th/>

สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน). (2552). **ตำราเทคโนโลยี อวกาศและภูมิสารสนเทศศาสตร์**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

(ม.ป.ป). **คลังแห่งภูมิปัญญาและมรดกแห่งวัฒนธรรม**. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา: องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

**ฉกทศน์ชุมชนเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ อำเภอบางบาล
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา: มุมมองจากหลากหลายภาคส่วนในท้องถิ่น**

**Community Scenario of Maha Phram Sub-District Municipality,
Bang Ban District, Phranakon Si Ayutthaya Province:
The Perspectives from Local Multi-Stakeholders**

อัศวินท์ ศาสนพิทักษ์ / Dr. Akarawin Sasanapitak

อาจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาการบริหารรัฐกิจและปกครองท้องถิ่น

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

Lecturer Dr. of Public Administration and Local Government Program,

Faculty of Humanities and Social Science, Phranakon Si Ayutthaya Rajabhat University

วันที่รับบทความ 2 กรกฎาคม 2564 / แก้ไขบทความ 21 กันยายน 2564 / ตอรับบทความ 22 กันยายน 2564

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ชุมชนและศึกษาฉกทศน์ชุมชนของเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยวิธีวิทยาการประเมินชนบทอย่างเร่งด่วน (Rural Rapid Appraisal: RRA) ซึ่งประกอบด้วยการสำรวจข้อมูลชุมชนและจัดการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion : FGD) จากผู้แทนภาคส่วนในชุมชนที่หลากหลาย จำนวน 15 คน ประกอบด้วย ผู้แทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนจากผู้นำชุมชน และผู้แทนจากองค์กรภาคประชาสังคม ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า สถานการณ์ในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากในสามด้าน คือ สิ่งแวดล้อม นโยบายการพัฒนานอกพื้นที่ และโครงการพัฒนาขนาดใหญ่จากภาครัฐ ในส่วนของฉกทศน์ชุมชนแห่งนี้ พบว่า ในระยะ 5 ปี พื้นที่แห่งนี้จะมีความสมบูรณ์ของโครงสร้างพื้นฐานในท้องถิ่น กลุ่มธุรกิจดั้งเดิมอาจจะหายไป และประชาชนในพื้นที่จะออกไปประกอบอาชีพนอกพื้นที่ ในระยะ 10 ปี พบว่า ประชาชนในวัยแรงงานในพื้นที่อาจจะย้ายไปประกอบอาชีพนอกพื้นที่ ซึ่งอาจส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและเด็ก ระยะ 15 ปี พบว่าในพื้นที่อาจจะมีการประกอบอาชีพในรูปแบบใหม่ และในระยะ 20 ปี คาดว่าความเป็นเมืองอาจจะเข้ามาสู่ในพื้นที่ท้องถิ่นนี้ จนไม่สามารถแยกออกได้ว่าพื้นที่นี้เคยมีสภาพความเป็นชุมชนชนบทมาก่อน

คำสำคัญ : ฉกทศน์ชุมชน ภาคส่วนในท้องถิ่นที่หลากหลาย เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

Abstract

The objectives of this research article were to study the community situations and to study the future community scenario of Maha Phram sub-district municipality, Bang Ban district, Phranakhon Si Ayutthaya province. The research was conducted under the qualitative research method, applying Rural Rapid Appraisal Technique (RRA) which consists of community data survey and Focus Group Discussion (FGD). There were 15 people from local multi-stakeholders who participated in FGD, including the representatives from local government organizations, those from community leaders, and ones from civil society organizations. The results revealed that there was a tremendous change in community situations with these three aspects: environment, outside-area development policies, and large-scale development projects from the government sector. With respect to the future community scenario, it could be predicted that in the next 5 years, the local infrastructure of this area would possibly be unified; the traditional business segments might disappear; moreover, the locals are likely to work outside the area. In the next 10 years, the working-age locals would conceivably move to work outside the area, which may result in the elderly and children found as the majority of local residents. Besides, in the next 15 years, there is a tendency for new business types to emerge in the area. Finally, in the next 20 years, the urbanization might dominate this area to such an extent that it would be unrecognizable as having been a rural community before.

Keywords : Community Scenario, Local Multi-Stakeholders, Maha Phram Sub-District Municipality, Phranakhon Si Ayutthaya Province

1.ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พื้นที่ชุมชนเป็นฐานรากที่มีความสำคัญในการพัฒนาประเทศ โดยแต่ละชุมชนมีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามแนวทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาเป็นการพัฒนาที่ถูกกำหนดมาจากข้างบนลงสู่ข้างล่าง (Top-Down Approach) กล่าวคือเป็นการกำหนดนโยบายพัฒนาจากกระบวนการของรัฐส่วนกลาง (Central Government) สู่หน่วยของการปกครองในระดับจังหวัดและท้องถิ่น กระบวนการกำหนดแบบยุทธศาสตร์ดังกล่าวส่งผลให้แนวทางการพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตามแนวทางการพัฒนาอาจจะยังขาดกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นหรือบริการสาธารณะที่จัดขึ้นนั้น อาจจะไม่ตรงต่อความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง

ประเทศไทยมีการกำหนดแผนการพัฒนาประเทศเพื่อให้เกิดเป้าหมายการพัฒนาที่ชัดเจน โดยเริ่มตั้งแต่มีการกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ซึ่งได้มีการปรับเปลี่ยนแผนให้เกิดความเหมาะสมกับบริบทของการพัฒนาประเทศอย่างสม่ำเสมอ จนในปัจจุบันแผนพัฒนาได้รับการปรับปรุงจนเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2565)

ยิ่งไปกว่านั้นในปี พ.ศ. 2560 ประเทศไทยได้เริ่มกำหนดแผนพัฒนาประเทศระยะยาว ชื่อเรียกว่าแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580) โดยได้กำหนดวิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศให้ “ประเทศมีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้วด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยนโยบายตามแผนดังกล่าวจะปรับใช้ให้เกิดความเหมาะสมตามแผนพัฒนาต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมของบริบทเชิงพื้นที่ เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาจังหวัด หรือแผนพัฒนาท้องถิ่น เป็นต้น ดังนั้น หากมีการกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาประเทศที่ชัดเจน ประกอบกับมีกระบวนการมีส่วนร่วมหรือการรับฟังความคิดเห็นของท้องถิ่นประกอบด้วยแล้ว ย่อมจะส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเหมาะสมกับบริบทภายในพื้นที่ (ภาวิดา เจริญจินดารัตน์ และดวงมล ปานรศทิพ ธรรมาธิวัฒน์, 2561)

สำหรับการศึกษาการกำหนดภาพอนาคต (Future Scenario) ของประเทศไทยในอดีตโครงการวิจัยที่กำหนดภาพอนาคตในระดับเมืองและชุมชนซึ่งโครงการที่ถือว่าเป็นโครงการแรกที่ทดลองวิธีการมองอนาคตในการวางนโยบายและแผนการพัฒนาเมืองในประเทศไทย คือ โครงการภาพอนาคตเมืองลำพูน พ.ศ. 2570 ซึ่งดำเนินการโดยศูนย์คาดการณ์เทคโนโลยีเอเปค โดยผู้เข้าร่วมประชุมได้ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงจากอดีต เพื่อกำหนดภาพอนาคตของเมืองในอีก 20 ปีข้างหน้า ใน พ.ศ. 2553 ประเทศไทยยังมีโครงการฉายภาพอนาคตเชียงคาน พ.ศ. 2580 ซึ่งเป็นการคาดการณ์สถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในอีก 30 ปีล่วงหน้า (อภิวัฒน์ รัตนวราหะ: 2563) นอกจากนี้ ยังมีงานของ ไชยมนู กุนอก และปิยพงษ์ บุชบงก์ (2561) ทำการศึกษาฉากทัศน์การบริหารจัดการเครือข่ายการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวท้องถิ่นเชิงเกษตรที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน ในพื้นที่ชุมชนบ่อแกและบ่อทอง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัย พบว่าฉากทัศน์การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวท้องถิ่นเชิงเกษตรที่เป็นไปได้มีระยะเวลาการดำเนินการใน 5 ปี โดยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ ระยะเตรียมความพร้อม ระยะการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และระยะการขับเคลื่อนให้เกิดความยั่งยืน นอกจากนี้ ยังพบว่าเครือข่ายการพัฒนาทุกภาคส่วนต้องร่วมกันดำเนินการพัฒนาทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ และความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายกับชุมชน ตัวบุคคล ในลักษณะพึ่งพาซึ่งกันและกัน โดยต้องมองเป้าหมายร่วมกันในผลประโยชน์ของชุมชน

การวิจัยในครั้งนี้จึงมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาภาพอนาคต (ฉากทัศน์) ที่เกิดขึ้นจากประชาชนในชุมชนเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ ซึ่งเป็นภาพอนาคตนอกเหนือจากแนวนโยบายการพัฒนาที่รัฐซึ่งเป็นผู้กำหนด โดยเป็นภาพอนาคตที่เกิดขึ้นจากคนในท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของพื้นที่และเป็นเจ้าของทรัพยากรเอง

2.วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์การวิจัยดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ชุมชนของเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. เพื่อศึกษาภาพอนาคตชุมชนของเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

3.ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยอาศัยวิธีวิทยาการประเมินชนบทอย่างเร่งด่วน (Rural Rapid Appraisal : RRA) ซึ่งพัฒนามาจากศูนย์ที่ปรึกษานานาชาติด้านการวิจัยทางการเกษตร Consultative Group on International Agricultural Research Centers: CGIAR) (นงนภัส คูวรัญญู เทียงกมล, 2551) ด้วยวิธีการสำรวจข้อมูลชุมชนและจัดการประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion : FGD) จากผู้แทนภาคส่วนในชุมชนที่หลากหลาย (Multi-Stakeholder) จำนวน 15 คน ประกอบด้วย (1) ผู้แทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (2) ผู้แทนจากผู้นำชุมชน กำนันและผู้ใหญ่บ้าน และ (3) ผู้แทนจากองค์กรภาคประชาสังคม โดยได้กำหนดข้อคำถามสำคัญในการจัดประชุมกลุ่มย่อยในครั้งนี้ คือ

- 1) สถานการณ์ปัจจุบันในพื้นที่ชุมชนมหาพราหมณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นอย่างไร
- 2) การเปลี่ยนแปลงในชุมชนมหาพราหมณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร
- 3) ภาพอนาคตชุมชนมหาพราหมณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในระยะ 5 ปี 10 ปี 15 ปี และ 20 ปีเป็นอย่างไร

4.ผลการวิจัย

4.1 การประเมินสถานการณ์ชุมชน

เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ เป็นตำบลหนึ่งในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีประวัติในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนพื้นเมืองไม่ค่อยชัดเจนนัก อย่างไรก็ตาม มีการคาดการณ์ว่า ชุมชนแห่งนี้ น่าจะเป็นชุมชนดั้งเดิมของชาวมอญที่อพยพมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ปัจจุบันชุมชนแห่งนี้ประกอบด้วย 3 ตำบล คือ ตำบลมหาพราหมณ์ ตำบลสะพานไทย และตำบลวัดยม มีจำนวนครัวเรือน 3,209 ครัวเรือน และมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 8,535 คน¹ ประชาชนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชนด้านช่วงอายุของประชากรในพื้นที่แล้ว พบว่าเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์มีอัตราการเกิดของประชากรในพื้นที่ลดน้อยลงเล็กน้อย โดยจากข้อมูลพบว่า อัตราการเกิดตั้งแต่แรกเกิด (0 - 4 ปี) ในปี พ.ศ. 2558 มีจำนวน 494 คน แต่ในปี พ.ศ. 2562 มีจำนวน 397 คน นอกจากนี้ ยังพบว่า จำนวนประชากรวัยสูงอายุซึ่งมีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป มีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นมาก โดยเมื่อเปรียบเทียบข้อมูลแล้ว พบว่าในปี พ.ศ. 2558 เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์มีประชากรผู้สูงอายุจำนวน 1,440 คน และในปี พ.ศ. 2562 จำนวนผู้สูงอายุในพื้นที่ได้เพิ่มสูงเป็น 1,624 คน ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากข้อมูลข้างต้นแล้ว อาจจะสามารถกล่าวได้ว่า มีความเป็นไปได้ว่าในอนาคตจำนวนผู้สูงอายุในพื้นที่แห่งนี้ น่าจะมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ นอกจากนี้ พบว่าข้อมูลด้านอาชญากรรมในพื้นที่เมื่อนำมาเปรียบเทียบในระหว่างปี พ.ศ. 2559 2560 และ 2561 จะพบว่าในพื้นที่เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์มีการเกิดขึ้นของคดีอาชญากรรมคดีต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง คือ 51 คดี 110 คดี และ 139 คดี ตามลำดับ (แผนพัฒนาท้องถิ่นเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ 2563 – 2567, 2563)

¹ แผนพัฒนาท้องถิ่นเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ 2563 – 2567 ข้อมูล ณ 22 พฤษภาคม 2562

จากการสำรวจข้อมูลชุมชนเบื้องต้น พบว่าชุมชนแห่งนี้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีโครงการพัฒนาหรือโครงการภาครัฐขนาดใหญ่เข้ามาในพื้นที่ตลอดเวลา ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนอย่างเป็นพลวัต ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในแต่ละครั้งส่งผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่ ตัวอย่างเช่น การเกิดขึ้นของบ่อขยะในพื้นที่เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพและอนามัยของคนในท้องถิ่น และในเวลาต่อมาได้เกิดการพัฒนาเป็นโครงการส่งเสริมการผลิตไฟฟ้าจากการกำจัดขยะโดยเป็นการร่วมทุนระหว่างองค์การบริหารส่วนจังหวัดและบริษัทเอ็นคอม เวสต์ พู เอเนอร์จี้ (25 ก.ย. 2563) นอกจากนี้ในปี พ.ศ.2562 รัฐบาลได้นำเอาโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชนแห่งนี้คือ “โครงการคลองระบายน้ำหลากบางบาล-บางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ซึ่งเป็นโครงการที่ช่วยแก้ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากในพื้นที่อำเภอพระนครศรีอยุธยาอันเนื่องมาจากการระบายน้ำไม่ทันโดยโครงการดังกล่าวส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับประชาชนในเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ เนื่องจากต้องมีการขุดลอกคลองให้ประชาชนส่วนหนึ่งได้รับการเวนคืนที่ดินเพื่อเตรียมไว้สำหรับการดำเนินโครงการดังกล่าว ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ต้องเตรียมตัวในการหาที่อยู่ใหม่หรืออพยพไปอยู่นอกพื้นที่ รวมทั้งกลุ่มธุรกิจในพื้นที่ใกล้เคียง คือ ธุรกิจการขายทรายที่ต้องมีการขนส่งโดยใช้รถบรรทุกในการขนส่ง ซึ่งต้องใช้ถนนในพื้นที่มหาพราหมณ์ ส่งผลให้เกิดฝุ่นควันทมลพิษทางอากาศ ความสกปรกบนพื้นถนน การชำรุดของถนนที่เร็วกว่าปกติ เป็นต้น

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น อาจจะกล่าวได้ว่า ประชาชนในพื้นที่เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ต้องมีการปรับตัวจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหรือได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาด้านสุขภาพและอนามัย ยิ่งไปกว่านั้นการเข้ามาของนโยบายการพัฒนา หรือโครงการพัฒนาของภาครัฐขนาดใหญ่ดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ ซึ่งจากการประชุมกลุ่มย่อยอาจจะสรุปได้ดังนี้

- 1) กิจกรรมภาคการเกษตรอาจจะถูกแทนที่โดยกิจกรรมภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ
- 2) การจ้างงานในพื้นที่ลดน้อยลงอันเนื่องจากประชาชนในพื้นที่ออกไปประกอบอาชีพอื่นนอกพื้นที่
- 3) ปัญหามลพิษทวีความรุนแรงขึ้นและส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของคนในท้องถิ่น

4.2 การเปลี่ยนแปลงในชุมชน: อดีตถึงปัจจุบัน

แต่เดิมพื้นที่ในเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ อำเภอบางบาล ถือได้ว่าเป็นพื้นที่เกษตรกรรมแห่งหนึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่ด้วยสภาพทางบริบทพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไปประกอบกับการเข้ามาของโครงการภาครัฐขนาดใหญ่ เช่น การจัดทำบ่อขยะ การจัดทำคลองส่งน้ำ จึงทำให้รูปแบบการประกอบอาชีพเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นสภาพปัจจุบันในพื้นที่ยังคงพบเห็นประชาชนทำการเกษตรกรรมอยู่ และอีกส่วนหนึ่งประกอบอาชีพภาคอุตสาหกรรมและภาคธุรกิจบริการนอกพื้นที่ นอกจากนี้ ยังมีธุรกิจดั้งเดิมภายในพื้นที่ คือ ธุรกิจการเผ่าอิฐ การทำกางเกงเจเจ เป็นต้น

ปัจจุบันพบข้อมูลเกษตรกรไม่สามารถทำนาในพื้นที่ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ อันเนื่องมาจากปัญหาการขาดแคลนแหล่งน้ำ ซึ่งต้องใช้ต้นทุนสูงในการสูบน้ำมากขึ้นมาทำการเกษตร จึงยิ่งทำให้ประชาชนที่ทำเกษตรกรรมมีจำนวนลดน้อยลงยิ่งไปอีก ประชาชนส่วนหนึ่งต้องไปประกอบอาชีพอื่นในภาคอุตสาหกรรมนอกพื้นที่ เช่น นิคมอุตสาหกรรมโรจนะ อำเภออุทัย นิคมอุตสาหกรรมไฮเทค อำเภอบางปะอิน นิคมอุตสาหกรรมนวนคร หรือสวนอุตสาหกรรมบ้านแพน อำเภอเสนา เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบประเด็นที่น่าสนใจจากการประชุมกลุ่มย่อย คือ ความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นทางเศรษฐกิจและประเด็นทางสังคม

และวัฒนธรรมในพื้นที่ กล่าวคือ ความยำเียงของปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบมาจากภายนอก ชุมชนสู่ภายในชุมชน ทำให้คนในพื้นที่ขาดรายได้หรือมีรายได้ลดน้อยลง ทำให้ประชาชนยังให้ความสนใจกับการประกอบอาชีพเพื่อหารายได้ให้เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ไม่เกิดการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางวัฒนธรรม หรือกิจกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนยังมีความห่างไกลกับสถาบันทางศาสนามากยิ่งขึ้น ดังนั้น เมื่อประชาชนห่างไกลจากหลักธรรมทางศาสนา ก็ยังมีความเป็นไปได้ว่าการดำเนินชีวิตประจำวัน อาจจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นอบายมุขหรือการกระทำผิดต่อบาป ส่งผลในด้านลบต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนในพื้นที่ท้องถิ่น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในพื้นที่เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์อีกประการหนึ่ง ยังพบว่า อัตราการแต่งงานหรือการตั้งครุภักก่อนวัยอันควรมีจำนวนมากขึ้น ในบางรายเป็นการแต่งงานหรือการตั้งครุภักในสภาพที่ยังไม่พร้อม ซึ่งมักจะตามมาด้วยปัญหาการหย่าร้างหรือปัญหาการปล่อยปลະละเลยเด็กเสมอ นอกจากนี้ ประเด็นการเปลี่ยนแปลงในด้านสุดท้ายของพื้นที่นี้พบว่า ผลจากความเจริญเติบโตที่เข้ามายังพื้นที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางลักษณะทางภูมิศาสตร์ในพื้นที่เช่นกัน โดยแต่เดิมพื้นที่เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์มีการสัญจรทางน้ำโดยใช้เรือเป็นหลัก ในเวลาต่อมารูปแบบการขนส่งก็เปลี่ยนแปลงเป็นการสัญจรทางบกโดยใช้ถนน และได้มีการพัฒนาคุณภาพของถนนเป็นระยะ ๆ จนถึงปัจจุบันส่วนใหญ่ประชาชนในพื้นที่มักจะให้การสัญจรทางถนนเป็นหลัก ซึ่งในอีกไม่นานโครงการขุดแม่น้ำเพื่อใช้เป็นทางสัญจรให้เรือขนส่งสินค้า และการตัดถนนที่มีความกว้างและมีคุณภาพมากขึ้น โดยเหตุผลด้านการคมนาคมที่ดีมากขึ้นทำให้บริบทของสภาพทางกายภาพมีการเจริญมากขึ้น

4.3 ฉากทัศน์ชุมชน

จากการจัดประชุมกลุ่มย่อยเพื่อร่วมกำหนดฉากทัศน์ในชุมชนเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ จากตัวแทนจากประชาชนซึ่งเป็นบุคคลสำคัญ (Focal Person) ในพื้นที่ พบว่าบุคคลเหล่านี้ได้ร่วมกำหนดฉากทัศน์ชุมชน โดยสามารถแบ่งออกเป็นระยะ 5 ปี 10 ปี 15 ปี และ 20 ปี โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.3.1 ฉากทัศน์ชุมชนในระยะ 5 ปี

ด้วยแนวโน้มความเจริญในพื้นที่ที่เพิ่มสูงขึ้น โดยส่วนหนึ่งมาจากโครงการพัฒนาและนโยบายของภาครัฐ จึงอาจจะกล่าวได้ว่าความเป็นเมืองเริ่มเข้ามาแทนที่ความเป็นสังคมชนบทของพื้นที่เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ ดังนั้นหากจะให้คาดการณ์ฉากทัศน์ชุมชนในระยะ 5 ปี จะพบว่าจะเกิดความสมบูรณ์ของโครงสร้างพื้นฐานในท้องถิ่น อาทิเช่น ถนน ระบบไฟฟ้า และระบบน้ำประปา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สิ่งที่จะต้องหายไปจากชุมชนแห่งนี้คือกลุ่มธุรกิจดั้งเดิม เช่น ธุรกิจการเผาอิฐ ธุรกิจการเผาถ่าน ซึ่งอาจจะมีแนวโน้มยุติลงเนื่องจากเป็นธุรกิจที่ก่อให้เกิดมลพิษสูงในท้องถิ่น รวมทั้งความนิยมของธุรกิจเหล่านี้ในพื้นที่เริ่มให้ความสำคัญลดน้อยลงด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ยังมีการคาดการณ์ว่า แนวโน้มการประกอบอาชีพเกษตรกรรมยังจะลดน้อยลงอีก โดยคาดการณ์ว่า ประชาชนในพื้นที่จะออกไปประกอบอาชีพนอกพื้นที่ ทั้งภาคอุตสาหกรรมและภาคธุรกิจบริการ และมีแนวโน้มการย้ายถิ่นฐานไปประกอบอาชีพในกรุงเทพมหานครเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากระบบการคมนาคมขนส่งที่สะดวกมากยิ่งขึ้น ทั้งรถยนต์ รถโดยสารสาธารณะ รถไฟ และโครงการรถไฟความเร็วสูงที่อยู่ระหว่างการก่อสร้างอีกด้วย

4.3.2 ฉากทัศน์ชุมชนระยะ 10 ปี

จากฉากทัศน์ชุมชนในระยะ 5 ปี แสดงให้เห็นว่า สภาพสังคมของพื้นที่เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์น่าจะมีความเป็นเมืองมากยิ่งขึ้น ทำให้การกำหนดฉากทัศน์ชุมชนในระยะ 10 ปี พบว่าประชาชนในวัยแรงงานอาจจะมีแนวโน้มย้ายไปประกอบอาชีพนอกพื้นที่หรือในกรุงเทพมหานคร ซึ่งส่งผลให้จำนวนประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ส่วนหนึ่งมักจะเป็นผู้สูงอายุและเด็ก ดังนั้นภาระในการเลี้ยงดูเด็กอาจจะตกเป็นภาระของผู้สูงอายุแทนบิดาและมารดาที่อยู่ในวันทำงาน สิ่งที่จะอาจเกิดขึ้นในช่วงระยะนี้คือการเลี้ยงดูและการเอาใจใส่เด็กนั้นผู้สูงอายุอาจจะเลี้ยงดูไม่ได้ดีเท่ากับบิดาและมารดาของเด็ก รวมทั้งประเด็นเรื่องการเข้าถึงระบบเทคโนโลยีที่วัยเด็กมักจะเข้าถึงและใช้งานได้ดีกว่าวัยสูงอายุ ก็ยังอาจจะทำให้เกิดปัญหาทางสังคมต่าง ๆ ตามมาด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ประเด็นที่น่าสนใจในระยะ 10 ปี ซึ่งนับว่าเป็นระยะที่มีความเจริญเข้ามาถึงชุมชนอย่างชัดเจนที่สุด โดยความเจริญที่เข้ามาสู่ชุมชนท้องถิ่นดังกล่าวอาจจะส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าแหล่งน้ำที่ให้การอุปโภค บริโภคอาจถูกทำลายลง ดินที่ใช้เพาะปลูกทางการเกษตรเสื่อมสภาพ และอาจจะเกิดมลพิษทางอากาศเพิ่มมากขึ้น

4.3.3 ฉากทัศน์ชุมชนระยะ 15 ปี

ผู้เข้าร่วมการประชุมได้ร่วมกันคาดการณ์ฉากทัศน์ชุมชนในระยะ 15 ปี ของเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ พบว่าในระยะ 15 ปีข้างหน้า ในพื้นที่เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์อาจจะมีการประกอบอาชีพหรือดำเนินธุรกิจในรูปแบบใหม่ การเกษตรกรรมลดน้อยลงหรืออาจจะไม่มีการทำเกษตรกรรมอีกเลย ประชาชนส่วนหนึ่งออกไปทำงานนอกพื้นที่ในภาคธุรกิจบริการและภาคอุตสาหกรรม การค้าขายในพื้นที่เติบโตขึ้น ตลาดสดหรือตลาดขายอาหารเติบโตขึ้นในพื้นที่

4.3.4 ฉากทัศน์ชุมชนระยะ 20 ปี

จากการกำหนดฉากทัศน์ในชุมชนเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ในระยะที่ผ่านมา อาจจะกล่าวได้ว่าในระยะ 20 ปี ของท้องถิ่นแห่งนี้ น่าจะมีความเป็นเมืองอาจจะเข้ามาสู่ในพื้นที่แห่งนี้ อย่างเต็มรูปแบบ จนไม่สามารถแยกออกได้ว่าพื้นที่นี้เคยมีสภาพความเป็นชุมชนชนบทมาก่อน

5.สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัย

หากพิจารณาในเชิงภูมิศาสตร์จะพบว่า เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ นับได้ว่าเป็นชุมชนเก่าแก่ที่อยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยามากนัก โดยมีหน่วยทางการปกครองประกอบด้วย 3 ตำบล 19 หมู่บ้าน ดังนั้น จึงทำให้มีภาคส่วนทางสังคมที่ค่อนข้างหลากหลายที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นแห่งนี้ นอกจากนี้ ยังพบว่าประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และประมาณร้อยละ 5 ที่นับถือศาสนาอิสลาม เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลด้านประชากรในชุมชนเบื้องต้นจะพบว่าอัตราการเกิดมีอัตราการลดน้อยลง ซึ่งทำให้ประชากรวัยเด็กลดน้อยลงสวนทางกับอัตราของประชากรวัยสูงอายุที่มีแนวโน้มจะเพิ่มสูงขึ้น จึงอาจจะกล่าวได้ว่า มีความเป็นไปได้ว่าในอนาคตจำนวนผู้สูงอายุในพื้นที่เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์แห่งนี้ น่าจะมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งสอดคล้องกับการคาดการณ์ของประเทศไทยที่กำลังเตรียมพร้อมกับการเป็นสังคมผู้สูงอายุ (Aging Society) ในอนาคต

ผลจากการวิจัย พบว่าปัจจุบันเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ยังมีลักษณะที่เป็นสังคมชนบทอยู่พอสมควร แต่เป็นรูปแบบของสังคมชนบทแบบผสมผสาน กล่าวคือประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคง

ประกอบอาชีพทางการเกษตรโดยมีการทำนาเป็นหลัก มีธุรกิจดั้งเดิมในพื้นที่คือโรงเผาอิฐและโรงผลิต ก้อนรูป รวมทั้งประชาชนในพื้นที่อีกส่วนหนึ่งได้ประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ใกล้เคียง จึงทำให้ในช่วงเวลากลางวันซึ่งเป็นช่วงเวลาทำงานของประชากรวัยแรงงานที่ทำงานในภาคอุตสาหกรรมนอกพื้นที่ ทำให้ในพื้นที่เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ส่วนใหญ่จะมีประชากรวัยผู้สูงอายุและวัยเด็กอยู่ในพื้นที่ นอกจากนี้สิ่งที่น่าเป็นกังวลในพื้นที่เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์อีกประการหนึ่ง คือ ในปัจจุบันพบว่าเกิดคดีอาชญากรรมเกี่ยวกับยาเสพติด ซึ่งพบว่ามีจำนวนคดีที่เกี่ยวกับยาเสพติดเพิ่มสูงขึ้นอย่างชัดเจน แสดงให้เห็นว่าปัญหาเสพติดกำลังทวีความรุนแรงขึ้นในชุมชนท้องถิ่นแห่งนี้ และหากพิจารณาเพิ่มเติมอีก อาจจะพบว่าความสัมพันธ์ของการเกิดคดีที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดในพื้นที่ที่เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งอาจจะมีอัตราที่เพิ่มขึ้นเนื่องจาก เด็กและเยาวชนในพื้นที่ขาดการดูแลเอาใจใส่จากพ่อแม่ เนื่องจากต้องไปทำงานนอกพื้นที่ซึ่งมีภาระในการเลี้ยงดูบุตรหลานไว้ให้กับผู้สูงอายุในพื้นที่ ทำให้เด็กและเยาวชนเหล่านี้ได้รับการดูแลที่ไม่ทั่วถึง

ฉากทัศน์ของประชาชนในพื้นที่เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ซึ่งเป็นพื้นที่ชนบทที่มีโครงการภาครัฐ (Government-led development area) เข้าไปดำเนินการในพื้นที่ โดยภาพรวมประชาชนมองเห็นว่า ที่ผ่านมาโครงการพัฒนาของภาครัฐที่มาดำเนินการในพื้นที่ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนในพื้นที่ค่อนข้างน้อย โดยส่วนใหญ่ผู้ได้รับประโยชน์จะเป็นประชาชนที่อยู่นอกพื้นที่ หรือกลุ่มทุนของเอกชนที่เข้ามาแสวงประโยชน์ในพื้นที่ โครงการของภาครัฐในอดีตที่เข้ามาดำเนินการคือ โครงการที่ส่งเสริมการผลิตไฟฟ้าจากการกักจัดขยะ ซึ่งได้สร้างมลพิษและปัญหาสุขภาพให้กับประชาชนในพื้นที่เป็นอย่างมาก อีกทั้งโครงการภาครัฐที่กำลังจะเข้ามาในพื้นที่คือ “โครงการคลองระบายน้ำหลากบางบาล-บางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ก็ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่เปลี่ยนแปลงไป ประชาชนส่วนหนึ่งอาจจะต้องย้ายที่อยู่ไปสร้างที่อยู่อาศัยใหม่ หรืออาจจะต้องย้ายออกจากรอบพื้นที่มหาพราหมณ์ เป็นต้น

ดังนั้น ทำให้ฉากทัศน์ชุมชนเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ในระยะ 5 ปี พบว่าในพื้นที่แห่งนี้น่าจะเกิดความสมบูรณ์ของโครงสร้างพื้นฐานในท้องถิ่น เช่น ถนน ระบบไฟฟ้า และระบบน้ำประปา เป็นต้น แต่สิ่งที่อาจจะหายไปคือกลุ่มธุรกิจดั้งเดิมอย่างธุรกิจการเผาอิฐหรือธุรกิจการเผาถ่านอาจจะมีความเสี่ยงที่จะหายไปเนื่องจากเป็นธุรกิจที่ก่อให้เกิดมลพิษสูงในพื้นที่ท้องถิ่น และความนิยมของธุรกิจเหล่านี้ในพื้นที่เริ่มให้ความสำคัญลดน้อยลงด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ยังมีแนวโน้มว่าการประกอบอาชีพเกษตรกรรมยังคงลดน้อยลงอีก โดยคาดการณ์ว่าประชาชนในพื้นที่จะออกไปประกอบอาชีพนอกพื้นที่ ทั้งภาคอุตสาหกรรมและภาคธุรกิจบริการ รวมทั้งมีแนวโน้มการย้ายไปประกอบอาชีพในกรุงเทพมหานครเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากระบบการคมนาคมขนส่งที่สะดวกมากยิ่งขึ้น ทั้งรถยนต์ รถโดยสารสาธารณะ รถไฟ และโครงการรถไฟความเร็วสูงที่อยู่ระหว่างการก่อสร้างอีกด้วย

สำหรับในระยะ 10 ปี พบว่าประชาชนในวัยแรงงานในพื้นที่อาจจะย้ายไปประกอบอาชีพนอกพื้นที่ ซึ่งทำให้จำนวนประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุและเด็ก ทำให้ภาระในการเลี้ยงดูเด็กจะตกเป็นภาระของผู้สูงอายุแทนบิดาและมารดาที่อยู่ในวันทำงาน สิ่งที่จะเกิดขึ้นในช่วงระยะนี้ คือ การเลี้ยงดูและการเอาใจใส่เด็กนั้นผู้สูงอายุอาจจะเลี้ยงดูและให้ความใส่ใจไม่ได้ดีเท่ากับบิดาและมารดาของเด็ก รวมทั้งประเด็นเรื่องการเข้าถึงระบบเทคโนโลยีที่วัยเด็กมักจะเข้าถึงและใช้งานได้ดีกว่าวัยสูงอายุ ก็ยังอาจจะทำให้เกิดปัญหาทางสังคมต่าง ๆ ตามมาด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ในระยะ 10 ปีดังกล่าวนี้ น่าจะมีความเจริญเข้ามาถึงชุมชนแห่งนี้อย่างชัดเจน โดยความเจริญที่เข้ามาสู่ชุมชนท้องถิ่นดังกล่าวอาจจะส่งผล

ให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าแหล่งน้ำที่ให้การอุปโภคบริโภคอาจถูกทำลายลง ดินที่ใช้เพาะปลูกทางการเกษตรเสื่อมสภาพ และอาจจะเกิดมลพิษทางอากาศเพิ่มมากขึ้น

ต่อมาฉากทัศน์ชุมชนระยะ 15 ปี พบว่าพื้นที่เทศบาลตำบลมหาพราหมณ์อาจจะมีการประกอบอาชีพหรือดำเนินธุรกิจในรูปแบบใหม่ เนื่องจากภาคการเกษตรกรรมลดน้อยลงหรืออาจจะไม่มีการเกษตรอีกเลย ประชาชนส่วนหนึ่งออกไปทำงานนอกพื้นที่ในภาคธุรกิจบริการและภาคอุตสาหกรรม และสุดท้ายในระยะ 20 ปี อาจจะกล่าวได้ว่าความเป็นเมืองอาจจะเข้ามาสู่ในพื้นที่ท้องถิ่นนี้ จนไม่สามารถแยกออกได้ว่าพื้นที่นี้เคยมีสภาพความเป็นชุมชนชนบทมาก่อน นั้นหมายความว่า ชุมชนชนบทแห่งนี้จะกลายสภาพเป็นชุมชนเมืองอย่างสมบูรณ์

จากการร่วมกันกำหนดฉากทัศน์ชุมชนเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์ของประชาชนในพื้นที่ อาจสรุปได้ว่า ประชาชนในพื้นที่คาดการณ์ว่าการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเทศบาลตำบลมหาพราหมณ์แห่งนี้ เริ่มมีความเจริญเข้าไปสู่ภายในชุมชน ซึ่งสาเหตุหนึ่งเกิดการโครงการพัฒนาของภาครัฐที่เข้ามาพัฒนาภายในพื้นที่และโครงการรัฐที่เข้ามาพัฒนาในพื้นที่ใกล้เคียง โดยสิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นกระบวนการเปลี่ยนทางเศรษฐกิจภายในพื้นที่ที่พบในสังคมชนบทเกือบทุกที่ กล่าวคือเป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมภาคอุตสาหกรรมและธุรกิจบริการ ซึ่งลักษณะสำคัญของประชาชนในเขตเมือง คือ “การที่ต่างคนต่างอยู่” จนในที่สุดพื้นที่ชุมชนแห่งนี้จะเปลี่ยนสภาพกลายเป็นชุมชนเมืองโดยสิ้นเชิง และกระแสนการพัฒนาที่ก่อให้เกิดการเร่งการพัฒนาพื้นที่ชนบทนี้ให้กลายเป็นเมืองมากยิ่งขึ้น ซึ่งจากอดีตถึงปัจจุบันนี้พื้นที่ดังกล่าวมีโครงการภาครัฐขนาดใหญ่ (Mega-project) เข้ามายังพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ทำให้ในอนาคตประชาชนในพื้นที่ไม่ต้องการเห็นโครงการรัฐที่จะมาพัฒนาพื้นที่และสร้างผลเสียให้กับคนในชุมชน ดังนั้นภาพที่พึงประสงค์หรือภาคฝันของประชาชนในท้องถิ่นแห่งนี้ “ยังต้องการให้เกิดความเจริญขึ้นในท้องถิ่นเกิดการพัฒนาในท้องถิ่นด้านโครงสร้างพื้นฐานที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้กับคนในพื้นที่ แต่ต้องไม่เป็นการพัฒนาที่ลดระดับคุณภาพชีวิตหรือการพัฒนาที่ทำลายสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท้องถิ่น”

นอกจากนี้ ประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ปัญหาทางครอบครัวและสังคมในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นนี้ ซึ่งพบว่าสาเหตุของปัญหาไม่ได้เกิดจากปัจจัยภายในชุมชน แต่มีสาเหตุจากการพัฒนาในระดับประเทศ โดยปัญหาดังกล่าวประกอบด้วย ปัญหาเด็กและเยาวชนตั้งครรภ์ก่อนวัยอันควร หรือการใช้สื่อ Social Network ในทางที่ผิดหรือไม่สมควร และปัญหาการเรียนหนังสือไม่จบอันเนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจของครอบครัว เป็นต้น ทำให้การตีกรอบการแก้ไขปัญหาอาจจะไม่สามารถพิจารณาได้เพียงบริบทภายในชุมชน แต่ยังต้องพิจารณาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกชุมชนท้องถิ่นแห่งนี้ด้วย

6. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

6.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรส่งเสริมกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างสม่ำเสมอ ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการนอกเหนือจากกระบวนการจัดประชุมประชาคมที่เกิดขึ้นในทุกปี เพื่อรับฟังความคิดเห็นและสะท้อนปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

2) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการเตรียมความพร้อม กับภาพอนาคตที่อาจจะเกิดขึ้นในชุมชนในทุกระยะ ซึ่งอาจจะทำให้ชุมชนต้องประสบปัญหาต่าง ๆ ในพื้นที่

6.2 ข้อเสนอในการดำเนินการวิจัยในครั้งต่อไป

ควรมีการดำเนินการวิจัยเพื่อวิเคราะห์ฉกัทัศน์จากประชาชนในชุมชน ฉกัทัศน์จากผู้บริหาร ท้องถิ่น และเปรียบเทียบกับแผนพัฒนาและแนวนโยบายการพัฒนาในระดับจังหวัด ซึ่งจะช่วยให้เห็นว่าประชาชนในท้องถิ่นมีภาพอนาคตในพื้นที่สอดคล้องหรือแตกต่างจากแนวทางการพัฒนาจากภาครัฐมาก น้อย เพียงใด อย่างไร

7.กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยในครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “ประเทศไทยในอนาคต Future Thailand ในมิติ ด้าน สังคม ชนบท ท้องถิ่น” โครงการโดยสถาบันพระปกเกล้าโดยการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงาน การวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2563 ในครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณ ดร.ถวิลวดี บุรีกุล ผู้อำนวยการสำนักวิจัยและพัฒนา และผู้ช่วยศาสตราจารย์ทศพล สมพงษ์ ผู้เชี่ยวชาญประจำ สถาบัน พระปกเกล้า มา ณ โอกาสนี้ด้วย

8.บรรณานุกรม

ไชยมนู กุนอก และปิยพงษ์ บุชบงก์. (2561). ฉกัทัศน์การบริหารจัดการเครือข่ายการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวท้องถิ่นเชิงเกษตรที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน: กรณีชุมชนบ่อแกและบ่อทอง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม. วารสารการเมืองการปกครอง, 8(1), 118 -134.

เทศบาลตำบลมหาพรหมณ์. (2563). แผนพัฒนาท้องถิ่นเทศบาลตำบลมหาพรหมณ์ 2563 – 2567.

นงนภัส คู่วรัญญู เทียงมล. (2551). การวิจัยเชิงบูรณาการแบบองค์รวม. (พิมพ์ครั้งที่ 1). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาวิดา เจริญจินดารัตน์ และดวงกมล ปานรศทิพ ธรรมาธิวัฒน์. (2561). งานวิจัยท้องถิ่นเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน. วารสารเกษตรพระจอมเกล้า, 36(2), 152-161.

อภิวัฒน์ รัตนวราหะ. (2563). อนาคตศึกษา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: แผนงานบูรณาการยุทธศาสตร์เป้าหมายด้านสังคมคนไทย 4.0.

การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา Journal of Ayutthaya Studies (JAS) ISSN 2229-1644 (Print) และ ISSN 2730-3144 (Online) เป็นวารสารวิชาการของสถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ทางวิชาการ และงานวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมอยุธยา โดยเผยแพร่บทความทางวิชาการ (Article) บทความงานวิจัย (Research Article) บทความปริทัศน์ (Book Review) ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ที่มีประเด็นสอดคล้องกับบริบทด้านอยุธยาศึกษา ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์

วารสารมีกำหนดออกปีละ 2 ฉบับ คือ มกราคม-มิถุนายน และ กรกฎาคม-ธันวาคม บทความที่จะได้รับการตีพิมพ์ ต้องจัดเตรียมอย่างถูกต้องสมบูรณ์ตามมาตรฐานวารสารวิชาการ โดยกองบรรณาธิการจะตรวจสอบเป็นขั้นแรก แล้วจัดให้ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกในสาขานั้น ๆ ร่วมกลั่นกรอง (Peer Review) จำนวน 3 ท่าน ตามเกณฑ์ที่กำหนดในลักษณะ Double-blind peer review คือ ผู้พิจารณาไม่ทราบชื่อผู้แต่งและผู้แต่งไม่ทราบชื่อผู้พิจารณา โดยเผยแพร่ออนไลน์ในรูปวารสารทางอิเล็กทรอนิกส์ และเผยแพร่เป็นรูปเล่ม

หลักเกณฑ์ในการรับพิจารณาบทความ

- ☐ บทความมีประเด็นเนื้อหาสอดคล้องกับบริบทด้านอยุธยาศึกษา เน้นทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์
- ☐ บทความที่จะได้รับพิจารณาตีพิมพ์ ได้แก่ บทความทางวิชาการ (Article) บทความวิจัย (Research Article) บทความปริทัศน์ (Book Review) ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
- ☐ บทความทางวิชาการ หรือบทความงานวิจัยนั้น ต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ หรือกำลังเสนอตีพิมพ์ในวารสาร หรือสิ่งพิมพ์อื่นใดมาก่อน
- ☐ ผู้นิพนธ์ อ้างอิงข้อมูล หรือรูปภาพ ที่นำมาจากผลงานของผู้อื่นอย่างถูกต้อง และไม่ละเมิด หรือคัดลอกผลงานของผู้อื่น (Plagiarism)
- ☐ ผู้นิพนธ์ได้การจัดพิมพ์บทความ ตามข้อกำหนด การจัดเตรียมต้นฉบับ และการอ้างอิง ของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษาแล้ว
- ☐ กรณีที่เป็นผลงานทางวิชาการที่มีการใช้ข้อมูลจากการทำการวิจัยในคน ที่อาจส่งผลกระทบต่อศักดิ์ศรี สิทธิ ความปลอดภัย และสุขภาวะของคน ให้แนบหลักฐานรับรอง หรือหนังสือการได้รับอนุญาตให้ทำการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนมาพร้อมกับต้นฉบับ

การจัดเตรียมต้นฉบับ

1. พิมพ์ต้นฉบับด้วยโปรแกรม Microsoft Word ความยาวทั้งเรื่อง รวมภาพประกอบ ตาราง และเอกสารอ้างอิง ไม่เกิน 15 หน้ากระดาษ A4
2. เว้นระยะขอบด้านบน และด้านซ้าย ด้านละ 1.25 นิ้ว และเว้นขอบด้านล่างและด้านขวา ด้านละ 1.0 นิ้ว ใส่หมายเลขหน้ากำกับที่มุมบนขวามือทุกหน้า

3. ใช้แบบอักษร TH SarabunPSK ชื่อเรื่อง จัดกึ่งกลาง ขนาดอักษร 20 พอยต์ ตัวหนา มีทั้งชื่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ บรรทัดถัดจากชื่อเรื่อง เป็นชื่อ-นามสกุล ขนาดตัวอักษร 16 พอยต์ บรรทัดต่อมาเป็นสังกัดของผู้เขียน ทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ จัดชิดขอบขวา ขนาดตัวอักษร 16 พอยต์

4. บทคัดย่อภาษาไทย มีความยาวไม่ควรเกิน 300 คำ โดยมีใจความที่กระชับ และชัดเจน ทราบถึงภาพรวมของบทความทั้งหมด เช่น มีที่มา วัตถุประสงค์ที่ชัดเจน และมีการสรุปผลการศึกษาค้นคว้าอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ และต้องกำหนดคำสำคัญ (Keyword) ซึ่งเป็นคำที่เหมาะสมที่ใช้เป็นตัวแทนเนื้อหาสำหรับการสืบค้นบทความ ไม่เกิน 5 คำ สำหรับบทคัดย่อที่เป็นภาษาอังกฤษ (Abstract) นั้น จะต้องมึใจความที่สอดคล้องกับบทคัดย่อภาษาไทย และมีการใช้ภาษาอังกฤษที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์

5. หัวข้อใหญ่ จัดชิดขอบด้านซ้าย อักษรขนาด 18 พอยต์ ตัวหนา

หัวข้อรอง ให้จัดย่อหน้าปกติ อักษรขนาด 16 พอยต์ ตัวหนา

ข้อความปกติ ให้จัดย่อหน้าปกติ อักษรขนาด 16 พอยต์ ปกติ

6. องค์ประกอบของบทความ ควรมีอย่างน้อยดังนี้

องค์ประกอบของบทความวิชาการ

- ชื่อเรื่องภาษาไทย
- ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ
- บทคัดย่อภาษาไทยและคำสำคัญ
- บทคัดย่อภาษาอังกฤษและคำสำคัญ
- บทนำ
- ประเด็นต่างๆ ที่ต้องการนำเสนอ
- สรุป
- บรรณานุกรม

องค์ประกอบของบทความวิจัย

- ชื่อเรื่องภาษาไทย
- ชื่อเรื่องภาษาอังกฤษ
- บทคัดย่อภาษาไทยและคำสำคัญ
- บทคัดย่อภาษาอังกฤษและคำสำคัญ
- ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- วัตถุประสงค์การวิจัย
- ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย
- ผลการวิจัย
- สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ
- บรรณานุกรม

7. ถ้ามีภาพประกอบ แผนที่ หรือตาราง ให้ใส่ประกอบไว้ในเนื้อเรื่อง และต้องมีชื่อ พร้อมแหล่งที่มาของภาพประกอบ แผนที่ หรือตาราง และภาพประกอบหรือแผนที่ ที่นำมาใช้ควรมีความละเอียดไม่น้อยกว่า 300 dpi

8. พิมพ์เอกสารอ้างอิงในเนื้อหา (แบบนาม-ปี) และบรรณานุกรมท้ายบทความ ตามรูปแบบการพิมพ์อ้างอิงและบรรณานุกรม ของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา และจัดเรียงตามลำดับอักษร ถ้ามีบรรณานุกรมภาษาอังกฤษ ให้พิมพ์ต่อท้ายบรรณานุกรมภาษาไทย

การพิมพ์อ้างอิง

พิมพ์เอกสารอ้างอิงในเนื้อหา (แบบนาม-ปี)

การพิมพ์อ้างอิงจาก หนังสือ วารสาร หนังสือพิมพ์ รายงานการวิจัย / วิทยานิพนธ์
(ชื่อผู้แต่ง,/ปีพิมพ์,/หน้า)
(รัตนไชย วาสุกี, 2558, หน้า 15)

การพิมพ์อ้างอิงจากการสัมภาษณ์
(ผู้ให้สัมภาษณ์,/ปี,/วัน/เดือน)
(รัตนไชย วาสุกี, 2558, 23 พฤษภาคม)

การพิมพ์อ้างอิงจากแหล่งข้อมูลออนไลน์
(ชื่อผู้แต่ง,/ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น,/เว็บไซต์)
(รัตนไชย วาสุกี, 2558, www.asi.aru.ac.th)

การพิมพ์อ้างอิงจากภาพนิ่ง ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ และวีดิทัศน์
(ชื่อเจ้าของภาพ,/ปีที่ผลิต,/ [ชนิดของวัสดุ])
(รัตนไชย วาสุกี, 2558, [ภาพถ่าย])

การพิมพ์บรรณานุกรม

หนังสือ
ชื่อผู้แต่ง./ (ปีพิมพ์) ./ ชื่อเรื่อง. / (ครั้งที่พิมพ์) ./ เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.
รัตนไชย วาสุกี. (2557). พระนครศรีอยุธยาในความทรงจำของข้าพเจ้า. พระนครศรีอยุธยา: สถาบัน
อยุธยาศึกษา.

วารสาร
ผู้แต่ง./ (ปีพิมพ์) ./ ชื่อบทความ. / ชื่อวารสาร, / ปีที่ (ฉบับที่) ./ หน้าอ้างอิง.
รัตนไชย วาสุกี. (2541). เส้นทางสังคมพหุวัฒนธรรมอยุธยา. วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา, 19(2), 34 – 39.

หนังสือพิมพ์
ผู้เขียน./ (ปีพิมพ์, /วัน/เดือน) ./ ชื่อข่าว, / ชื่อหนังสือพิมพ์, / หน้า.
รัตนไชย วาสุกี. (2549, 25 เมษายน). เปิดงานสัมมนาอยุธยาศึกษาวิชาการ, สยามโพลล์, หน้า 34.

รายงานการวิจัย และวิทยานิพนธ์
ชื่อผู้วิจัย./ (ปีพิมพ์) ./ ชื่อวิจัย. / (รายงานผลการวิจัย) ./ เมืองที่พิมพ์: สถาบัน.
ชื่อผู้วิจัย./ (ปีพิมพ์) ./ ชื่อวิทยานิพนธ์. / วิทยานิพนธ์ตามด้วยชื่อปริญญา/สาขาวิชา, / สถาบัน.

รัตนไชย วาสุกี. (2535). ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น อำเภอสนา จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา. (รายงานผลการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

รัตนไชย วาสุกี. (2547). การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตลาดหัวรอ จังหวัด

พระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.

การสัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์. //(ปี, //วัน/เดือน). //ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์. //หน่วยงานของผู้ให้สัมภาษณ์. //สัมภาษณ์.

รัตนไชย วาสุกี. (2552, 8 มิถุนายน). ประธานชุมชน. ชุมชนคลองท่อ. สัมภาษณ์.

แหล่งข้อมูลออนไลน์

ชื่อผู้แต่ง. //(ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น). //ชื่อเรื่อง. //ค้นเมื่อ/วัน/เดือน/ปี, //จาก/URL

รัตนไชย วาสุกี. (2550). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตลาดหัวรอ. ค้นเมื่อ 1 มกราคม 2557, จาก www.asi.aru.ac.th

ภาพถ่าย ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่ และวีดิทัศน์

ชื่อเรื่อง. //(ปีที่ผลิต). //[ชนิดของวัสดุ]. //สถานที่ผลิต: /ผู้ผลิต.

ตลาดหัวรอ. (2550). [ภาพถ่าย]. พระนครศรีอยุธยา: รัตนไชย วาสุกี.

การส่งต้นฉบับบทความ

ผู้นิพนธ์เสนอบทความผ่านระบบวารสารออนไลน์ของวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา so02.tci-thaijo.org/index.php/jas/about/submissions

สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมได้ที่ นายพัทธ์ แดงพันธ์ นักวิชาการศึกษา สถาบันอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

โทรศัพท์ 084 023 5053

โทรศัพท์ / โทรสาร 035 241 407

ระบบวารสารออนไลน์
ของวารสารวิชาการ
อยุธยาศึกษา

รูปแบบการเขียนบทความ
ชื่อบทความภาษาไทย (20 ถึงกลาง ตัวหนา)
ชื่อบทความภาษาอังกฤษ (20 ถึงกลาง ตัวหนา)

ชื่อผู้เขียน ภาษาไทย / ภาษาอังกฤษ (16 ตัวปกติ ชิดขวา)

หน่วยงานสังกัดภาษาไทย (16 ตัวปกติ ชิดขวา)

หน่วยงานสังกัดภาษาอังกฤษ (16 ตัวปกติ ชิดขวา)

บทคัดย่อ (18 ถึงกลาง ตัวหนา)

บทคัดย่อ ไม่เกิน 300 คำ (16 ปกติ)

.....

.....

คำสำคัญ :

Abstract (18 ถึงกลาง ตัวหนา)

Abstract มีใจความที่สอดคล้องกับบทคัดย่อภาษาไทย ใช้ภาษาอังกฤษที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์

.....

.....

Keywords :,,,

1.หัวข้อใหญ่ (18 ชิดซ้าย ตัวหนา)

1.1 หัวข้อรอง (16 ย่อหน้า 0.5' ตัวหนา)

ข้อความปกติ (16 ย่อหน้า 0.5' ตัวปกติ)

.....

.....

1.1.1 หัวข้อย่อย (16 ย่อหน้า 1' ตัวปกติ)

ข้อความในหัวข้อย่อย (16 ย่อหน้า 1' ตัวปกติ)

.....

.....

ภาพประกอบ

ภาพที่ ชื่อภาพ (16 กึ่งกลาง)

ที่มา: ชื่อเจ้าของภาพ,/ปีที่ถ่ายภาพ,/ [ภาพถ่าย]

ตารางที่ 1 ชื่อตาราง

ที่มา:

บรรณานุกรม

ชื่อผู้แต่ง./ (ปีพิมพ์) ./ ชื่อเรื่อง ./ (ครั้งที่พิมพ์) ./ เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.
 ผู้แต่ง./ (ปีพิมพ์) ./ ชื่อบทความ ./ ชื่อวารสาร, / ปีที่ (ฉบับที่) ./ หน้าที่อ้าง.
 ผู้เขียน./ (ปีพิมพ์, / วัน/เดือน) ./ ชื่อข่าว, / ชื่อหนังสือพิมพ์, / หน้า.
 ชื่อผู้วิจัย./ (ปีพิมพ์) ./ ชื่อวิจัย ./ (รายงานผลการวิจัย) ./ เมืองที่พิมพ์: สถาบัน.
 ชื่อผู้วิจัย./ (ปีพิมพ์) ./ ชื่อวิทยานิพนธ์ ./ วิทยานิพนธ์ตามด้วยชื่อปริญญา/สาขาวิชา, / สถาบัน.
 ผู้ให้สัมภาษณ์./ (ปี, / วัน/เดือน) ./ ตำแหน่งผู้ให้สัมภาษณ์ ./ หน่วยงานของผู้ให้สัมภาษณ์ ./ สัมภาษณ์.
 ชื่อผู้แต่ง./ (ปีที่ผลิตหรือปีที่สืบค้น) ./ ชื่อเรื่อง ./ ค้นเมื่อ/วัน/เดือน/ปี, / จาก/URL
 ชื่อเรื่อง./ (ปีที่ผลิต) ./ [ชนิดของวัสดุ] ./ สถานที่ผลิต: ผู้ผลิต.

จริยธรรมการตีพิมพ์

วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา คำนึงถึงความสำคัญด้านจริยธรรมในการตีพิมพ์เผยแพร่บทความเป็นสำคัญ ดังนั้น จึงกำหนดให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย 1) บรรณาธิการและกองบรรณาธิการวารสาร 2) ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ และ 3) ผู้นิพนธ์ ได้ศึกษาและปฏิบัติตามข้อกำหนดทางด้านจริยธรรมของวารสารอย่างเคร่งครัด ดังนี้

บทบาทหน้าที่ของบรรณาธิการและกองบรรณาธิการ

1. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ จะพิจารณาและตรวจสอบบทความที่ผู้นิพนธ์เสนอขอตีพิมพ์บทความในวารสารทุกบทความ โดยพิจารณาความสอดคล้องของเนื้อหาบทความ ตามนโยบายและขอบเขตการตีพิมพ์ของวารสารเป็นหลัก และปราศจากอคติต่อผู้นิพนธ์

2. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์ หรือผู้ประเมินบทความ ไม่ว่าด้วยประโยชน์ในเชิงธุรกิจ หรือนำไปเป็นผลงานวิชาการของตนเอง

3. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ ไม่เปิดเผยข้อมูลระหว่างผู้นิพนธ์และผู้ประเมินบทความ รวมถึงไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้นิพนธ์และผู้ประเมินบทความ ให้แก่ผู้อื่นที่ไม่เกี่ยวข้อง ในช่วงเวลาของการประเมินบทความ โดยจะต้องรักษาไว้เป็นความลับ

4. บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ จะพิจารณาคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความให้ตรงตามสาขาของบทความ

5. บรรณาธิการ และกองบรรณาธิการ ไม่เสนอบทความเข้ามาตีพิมพ์ในวารสารวิชาการอยุธยาศึกษา

บทบาทหน้าที่ของผู้ประเมินบทความ

1. ผู้ประเมินบทความ ต้องไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับผู้นิพนธ์ พิจารณาบทความบนหลักการทางวิชาการ โดยปราศจากอคติส่วนตัว

2. ผู้ประเมินบทความ ต้องไม่แสวงหาผลประโยชน์จากบทความที่รับประเมิน ไม่ว่าด้วยประโยชน์ในเชิงธุรกิจ หรือนำไปเป็นผลงานวิชาการของตนเอง

3. ผู้ประเมินบทความ ต้องไม่เปิดเผยข้อมูลบางส่วน หรือข้อมูลทั้งหมด ของบทความที่รับพิจารณาแก่บุคคลอื่น

4. ผู้ประเมินบทความ ควรรับประเมินบทความในสาขาที่ตนเองมีความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง โดยพิจารณาคุณภาพของบทความอย่างเข้มข้น และเสนอแนะข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมอยุธยา โดยไม่ใช้ความคิดเห็นส่วนตัวที่ไม่มีข้อมูลรองรับมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินบทความ

5. หากผู้ประเมินบทความ พบว่าบทความที่รับประเมิน เป็นบทความที่คัดลอกจากผลงานของผู้อื่น ผู้ประเมินบทความต้องแจ้งให้บรรณาธิการทราบโดยทันที

บทบาทหน้าที่ของผู้นิพนธ์

- 1.บทความที่ผู้นิพนธ์เสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสาร ต้องเป็นบทความที่ไม่เคยตีพิมพ์ หรือกำลังเสนอตีพิมพ์ในวารสารอื่น และไม่เคยเผยแพร่ที่ไหนมาก่อน
- 2.ผู้นิพนธ์ ต้องทำการอ้างอิงข้อมูล หรือรูปภาพ ที่นำมาจากผลงานของผู้อื่นให้ถูกต้อง ต้องไม่ละเมิด หรือคัดลอกผลงานของผู้อื่น (Plagiarism) ซึ่งถือเป็นการละเมิดจรรยาบรรณทางวิชาการอย่างร้ายแรง หากเกิดการฟ้องร้อง หรือการดำเนินคดีทางกฎหมาย ผู้นิพนธ์ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตน โดยกองบรรณาธิการวารสารมิได้รู้เห็น หรือเกี่ยวข้องกับการกระทำใดๆ ของผู้นิพนธ์
- 3.ผู้นิพนธ์ ต้องจัดรูปแบบของบทความให้ถูกต้อง ตามรูปแบบที่ทางวารสารได้กำหนดไว้ใน “คำแนะนำสำหรับผู้เขียน”
- 4.ผู้นิพนธ์ ต้องเคารพผลการตัดสินใจคัดเลือกบทความเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร
- 5.ผู้นิพนธ์ ต้องยินยอมโอนลิขสิทธิ์ให้แก่วารสารก่อนการตีพิมพ์ และไม่นำบทความไปเสนอตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารอื่น
- 6.ผู้นิพนธ์ร่วม ที่มีชื่อในบทความทุกคน จะต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมในการจัดทำบทความ หรือมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย
- 7.กรณีที่เป็นผลงานทางวิชาการที่มีการใช้ข้อมูลจากการทำการวิจัยในคน ที่อาจส่งผลกระทบต่อศักดิ์ศรี สิทธิ ความเป็นส่วนตัว และสุขภาพของคน ให้แนบหลักฐานรับรอง หรือหนังสือการได้รับอนุญาตให้ทำการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคนมาพร้อมกับต้นฉบับ